Bestemmelser for boklån i

Stavanger kommunebibliotek.

§ 1. Manuskripter, litterære sjeldenheter, ordbøker, plansjeverker og karter lånes ikke ut, men kan benyttes i bibliotekets leseværelse.

§ 2. Kun én bok blir lånt ut på hvert kort om gangen. Består et verk av flere bind utlånes i regelen 2 bind pr. kort.

§ 3. Ingen bok må uten spesiell tillatelse av bibliotekaren beholdes lenger enn 3 uker.

§ 4. Leveres en bok tilbake skadet eller makuleret, anskaffes et nytt eksemplar for låntagerens regning.

§ 5. Låntagere må, om sådant forlanges, deponere et beløp av kr. 10.00 eller stille fornøden garanti for bøkenes ordentlige behandling og tilbakelevering i rette tid.

NB. Overskrides lånetiden, betales 5 øre pr. dag for hvert bind, søn- og helligdager medregnet.

CLARA TSCHUDI

GOETHES MODER

TREDJE OPLAG

STAVANGER
KOMMUNE BIBLIOTEK

KRISTIANIA OG KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
1916

Nasjonalbiblioteket
Depotbiblioteket

Copyright 1916
by Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag

G20.7
G54t
m 4 eks.

336

CENTRALTRYKKERIET KRISTIANIA

GOETHES MODER

CLARA TSCHUDI

EUGÉNIE, Keiserinde af Frankrige. En populær Fremstilling med Portræter.
AUGUSTA, tysk Keiserinde og Dronning af Preussen. Med Portræter
MARIE ANTOINETTES UNGDOM. Med Portræter og Illustrationer.
MARIE ANTOINETTE OG REVOLUTIONEN. Med Portræter og Illustrationer.
MARIE ANTOINETTES FÆNGSELSLIV OG DØD. Med Portræter og Illustrationer.
NAPOLEONS MODER. (Letizia Ramolino Bonaparte). Med Illustrationer.
ELISABETH, Keiserinde af Østerrige og Dronning af Ungarn. Med Illustrationer.
EN FORGLEMT HELTINDE. (Dronning Maria Sophia af Neapel). Med Illustrationer.
LUDVIG DEN ANDEN, Konge af Bayern. Med Portræter.
LUDVIG DEN ANDENS SIDSTE DAGE. Med Portræter og Illustrationer.
NAPOLEONS SØN. Med Illustrationer.
DRONNING HORTENSE. Med Illustrationer.

Fru Goethe-statuen i Frankfurt am Main.

INDHOLD

		Side
FORORD		
I	Fru Goethes forældre og barndomshjem	5
II	Karl den syvendes kroning. — Den første kjærlighed	13
III	Familien Goethe. — Det første aar som hustru	18
IV	Goethes fødsel og barndom.....	23
V	Syvaarskrigen. — Stridigheder mellem borgermester Textor og Goethe. — Toranc.....	33
VI	Fru Goethes kristentro. — Frøken von Klettenberg. — Gretchen i «Faust»	40
VII	Wolfgang i Leipzig. — Cornelia i hjemmet. — Broderens tilbagekomst. — Frøken von Klettenberg og fru Goethe.....	48
VIII	Goethe i Strassburg. — Den unge advokat i Frankfurt. — Merck. — Wetzlar	57
IX	Cornelias forlovelse og giftermaal. — «Götz von Berlichingen» og «Den unge Werthers lidelser». — Berømte gjester. — Fader og søn	66
X	Familien La Roche. — Maxe Brentano. — «Lørdagssmaapigerne». — Johanna Fahlmer. — Egteskabsplaner	72
XI	Goethe og Karl August. — Frøken von Klettenbergs død. — Lili Schönemann. — «Fru Aja» og brødrene Stolberg. — Goethe forlader hjemmet	76
XII	Goethe i Weimar. — Anna Amalie, Karl August og Louise. — Pengeforlegenhed. — Goethe bliver minister. — Fru Goethes unge venner Lenz og Klinger. — Herder	87
XIII	Fru Goethe som brevskriver. — Raadsherrens sygdom. — Cornelias død. — Brev til Lavater. — Besøg fra Weimar	98
XIV	Anna Amalie og fru Goethe. — Goethe og Karl August besøger digterens forældrehjem	105

XV Fru Goethes uro for sønnen. — Brevveksling mellem moder og søn 115
XVI Brevveksling mellem Anna Amalie og Fru Goethe. — Raadsherrens død 122
XVII Fru Goethe som enke. — Goethe og fru von Stein. — Fritz von Stein besøger Goethes moder 130
XVIII Fru Goethe og teatret. — Skuespiller Unzelmann .. 141
XIX Goethe i Italien. — Hans tilbagekomst. — Christiane Vulpius 154
XX Goethes brud med fru von Stein. — Baandet løsner mellem hans moder og vennerne i Weimar. — De mecklenburgske prinsesser 165
XXI Frankfurt i krigstid. — Goethes besøg. — Brev fra Goethe til moderen 169
XXII Goethe besøger atter fru Aja. — Forberedelser til flytning. — Indkvarteringer. — Fru Goethe sælger det gamle hus. — Den nye bolig 175
XXIII Fru Goethe som bedstemoder. — Familien Schlosser og familien Nicolovius. — Frankfurts bombardement 1796 185
XXIV Goethe besøger moderen med sin familie. — Fru Goethe og Christiane Vulpius. — «Hermann und Dorothea». — Schlossers død 192
XXV Dronning Louise af Preussen og fru Goethe. — Hertugen af Mecklenburg. — Nicolovius om fru Goethe. — Den tyske moder og den franske forfatterinde..... 200
XXVI Fru Goethe og teatret. — Fru Goethe og literaturen. — Goethes sygdomme. — August Goethe besøger sin bedstemoder 207
XXVII Napoleonskrigene. — Slaget ved Jena. — Goethe lader sig vie til Christiane. — Bettina..... 215
XXVIII De sidste indkvarteringer. — Breve fra fru Goethe til hendes svigerdatter og til hendes søn. — De sidste gjesters indtryk og de sidste fester 224
XXIX Fru Ajas sidste brev til sønnen. — Hendes sygdom og død. — Goethes familie. — Hans død. — «Aristeia der Mutter». — En mindefest. — Statuen af Goethes moder 229

Forord.

Goethe har sagt: «Breve hører til de vigtigste mindesmerker, som mennesker kan efterlade. I jo høiere grad den skrivende har levet i øieblikket, jo mindre en fremtid har foresvævet ham, desto vigtigere er disse blade for efterverdenen som blivende spor af en skjebne.»

Disse ord passer i særlig grad paa hans moder. I sine breve levede hun helt i øieblikket, hun udtalte sine følelser umiddelbart som til en tilstedeværende ven. Derfor kunde hendes søn sige om dem til Zelter, at man «i hver linje læser hendes karakter».

Fra Elisabeth Goethes barndom og ungdom er intet skriftligt opbevaret fra hendes haand. Af hendes breve til sønnen mangler over ti aar i rækken; thi Goethe brændte 1797 de breve, han havde modtaget mellem 1772 og 1792, og kun ved en tilfældighed er tre af hendes breve fra dette tidsrum bleven bevarede. Af hendes breve til venner og veninder er forholdsvis faa trængt frem til vore dage, og af breve til de mange stormænd, hun kom i berøring med, har man kun brudstykker.

Alligevel foreligger der over fire hundrede fra hendes haand, hvoraf de fleste i mere eller mindre grad giver et billede af hendes personlighed, og som er menneskelige dokumenter af høi rang. Hendes uudtømmelig gode humør, de træffende sammenligninger, den livlige frem-

stilling og naive friskhed gjør dem uimodstaalig tiltrækkende. End mere værdifulde er de paa grund af hendes sindsligevegt under alle forhold, hendes umiddelbare hjertelighed, hendes høisindede livsopfatning og sterke og sunde gudsfrygt.

Goethe har ofte fremhævet, at hans moders udmerkede hukommelse var en støtte for ham. Begivenheder, som han havde glemt, stod atter frem for ham i de gamle, friske farver ved et ord eller en beretning af hende.

Hendes breve til sønnen, som hun elskede over alt i verden, aander den dybeste omsorg og kjærlighed. Hun finder sig taalmodig i ting, som hverken stemmer med hendes anskuelser eller ønsker, og hun støder ham aldrig bort med bebreidelser eller haarde ord. Men skjønt hun skaaner ham, underordner hun ikke sine meninger under hans; hun gver ham raad og lægger ham paa hjerte at følge dem. Man ser af hans svar, at han som moden mand tillagde hendes ord stor vegt.

I mere end én henseende hjalp hun den store digter: Hun beskyttede ham som barn, opmuntrede og støttede ham under hans ungdoms trængsler og fulgte ham med selvforglemmende kjærlighed i hans manddoms aar. Hendes forstaaelse for hans digtning viser, at hun har givet ham en god arv.

I sit berømte vers om sin herkomst siger Goethe:

«Vom Vater hab ich die Statur,
Des Lebens ernstes Führen,
Von Mütterchen die Frohnatur,
Und Lust zu fabulieren.»

Først og fremst betegner han sin «Frohnatur» som arvedelen efter hende. Selvfølgelig viste glæden sig under

andre former hos ham, der beskjæftigede sig med livets dybe gaader, end hos «Frau Rat», der hele livet sad paa samme plet og modtog gjester ved sit runde bord. Men fælles for moder og søn var en sund optimisme og en altomfattende menneskekjærlighed. Fru Goethe sagde om sin Wolfgang: «Han er i besiddelse af den lykkelige egenskab, at alle, som kommer i berøring med ham, elsker ham.» Denne lykkelige egenskab var en arv efter hende.

Ved siden af hendes «Frohnatur» havde han — siger han selv — taget digtelysten i arv efter hende; han havde hendes kraftige fantasi, hendes billedrige sprog, hendes modtagelighed for alt, hvad der var høit og ædelt, og hendes evne til at skimte det storslagne i dagliglivets stræv.

* * *

Ved udarbeidelsen af efterfølgende bog har jeg benyttet Goethes selvbiografi og hans andre hovedverker, hvoraf jeg har kjendt de fleste allerede fra mine studieaar i Tyskland. Endvidere har jeg omhyggelig læst de bedste tyske Goethe- og fru Goethe-biografier, og jeg skylder navnlig Karl Heinemann og Richard M. Meyer stor tak.

Ogsaa Bettina von Arnim har været mig til megen nytte. I sin berømte bog: «Goethes Briefwechsel mit einem Kinde», skildrer hun udførlig sit samvær med Goethes moder. Begivenheder er kastede mellem hverandre, og flere breve og samtaler er fantastisk udsmykkede. Alligevel bærer bogen i det store og hele sandhedens præg. Man ved desuden gjennem Goethes efterladte papirer, at han betragtede optegnelserne som sandfærdige, og han benyttede dem selv.

Først og sidst har jeg støttet mig til fru Ajas egne breve. Under uddragene og oversættelsen af dem har jeg holdt mig saa nær som muligt op til originalen. Hendes ortografi trodser alle regler. Komma synes hun ikke at kjende; derimod ynder hun tankestreger, som hun sætter paa alle mulige steder, hvor de ikke hører hjemme. Hun talte frankfurterdialekt, og hendes breve vrimler af frankfurterudtryk.

Jeg har fra barndommen været fortrolig med frankfurterdialekt; det vilde derfor ikke have kostet mig megen møie paa alle punkter at oversætte hendes gammeldagse udtryk ord for ord. Men jeg har troet at gjøre mine læsere en bedre tjeneste ved en enkelt gang at ombytte fru Ajas saftige frankfurterudtryk med vendinger, som man lettere vil forstaa.

Bauker i Gausdal, november 1916.

Clara Tschudi.

Willst du dir ein gut Leben zimmern,
Musst ums Vergangne dich nicht bekümmern;
Und wäre dir auch was verloren,
Musst immer thun wie neugeboren.
Besonders keinen Menschen hassen.
Und das übrige Gott überlassen.

Goethe.

Ich bin keine Heldin und halte
das Leben für gar eine hübsche Sache.

Elisabeth Goethe.

I.

Fru Goethes forældre og barndomshjem.

Catharina Elisabeth Textor, Goethes moder, blev født den 19de februar 1731, som datter av Doctor juris Johan Wolfgang Textor og Anna Margaretha, født Lindheimer. Faderens slegt hed oprindelig Weber; en af hans forfædre havde oversat navnet til latin. Saa langt som man kan følge familien, var Textorerne lærde mænd.

Stamfaderen, Georg Weber, som forandrede navnet, boede i midten af det sekstende aarhundrede i Weckerheim ved Tauber. Hans sønnesøn var professor i Heidelberg, men flyttede 1691 til Frankfurt am Main.

Johan Wolfgang, som Goethe blev opkaldt efter, var født i Frankfurt. Efter at have afsluttet sine juridiske studier i sin fødeby, reiste han til Wetzlar for at fuldende dem ved rigskammerretten, som havde sæde der. Her var han en hyppig gjest hos pro-

kurator Lindheimer, der ligeledes var fra Frankfurt. 1727 egtede han hans sekstenaarige datter. Skjønt hun var sytten aar yngre end sin mand, blev egteskabet særdeles lykkeligt.

Fru Goethes moder var en fornem og overlegen natur; hendes mands modstandere saavel som hans venner har udelukkende talt godt om hende. Ved en fest, der blev holdt til ære for hertugen af Meiningen, medens hendes mand var overborgermester i Frankfurt, trængte en dame frem til det sæde, som var forbeholdt fru Textor. Overborgermesterinden traadte taus tilside for den paatrængende; hun fandt det under sin værdighed at hævde sin ret. Hertugen havde lagt merke til scenen; han gik frem til hende, bød hende armen og førte hende til hædersplads.

Tør man dømme efter et billede af den gamle fru Textor, maa hun have været en skjønhed i ungdommen. Værdighed laa udbredt over hele hendes personlighed. Hendes berømte dattersøn lignede hende; han havde de samme store, mørke øine samt hendes alvorlige blik og høie, mægtige pande.

Samme aar som Elisabeth blev født, blev Textor raadmand i Frankfurt[1]. Hun voksede op som den ældste i familien; thi to smaa brødre, der var ældre, døde straks efter fødselen. Senere fik hun tre søstre samt en eneste broder, der var otte aar yngre end hende. Ogsaa han blev jurist og borgermester i Frankfurt.

1747 blev Johan Wolfgang Textor valgt til øversteborgermester[2] for livstid. Han havde nu det høieste embede i Frankfurt; han var overdommer og præsi-

[1] Schöffe. — [2] Stadtschultheiss.

dent for de fjorten raadmænd, der forvaltede byens anliggender. Saavel inden slegten som blandt sine embedsbrødre blev han behandlet med dyb ærbødighed. Han var en lærd og pligtopfyldende mand, alvorlig og ordknap, og han optraadte med stor værdighed og sindsligevegt.

Som Frankfurts egentlige styrer maatte han i mere end én henseende være klog og beregnende; men ved siden af sin praktiske begavelse og juridiske skarphed havde han en eiendommelig evne til at se ind i fremtiden. Han forudsagde engang en stor ildebrand og en anden gang et uventet keiserbesøg i Frankfurt.

Et aar før han blev valgt til overborgermester, drømte han, at denne udmerkelse vilde blive ham tildel. Morgenen efter fortalte han drømmen til sin hustru og sine børn; men alle glemte den undtagen Elisabeth. Hun troede paa den og huskede den.

Byens gamle borgermester døde, og man skulde vælge en ny. Textor gik tidlig om morgenen til raadhuset. Hans ældste datter friserede sig smukt og iførte sig sin fineste dragt; derpaa satte hun sig i en lænestol med en bog i haanden. Hendes moder og søstre pyntede sig ikke. De gjorde nar af hendes forfængelighed, men hun svarede overlegent, at de snart vilde blive nødt til at gjemme sig bag sengeomhængene, naar raadmændene kom for at lykønske dem.

Neppe en halv time efter kom faderen tilbage som overborgermester, og alle raadmændene fulgte ham.

Elisabeth havde ikke arvet sin faders seerevne; men hun troede paa drømme og spaadomme og paa-

stod, at hun gjennem hele livet ofte blev varslet om mindre begivenheder.

Familien Textors hjem laa paa «Friedbergergasse». Gjennem en høi, staselig port kom man ind i det gammeldagse hus med dets mange sidebygninger. I de panelede stuer blev der aldrig gjort nogen forandring. Et righoldigt bibliotek var fyldt med juridiske verker samt reisebeskrivelser; men der blev sjelden kjøbt nye bøger. Inde i værelserne og ude paa gaardspladsen aandede alt velvære og fred. Bag huset laa en ualmindelig vakker have, som strakte sig til bygrænsen. Den ene side af havegjerdet var dækket med spalier af ferskener; paa den anden side stod der uoverskuelige rækker af ribs- og stikkelsbærbuske. Nærmest huset laa en herlig blomsterhave, hvor et broget teppe af blomster afløste hverandre fra vaar til høst.

Borgermester Textor
(Elisabeth Goethes fader)

Den tid, som husfaderen havde tilovers fra sine embedspligter, tilbragte han gjerne i haven. Han havde plantet en mængde fine frugttræer, som han pleiede omhyggelig. Paa en græsplæn stod et høit

morbærtræ, i hvis nærhed børnene legte. Paa en bænk under dette træ pleiede borgermesteren at sidde, iført en slobrok, der saa ud som en fodsid embedsdragt, samt med en stor, sort fløielslue paa hovedet. Han sorterede selv sit blomsterfrø, opbevarede omhyggelig sine zvibler, bandt op sine spaliertræer og passede sine roser; men end ikke naar han var beskjæftiget med dette, aflagde han sit afmaalte væsen. Hans børn nærede den dybeste ærefrygt for ham. Naar de hørte hans vogn komme kjørende, blev de stille midt i den muntreste leg; og naar han kom mod dem i sin sorte kappe, med den hvide krave om halsen og med den trekantede hat paa det pudrede haar, saa de unge i ærbødighed op paa husets herre.

Fru Anna Margrethe Textor
(Elisabeth Goethes moder)

Naar han ikke var tilstede, lod moderen dem le og juble og larme af hjertens lyst under de store træer i haven.

Gammel og anset som slegten var, hørte Textor dog ingenlunde til byens patriciere. Adelen saa ned paa borgerskabet. Ved siden af adelen spilte des-

uden pengearistokratiet en fremtrædende rolle i Frankfurt.

Overborgermesterens formue var ubetydelig. Skjønt han var næsten almægtig i sin fødeby og blev raadspurgt om alt muligt, der vedrørte forvaltningen, levede han og hans hustru tilbagetrukket, og de var enige om at opdrage sine børn i stor beskedenhed. Keiser Karl den syvende ønskede at adle ham. Men han afslog det bestemt, fordi adel uden rigdom syntes ham et tyngende baand.

«Jeg og min familie er fattige,» sagde han; «hvis vi bar adelstittelen, vilde borgerlige friere holde sig borte fra mine døtre. Og ingen adelsmand vilde egte de fattige piger.»

De fornemme familier pleiede paa den tid at holde fransk guvernante eller huslærer for sine børn. Elisabeth og hendes søster besøgte folkeskolen i den bydel, hvor forældrene boede. Læreren, Bischoff, var efter datidens fordringer en dygtig mand; han lærte Goethes moder at læse, skrive og regne. I et af sine breve siger hun paa ældre dage spøgende, at det er skolemesterens skyld, at hun skriver uortografisk. Man bør imidlertid dømme ham mildt; thi han havde mellem hundrede og hundrede og femti elever i sin klasse.

Skjønt hun ikke lærte at skrive feilfrit, lærte hun til gjengjæld forstaaelse, omgjængelighed og mildhed, fordi hun i denne skole kom i berøring med børn fra forskjellige samfundslag.

Samtidig med folkeskolen besøgte hun en strikke- og syskole. Man havde i den tid hverken symaskiner eller strikkemaskiner; moderen og døtrene maatte

forfærdige alt, hvad der trængtes i hjemmet. Da baade gifte og ugifte kvinder gik med store kapper, var det desuden nødvendigt, at man var flink i fine haandarbeider og kunstbroderi.

I sit syngespil «Erwin og Elmire» citerer Goethe utvilsomt sin moders erindringer:

«I min ungdom kjendte man intet til nutidens forfinelse! Vi lærte at læse og skrive og nød forøvrig al den frihed og glæde, som hører den første barndom til. Vi omgikkes børn af ringe stand, og vi tabte intet ved dette. Moder var ikke ræd for vore klæder. Vi havde ingen falbelader, som kunde rives istykker, ingen blonder, som kunde blive smudsige, ingen baand, som kunde ødelægges; vore tarvelige bomuldskjoler kunde med lethed vaskes. Og vi havde ingen skindmager fransk guvernante i hælene paa os. — — De bedste, jeg har kjendt inden mit eget kjøn, har været de, paa hvis uddannelse man har anvendt mindst.»

Overborgermesterens datter pleiede i sin hjemmevævede dragt og barhovedet at løbe over gaden til fattige familier. Hun og andre unge piger, som hun kjendte fra skolen, morede sig med at spille lotteri om nødder, om brogede silkebaand og om knappenaale, der dengang betragtedes som værdifulde. Man fortalte hverandre eventyr og historier, som man havde hørt, eller som man i bedste tilfælde havde læst, og som Elisabeth havde en egen evne til at digte videre.

Hun havde fra de tidligste aar et muntert og livligt sind. Allerede som barn viste hun paafaldende læselyst, men hun nærede udpræget modvilje

mod huslige sysler. Hun likte at klæde sig smukt og brugte altid længre tid til sin paaklædning end søstrene, som kaldte hende «prinsessen».

Hun var overmaade musikalisk. Baade som barn og som ung pige fik hun undervisning i pianospil, og forældrene lod hendes vakre sangstemme uddanne. Kirkemusiken stod høit i hendes fødeby. Ogsaa paa konserter fik hun tidlig leilighed til at høre fremragende kunstnere.

Markederne i Frankfurt — «Messen», som de kaldtes — var berømte, ikke blot over hele Tyskland, men langt udenfor rigets grænser. Disse markeder blev afholdt hver vaar og høst. Fra alle mulige egne strømmede mennesker til byen; de bragte med sig en uendelighed af varer, kunst- og industrigjenstande tøier, smykker og husgeraad. Hele byen var paa benene og alle vinduer besat af tilskuere paa markedets aabningsdag. Det brogede folkeliv tilførte det opvakte barn en mængde nye og varige indtryk.

Paa pladsen i nærheden af fru Goethes hjem stod to store fjæleboder, hvor der i markedstiden var dukketeater. Dukkerne var vakkert pyntede, og stykkerne var lagt tilrette for det brede publikums smag.

Disse forestillinger lagde den første grundsten til hendes store kjærlighed til teatret.

Som følge af sin embedsstilling havde hendes fader fribilletter til alle skuespil. Da hun var ti aar gammel, tog han hende for første gang med i teatret, og det stykke, hun saa, gjorde et saa dybt indtryk paa hende, at hun i seksti-aars alderen endnu huskede hele scener. Som ung pige saa hun næsten

alt, som blev opført. Det var i den tid skik at indlægge viser og sange i stykkerne. De teaterviser, som hun hørte om aftenen, pleiede hun den følgende dag at indøve i hjemmet, og denne vane beholdt hun hele sit liv.

«Vi spilte vore smaa sange og vore menuetter paa klaveret og sang og dansede dertil,» siger moder Olympia i Goethes syngespil «Erwin og Elmire».

II.

Karl den syvendes kroning. — Den første kjærlighed.

Ingen by i Tyskland havde en ærværdigere fortid end Frankfurt am Main. Karl den store havde havt en kongebolig der. Omkring midten af det niende aarhundrede var den bleven hovedstad for det tyske rige; og fra midten af det sekstende aarhundrede fandt keiservalg og keiserkroning sted i den gamle rigsstad.

Takket være den udmerkede beliggenhed havde den desuden gjennem aarhundreder været et midtpunkt for Tysklands handel. Den store landevei fra Nordtyskland til Sydtyskland førte gjennem byen; ogsaa reisende fra Schweiz og Frankrige pleiede at stanse der.

Naturen er vakker, klimatet herligt; frugter, som ellers kun trives i sydligere egne, modnes i umiddelbar nærhed af byen, der virker sydtysk, skjønt den ligger i hjertet af Tyskland.

Borgerne var livlige, uafhængige og stolte af sin

by. Sikkert var det ikke uden betydning for fru Goethes livssyn, at hun — skjønt hun levede paa en tid, da rangsforskjellen var stor og de enkelte klasser var afsondrede — voksede op i en by, hvor der herskede en fri forfatning.

Naar rigshovedstaden rustede sig til kroningsfest, syntes middelalderen at stige frem i hele sin pragt, og man levede som i en eventyrverden. Frankfurterne betragtede de kroninger, som de bivaanede, som høidepunkter i sit liv. Goethes moder oplevede fem kroninger i sin fødeby.[1]

Da hun var mellem elleve og tolv aar gammel, blev den skjønne og ulykkelige Karl den syvende romersk keiser. Aftenen før keiservalget blev alle fremmede vist ud af byen; byportene blev lukkede, og jøderne blev stængt inde i sin egen gade. Selv den vordende keiser maatte vente udenfor stadsporten, indtil det var bleven afgjort, at han vilde blive valgt.

Kurfyrster og gesandter kom fra alle dele af riget med stort følge. De togede til kirken, hvor de afgav sine stemmer, medens folket ventede udenfor i stor spænding.

Efter valget aabnedes portene atter. Karl den stores rigsklenodier blev baaret ind i byen. Broen, som keiseren skulde ride over, blev belagt med klæde i det tyske riges farver. Raadsherrer, borgere og militære aflagde troskabseden.

Den 12te februar 1742 blev Karl den syvende kronet. Alle klokker ringte fra de gamle taarne, alle

[1] Karl den syvendes kroning 1742, Franz den første kroning 1745, samt Joseph den andens, Leopold den andens og Franz den andens kroning.

huse og fartøier paa Main-floden var prydede med vimpler og flag; gjennem de trange gader strømmede uendelige menneskeskarer, som ventede keiseren. Marschallerne steg tilhest, gesandterne kjørte frem. Endelig øinede man den store baldakin, som blev baaret af tolv raadmænd. Karl red frem paa sin pragtfulde hest, iført keiserkaaben og med kronen, rigsæblet og scepteret; den skjønne Wittelsbacher saa med melankolske øine ud over mængden.

Ingen af de tilstedeværende glemte ham nogensinde. Hele Frankfurt var i en rus af begeistring. «Vivat Carolus» raabte tusinder.

Fra et vindu i raadhuset var Elisabeth Textor tilskuer, da kroningstoget gik til kirken og tilbage til raadhuset. Det var naturligt, at det livlige, varmtfølende barn bevarede dette billede i sin erindring.

Keiseren var halvandet aar i Frankfurt; han blev forgudet af gamle og unge.

Han var særdeles venlig stemt mod overborgermesteren, der modtog mange beviser paa hans naade; i Elisabeths hjem talte man om ham med den høieste ærbødighed. Den unge pige fulgte ham overalt, hvor det var muligt. Hendes mørke øine straalede, naar hans blik streifede hende.

«Ak, hvilke øine han havde,» sagde hun i sin alderdom. «Jeg løb efter ham i alle kirker. Han pleiede at knæle paa den nederste bænk, ved siden af de fattige, og at gjemme hovedet i hænderne. Naar han hævede blikket, traf det mig lige i sjælen.

Hjemme kunde jeg ikke udholde de gamle forhold — alt forekom mig forandret! Naar jeg kom ind i mit sovekammer, lagde jeg mig paa knæ ved sengen,

og jeg lagde mit hoved i hænderne, som han havde gjort. Jeg havde en følelse, som om en høi port var bleven aabnet i mit hjerte!

Min søster, som var meget begeistret for keiseren, søgte alle anledninger til at faa se ham. Jeg gik med, uden at noget menneske anede mine dybe følelser. Da han en dag kom kjørende, sprang hun op paa en sten og raabte hurra for ham. Han saa ud af vognen og viftede venlig med sit lommetørklæde. Hun var meget stolt over, at han havde vinket til hende. Men jeg var hemmelig overbevist om, at hans hilsen gjaldt mig; thi idet han kjørte forbi, vendte han sig endnu en gang og betragtede mig.

Næsten hver dag, naar jeg havde leilighed til at se ham, hændte der noget, som jeg kunde lægge ud som tegn paa hans gunst. Hver aften kastede jeg mig ned foran min seng og holdt hovedet i hænderne, som jeg havde set ham gjøre i kirken; jeg tænkte da over alt, hvad der var hændt mig. Paa denne maade voksede der op i mit hjerte en hemmelig kjærlighed, som det var umuligt for mig at tro, at han ikke anede. Han kjørte nu gjennem vor gade oftere end før, og altid saa han op til vore vinduer og hilste. Jeg var lykkelig hele dagen, naar han om morgenen havde givet mig en hilsen.

Da han en dag holdt aabent taffel, trængte jeg mig forbi vagten; jeg kom ind i salen istedetfor op paa galleriet. Keiseren traadte ind iført en rød fløielskaabe; han gik langsomt med lidt bøiet hoved. Jeg var ham ganske nær og tænkte ikke paa, at jeg var paa en plads, som ikke tilkom mig. Da hans skaal blev drukket af de tilstedeværende høie herrer, jub-

lede jeg høit. Keiseren saa paa mig; han greb sit bæger for at takke, og han nikkede til mig. Det syntes mig, som om han vilde skaale med mig, og jeg tror det endnu idag. Det vilde være haardt for mig at opgive denne tro, som jeg har grædt mange glædestaarer over. Hvorfor skulde det ikke være saa? Han maatte jo læse den store begeistring i mine øine.

Den ære, som jeg indbildte mig at have været gjenstand for, gjorde et saa dybt indtryk paa mig, at jeg blev som bedøvet. Min søster førte mig ud i frisk luft; hun skjændte paa mig, fordi jeg var skyld i, at hun ikke fik se keiseren spise.»

Endelig blev dagen for hans afreise bestemt. Den unge pige vaagnede tidlig ved lyden af et posthorn.

«Jeg hoppede ud af sengen,» fortalte hun mange aar efter; «i mit store hastverk faldt jeg midt paa gulvet og stødte knæet mod en spiker. Jeg gav ikke agt paa det, men sprang frem til vinduet, da keiseren kjørte forbi. Han saa op til mit vindu, inden jeg havde faat tid til at aabne det; han kastede haandkys og vinkede med lommetørklædet, helt til han forsvandt om gadehjørnet.

Siden har jeg aldrig hørt et posthorn uden at tænke paa denne afsked. Endnu idag, da jeg har seilet ned ad livets strøm i hele dens længde og snart skal stige iland, føler jeg smertelig vemod, naar jeg hører disse toner i det fjerne. Og dog er saa meget, som menneskene sætter pris paa, sunket i grus omkring mig, uden at jeg sørger over det.»

Tre aar efter døde Karl den syvende. Hans død gjorde et dybt indtryk paa hende, og hun glemte ham aldrig. I sin høie alderdom fortalte hun sin

336

veninde Bettina, at han havde været hendes første og største kjærlighed.

Ved siden af dette barnlige sværmeri var ingen erotisk følelse vaagnet i hendes hjerte, da livets prosa nærmede sig i skikkelse af den første frier Den staselige, otte og tretti-aarige raadsherre Johan Caspar Goethe anholdt høitidelig om den syttenaarige Elisabeth Textors haand.

III.

Familien Goethe. — Det første aar som hustru.

Familien Goethe var fra Nordtyskland. Raadsherre Goethes oldefader havde boet i Sondershausen indtil 1657 og havde havt ansættelse i kommunens tjeneste. Senere flyttede han til en søn, som var smed, og hvis ældste søn blev skrædder. Skrædderen opholdt sig flere aar i Frankrige, men styrede 1686 sine skridt til Frankfurt am Main.

I yngre aar var han meget fattig; men han var flink og flittig og blev lidt efter lidt velstaaende Han havde først været gift med en skrædderdatter, der døde tidlig; henved femti aar gammel indgik han et nyt egteskab. Hans anden hustru hed Cornelia Schelhorn; hun var seksogtretti aar gammel, enke og eierinde af hotel «Weidenhof» samt i besiddelse af formue. Wolfgang Goethe antyder i «Dichtung und Warheit», at der gik et rygte om, at hans fader var søn af en meget fornem herre, og at skrædderen havde paataget sig faderskabet.

Den gamle Goethe drev sin hustrus hotel op til at blive et af de bedste i Frankfurt.

Efter en del aar blev Cornelia for anden gang enke. Hun solgte hotellet og kjøbte 1733 et hus ved Hirschgraben; nu eiede hun en formue af hundrede tusinde gülden.

I sit testamente havde Goethe formanet det eneste barn til at «skjænke sin moder al den sønlige ærbødighed, som tilkom hende, og at vise hende den lydighed, som han skyldte hende. Da vilde Guds velsignelse følge ham».

Johan Caspar handlede efter den gamles vilje; han viste moderen altid den største finfølelse og ærbødighed. Han lod hende frit disponere over den store formue, og skjønt han ønskede at bygge om deres gamle hus, gjorde han ikke den ringeste forandring, saa længe hun levede. Wolfgang skildrer sin bedstemoder Goethe som en vakker, slank, mild og velvillig gammel dame, der altid gik klædt i hvid dragt.

Baade hun og hendes mand havde ønsket, at sønnen skulde naa høiere op ad samfundets stige. Han havde studeret jus ved forskjellige universiteter og gjort en reise i fremmede lande. Efter at have fuldendt en alsidig uddannelse, søgte han et mindre embede i sin fødeby. Han tilkjendegav at han agtede at forvalte embedet uden løn; thi han frygtede, at skræddersønnen ellers ikke vilde blive antaget. Ansøgningen blev alligevel afvist, og han følte sig dybt krænket; trykket af social underlegenhed var et saart punkt i hans liv.

Senere tilkjøbte han sig titelen «keiserlig raads-

herre» for en sum af 335 gülden og 35 kreutzer, der dengang blev betragtet som en stor sum.

Vilde han trænge ind i sin fødebys embedsaristokrati, hvilket hans moder øiensynlig eftertragtede, kunde dette kun ske ved giftermaal.

Han kastede sine øine paa overborgermesterens ældste datter.

Han var rig, havde en høi titel og var meget agtværdig; fader Textor tænkte ingenlunde paa at tilbagevise et saa godt parti. Den tids pigebørn blev ikke spurgt tilraads; Elisabeth modtog sin skjebne af sin faders haand og betragtede hans vilje som Guds vilje. Hun har selv fortalt, at hun ikke tænkte over det vigtige skridt.

Den 20de august 1748 fandt vielsen sted, og den værdige brudgom førte sin brud over tærskelen til huset ved Hirschgraben. Fra fantasiens verden blev hun ført ind i det graa hverdagsliv.

Hun var sund paa legeme og sjæl, hun var gudfrygtig, munter, fordringsløs og høist indtagende af udseende og væsen. Hun havde faa kundskaber, men lyst til at uddanne sig videre.

Hun var bundet til en tung, ikke altid elskværdig mand, der forlangte bekvemmelighed og ro; han stod fuldstændig uforstaaende ligeoverfor de uskyldige fornøielser, som hans unge hustru satte pris paa. Til trods for sine store kundskaber beskjæftigede han sig mest med smaating. Han behandlede hende som et barn og betragtede det som pligt at retlede hende. Pianoundervisningen blev fortsat under en fremragende lærers veiledning, og raadsherren gav hende selv timer i skrivning og italiensk.

Overgangen fra hjemmet i Friedbergergasse til det mørke hus ved Hirschgraben var en tung prø-

Goethes fader

velse. Naar Elisabeth i senere aar talte om overflytningen fra barndomshjemmet og den omvæltning, som foregik i hendes forhold, gik der en skygge

over hendes ansigt, og øinene blev dybt vemodige.

Hun havde forladt en fader, som hun saa op til, en endnu ung moder, som hun elskede, fire muntre søskende, som var yngre end hende, samt solværelser og en deilig have. I de mørke og lavloftede stuer, som hun nu beboede, var hendes eneste selskab en streng og sparsommelig egtemand, som belærte hende fra morgen til aften, og en svigermoder, der mente det vel med hende, men som var næsten otti aar gammel. Selv har hun fortalt, at hun vilde være bleven kvalt i dette liv, hvis ikke en af hendes tanter, som havde mange høiere interesser, havde opmuntret hende og taget sig af hende.

Heldigvis behøvede hun det første aar ikke at beskjæftige sig med tunge, huslige arbeider.

Hendes svigermoder førte husholdningen og tog i begyndelsen de daglige byrder bort fra hendes skuldre.

Først da den omtænksomme gamle blev svagelig og trak sig tilbage, blev Elisabeth Goethe den dygtige husmoder, som hvilken efterverdenen kjender hende.

Takket være svigermoderens kloge raad, lærte hun at tilfredsstille sin egensindige mand, hvis omstændelighed og smaalighed i høi grad vanskeliggjorde det daglige samliv. Hans moder frygtede, at hans overdrevne sparsommelighed vilde berede svigerdatteren pinlige timer; hun forærede hende i al hemmelighed to hundrede dukater, som hun bad hende om at gjemme som en nødskilling. Den troskyldige unge frue gav dem straks til sin mand, der lovede at give

hende renter af summen, samt at give hende pengene tilbage, naar hun ønskede det. Men hun saa aldrig senere hverken kapital eller renter.

Livet havde sat den syttenaarige ind i forhold, som uafviselig fordrede huslige dyder og forsigtighed. Hun underordnede sig den ældre mand. Den borgerlighed og den mangel paa illusioner, som var fremherskende hos ham, trængte med magt tilbage de romantiske drømme og den eventyrlyst, som laa paa bunden af hendes sjæl.

Det første aar af hendes egteskab, medens hun ventede sit ældste barn og altid var syg, var sikkert ikke en af de mindst vanskelige perioder i hendes liv. Men hendes bedste egenskaber udviklede sig; og medens hun nedkjæmpede sine egne ønsker, bestod hendes lyse sind seirrig en stor prøve. Hendes tanker og haab samlede sig om det lille væsen, som hun bar under sit hjerte, og som skulde give hendes liv dets store indhold. Sine ungdomslængsler, som blev indestængte, gav hun i arv til sin søn; hun har selv udtalt, at det var derfor, hans hjerte altid blev ved at være ungt.

IV.

Goethes fødsel og barndom.

Den 28de august 1749 blev Goethe født. Klokken slog tolv, og sommerdagens sterke sol straalede over kirketaarnene i Frankfurt.

Dette barn, som var ventet med en saa uendelig længsel, havde kostet den attenaarige moder næsten overmenneskelige lidelser.

Alle, som stod om hende, var tause; thi først efter lange anstrengelser og megen angst lykkedes

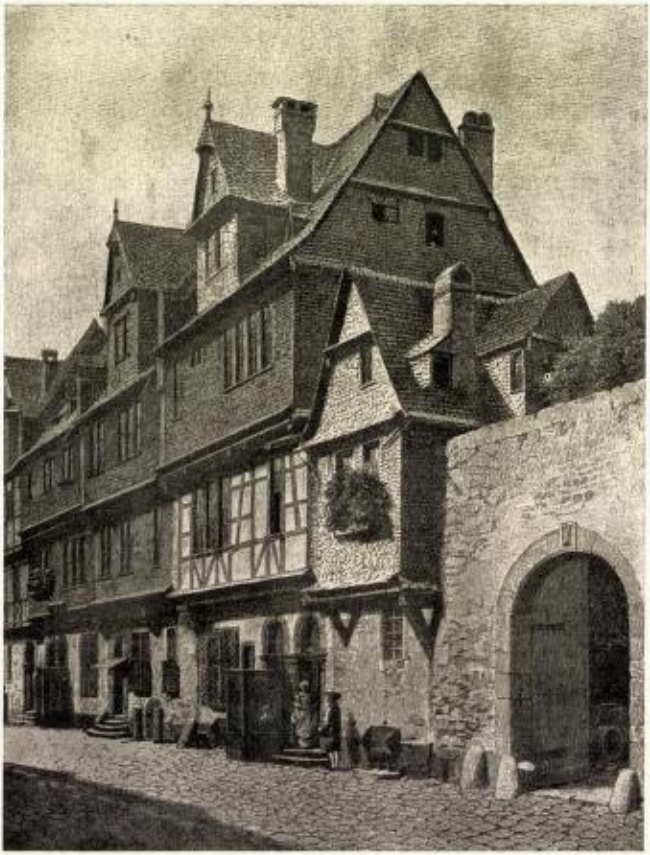

Goethes hus før ombygningen

det at kalde ham tillive. Han rørte sig omsider og slog øinene op. Bedstemoderen, som havde lyttet efter et livstegn, raabte fuld af glæde:

«Raadsherinde, han lever!»

Sønnen blev lagt i Elisabeths arme, og hendes glædestaarer randt ned over det lille ansigt.

Fru Goethe
(omkring tiden for hendes søns fødsel)

Hun øste hele sin kjærlighed ud over sin førstefødte. Henrykt betragtede hun hans store, sorte øine; hun var lykkelig, da hun saa tegn til, at hans sjæl vaagnede. Han var meget urolig og svag og

led af sygelige drømme. Baade hans fader og den gamle bedstemoder var forfærdede over hans heftighed. Men moderen var fra første stund overbevist om, at han var bestemt til at udføre store ting, og at han vilde blive til velsignelse for mange.

Faderen var streng, hun meget eftergivende; hun passede og pleiede ham med den ømmeste omsorg. Den lille gut var føieligere mod hende end mod sin fader; hun var den eneste, som var istand til at berolige ham under hans heftige udbrud af vrede.

Wolfgang voksede op omstraalet af hendes solskinsnatur. Hun værnede hans saarbare sind, sysselsatte hans fantasi med eventyr, som hun digtede eller gjenfortalte, hun nærede hans virksomhedstrang ved at lade ham hjælpe hende med smaa sysler, og hun værgede ham mod faderens strenghed.

Medens raadsherren med stor energi drev den strenge pædagogik, var hendes opdragelsesmetode ros og belønninger. Den unge, livsglade moder nedlagde i hans sjæl aandelige frø, som skulde spire og udfolde sig herlig. Siddende paa hendes knæ, med armene om hendes hals og de mørke øine fæstede paa hende, lyttede han spændt til hendes fortællinger; han skalv af længsel efter at høre endnu mere fra den vidunderverden, som hun rullede op for ham.

«Pedantiske ulykkesfugle korsede sig over mine opdragelsesprinciper,» sagde fru Goethe som gammel dame; «men det var mig ligegyldigt. Jeg gjorde det, som jeg fandt naturligt, og som min gudsfrygt lærte mig! Fra Wolfgang blev født, saa jeg livet med andre øine end før. Først gjennem ham fik jeg min virkelige opdragelse.»

I aarene mellem 1750 og 1760 fik han to brødre og to søstre. Men den eneste, som voksede op ved siden af broderen, var den ældste søster Cornelia, der blev født den 7de december 1750.

Wolfgang og Cornelia elskede hinanden og delte ondt og godt i hjemmet. Faderen underviste dem selv i mange fag. Da sønnen voksede til, maatte han lære latin, græsk, hebraisk, fransk, engelsk og italiensk, historie og geografi, religion, naturvidenskab og matematik; han fik endvidere undervisning i tegning, musik, fegtning og ridning. I sine erindringer fortæller han, at den strenge raadsherre underviste baade ham og hans søster i dans; med det alvorligste ansigt viste han dem skridt og stillinger. Da de havde lært menuet, tog han sin fløite og blæste for dem, og de dansede til hans musik saa godt, som de kunde.

Huset bestod af to mindre bygninger, som var forbundne ved steile trappegange. De mange mørke kroge var egnede til at vække angst i et barnesind. Efter datidens opdragelsesmetode skulde børnene vænnes til ikke at frygte det usynlige. Wolfgang var mørkræd; da han en aften ikke fik sove, sneg han sig ud af sin seng for at søge ned til tjenerværelset. Paa veien blev han stanset af et spøgelse, som drev han tilbage til sengen; det var faderen, som havde forklædt sig, og som han ikke kjendte i forskrækkelsen. Moderen havde ondt af sit hjertebarn, — sin «Hätschelhans», som hun kaldte ham; hun lovede alt muligt godt, hvis han vilde ligge rolig i sin seng, og tidlig om morgenen kom hun ind til ham med mange velsmagende sager.

Bedstemoderen blev syg; men endnu kunde den unge frue gaa til hende med sine bekymringer og hente raad hos hende. Børnene opholdt sig helst i hendes rummelige dagligstue. — Hun døde vaaren 1754.

Den sidste jul havde hun foræret sønnesønnen et dukketeater; han har selv sagt, at denne gave omskabte det gamle hus til en ny verden for ham. Fru Elisabeth glædede sig over hans smaa skuespil; men faderen bebreidede ofte sin hustru, at hun paa denne maade vakte og vedligeholdt deres søns interesse for teatret.[1]

Til huset ved Hirschgraben hørte kun en gaardsplads, hvor der stod en vakker brønd og et gammelt nøddetræ; men udenfor byen eiede Goethe's en eng med mange frugttrær og et vinbjerg.

I anden etage i det gamle hus var der et værelse, som blev kaldt havestuen, fordi der stod planter ved vinduet. Efter bedstemoderens død opholdt børnene sig enten i dette rum eller nede i en forstue ved siden af indgangsdøren, hvor man gjennem et trægitter kunde se, hvad der foregik paa gaden. Her pleiede fru Goethe at strikke og sy eller rense frugt og grønsager, medens de smaa legte omkring hende.

Wolfgang havde meget tidlig følelsen af, at han var bestemt til store ting. Man havde fortalt ham, at Jupiter og Venus havde været de herskende planeter ved hans fødsel, og han sagde ofte til sin moder:

«Stjernerne glemmer mig vel ikke! De vil vel holde, hvad de lovede, da jeg blev født?»

[1] «Det fordømte dukketeater», som han kaldte sin moders gave, har nu sin plads i Goethe-museet i Weimar.

«Hvorfor vil du have hjælp af stjernerne?» spurgte hun. «Vi andre maa hjælpe os uden dem.»

«Hvad der er nok for andre, er ikke nok for mig,» svarede han.

Hans fader nærmede sig femti-aarsalderen; han var overordentlig bange for at miste det mindste af sin værdighed. Det uomgjængelige i hele hans væsen tog form af herskesyge og luner. Fru Goethes livlighed plagede ham tidevis; han betragtede hvert udtryk for følelse som forkastelig svaghed. Ligeoverfor de unge fandt han ikke den rette tone. Han kom aldrig til at eie sin søns fortrolighed, og han laa i aaben kamp med sin datter. Overhovedet var han en misfornøiet og ensom mand.

Ved siden af ham stod hans livsglade hustru med sin friskhed og munterhed. I rigeste maal havde hun den kjærlighed til menneskene, som han manglede. Hun løb fornøiet fra loft til kjelder, hun talte og sang. Kom der fremmede, kastede hun forklædet af og stasdragten paa i en fart og ilede fra kjøkkenet ind i storstuen.

Hendes mands gjerrighed kom forholdsvis lidet tilsyne, hvor det gjaldt hendes person; det fremgaar af hans husholdningsbøger, som opbevares i Goethearkivet i Weimar, at han kjøbte kostbare dragter til hende og forærede hende værdifulde smykker.

Selv mellem dette ulige egtepar var der berøringspunkter: Begge vilde gjennemføre orden i huset og ønskede fredelig hygge. De følte begge sterk trang til uafhængighed. De interesserede sig for kunst og var meget musikalske. Raadsherren spilte paa luth og fløite; vi ved, at hans hustru spilte piano og sang.

Wolfgang spilte violoncel, og hans søster blev en dygtig pianistinde.

Alle vægge i husherrens eget værelse var bedækkede med landkart. Han gik gjerne frem og tilbage paa gulvet og fortalte merkværdige ting, som han havde læst i reisebeskrivelser, medens han udpegede de forskjellige steder paa kartet. Den store begivenhed i hans ungdom havde været en reise til Italien. Umiddelbart efter havde han uafladelig talt om, at han kun havde faat ubekvemmeligheder og fortrædeligheder for alle sine udgifter. Men naar han senere fortalte hustru og børn, navnlig om Neapel, gjorde minderne ham varm og lykkelig. En venetiansk gondol var sønnens første legetøi; de første billeder, som han saa, var fra Italien, og takket være den gamle lærte han det italienske sprog med lethed. Raadsherren skrev en lang beskrivelse over sin reise, og han affattede den paa det italienske sprog. En italiensk sproglærer hjalp ham med arbeidet. Fru Goethe likte at synge duetter med den muntre italiener, og han akkompagnerede hende, naar hun sang store arier.

Raadsherren havde et udmerket bibliotek, han havde samlinger af mineralier, venetiansk glas, elfenbensarbeider, kobberstik og gamle vaaben. Desforuden havde han en mængde malerier af sin tids tyske kunstnere. Saa høit elskede denne nøieregnende og pirrelige mand malerkunsten, at han var rundhaandet, naar det gjaldt indkjøb af kunstverker. Hans privatsamling blev betragtet som en af Frankfurts seværdigheder.

Ligesom sin hustru opdagede han tidlig sin søns

store evner; han fremholdt uafladelig, at han var berettiget til at vente meget af ham i fremtiden. De arbeider, som sønnen og datteren blev overlæssede med, stod ikke i nogetsomhelst forhold til deres alder. Begge søskende blev opirrede over hans haardhed. Moderen stillede sig paa børnenes side, men vovede ikke altid at vise det. Hun havde lært at vende og dreie sig efter forholdene og søgte at lægge livet saa behagelig som muligt tilrette baade for sig og sine børn.

«Jeg og min Wolfgang holdt altid sammen,» fortalte hun senere; «vi var begge unge. Aldersforskjellen var ikke saa stor som mellem ham og hans fader.»

Gjennem husets bibliotek lærte Wolfgang de gamle klassikere at kjende. Hos en boghandler i nærheden kjøbte han billige aftryk af historier fra middelalderen. Men Bibelen, som moderen flittig læste, blev ogsaa tidlig hans yndlingsbog.

Om aftnerne samledes familiens medlemmer om det runde bord i stuen, og man læste høit af bøger, som børnene fandt kjedelige. Den store digter glemte aldrig, at han de lange aftener maatte læse høit i «Pavernes historie», et langtrukket verk i flere bind. Moderen og de smaa kjedede sig grundig. Ogsaa faderen gabede af kjedsomhed; men han forlangte ikke destomindre, at man skulde læse bogen helt tilende.

Efter den gamle frues død besluttede raadsherren at bygge huset om. Som sedvanlig gik han frem med stor omstændelighed. Han havde foresat sig, at han ikke vilde vige fra huset, men personlig give arbeiderne anvisninger og holde opsigt med dem.

Da han ikke vilde skilles fra hustru og børn, maatte ogsaa de blive boende.

Han lod spænde voksdug over værelserne, da taget blev revet ned; men regnen strømmede alligevel ned i alle senge. Sluttelig blev tilstanden saa uudholdelig, at han maatte bekvemme sig til at sende børnene bort. Venner, der havde tilbudt at tage sig af dem, fik dem nu i sin varetægt, og meget modvillig sendte faderen dem i en offentlig skole. Overgangen var ikke behagelig, hverken for Wolfgang eller Cornelia; de kom sammen med en mængde uskikkelige børn, som det faldt dem vanskeligt at værge sig mod, fordi de hidtil havde levet afsondrede fra verden.

Vaaren 1758 stod huset færdigt i sin nye skikkelse. Det var stort og bekvemt; alt, hvad der var gammelt og overflødigt, blev solgt ved offentlig auktion.

Det høie graa hus — det nuværende «Goethehus» — viser raadsherrens sikre smag. Den solide port er beslaat med messing. Et smukt jerngitter beskytter vinduerne i første etage. I den rummelige forstue er gulvet belagt med sort og hvidt marmor; her hænger de kobberstik, som han havde bragt med fra Rom. En bred trappe fører op til selskabsværelserne, der har silketapeter, og hvor vokslysene blev tændt i de venetianske kroner, naar der kom gjester.

I anden etage laa dagligværelserne, raadsherrens studerværelse, biblioteket, som han straks begyndte at ordne, samt malerisamlingen, der tidligere havde været spredt, men nu blev anbragt i et eget rum. I denne etage laa ogsaa den gule sal, hvor fru

Goethe helst opholdt sig, og hvor man endnu ser hendes sybord og hendes kniplepude. Indenfor dette værelse laa hendes sovekammer.

Wolfgang havde sit lille rum i øverste etage. Fra vinduet kunde han se ned i naboernes haver, og han kunde se et glimt af de frugtbare sletter udenfor byen.

I dette kvistværelse gjorde han sine skolearbeider. Her drømte han som barn sine første digterdrømme, og her skrev han «Götz von Berlichingen» og «Werthers lidelser».

V.

Syvaarskrigen. — Stridigheder mellem borgermester Textor og Goethe. — Toranc.

Syvaarskrigen brød ud. Mørke skyer trak sammen over Frankfurt.

Fredrik den store faldt ind i Sachsen. Blandt Frankfurts borgere var der sympati for den preussiske konge; men som rigshovedstad stod byen paa den tyske keisers side, og franskmændene var hans forbundsfæller.

Den første tid merkede man lidet til krigens rædsler. Men nytaarsdag 1759 blev Frankfurt overrumplet af syv tusinde franskmænd, som tog byen i besiddelse og benyttede den som støttepunkt for sine krigsforholdsregler. Borgermester Textor stillede sig med kraft paa den tyske keisers side; alle hans døtre var nu gifte, og de fleste af hans svigersønner var enige med ham. Men Goethe var tilhænger af kongen af Preussen, og hans beundring for

ham voksede fra dag til dag. Det kom til lidenskabelige scener mellem svigerfader og svigersøn, og dette skabte vanskeligheder for familiens damer.

Fru Textor og fru Goethe var fredsmæglere, hvilket i høi grad var paakrævet i denne tid.

Næsten alle familier fik indkvarteringer. En adelsmand fra Provence, François de Toranc, blev indkvarteret hos Goethes. Det var ham, som havde lagt planen til byens overrumpling, og han havde gjennemført den med stor klogskab. Som belønning blev han udnævnt til «Lieutenant de Roy»; han havde det hverv at udjevne stridigheder mellem borgerne og de militære.

Da han traadte ind i huset ved Hirschgraben, gjorde han straks et behageligt indtryk; han var en høi, alvorlig mand, med en rolig, behersket fremtræden. Han blev enig med husets eier om, hvilke værelser der skulde overlades ham, og hvilke der vedblivende skulde være til familiens afbenyttelse. Da han hørte tale om en malerisal, blev han meget interesseret; han bad om at faa se den straks, skjønt det allerede var aften. Lysene blev tændt, og raadsherren fulgte ham; da man fortalte, at de fleste af kunstnerne bøede i Frankfurt, udtalte han ønsket om at lære dem at kjende og at gjøre bestillinger hos dem.

Han optraadte overhovedet paa den mest forbindtlige maade. Men Goethe var rasende over at maatte modtage en af de bittert hadede franskmænd i sit velindrettede hjem, som nylig var bleven færdigt efter ombygningen, og hvor han selv havde ordnet alt nøiagtig og smukt. Skjønt han talte flydende fransk, holdt han sig efter det første møde paa

afstand fra ham; han ærgrede sig daglig over alle de smaa ubehag, som indkvarteringen førte med sig.

Det egentlige besvær hvilede paa husets frue; men istedetfor at lette hendes byrder, forøgede han dem ved sit slette lune. For børnene havde indkvarteringen den behagelige følge, at den strenge fader overlod dem mere til sig selv.

Kongen af Preussens venner spredte ud et rygte om, at enkelte af byens borgere havde hjulpet franskmændene, da de trængte ind. Textors misundere antydede, at portene var bleven aabnede med borgermesterens samtykke, og at han havde modtaget gaver for denne hjælp.

Familien Goethe pleiede at tilbringe søndagene hos Textors. Elisabeth og børnene glædede sig hele ugen til dette besøg og til haven, hvor det bugnede af blomster og frugter. Wolfgang siger i sine erindringer, at de dage og timer, han tilbragte i bedstefaderens hus, var de behageligste i hans barndom. Ogsaa den gamle satte pris den værdighed, som omstraalede hans svigerfader; men opirret over de politiske forhold glemte han nu alle hensyn.

Ved en barnedaab hos pastor Starck, som var gift med en anden af borgermesterens døtre, kom det til en voldsom scene mellem de to mænd. Man talte om franskmændenes ophold i byen. Goethe slyngede bebreidelser ud mod sin svigerfader, og borgermesteren tilretteviste ham skarpt. Raadsherren mistede fuldstændig sin sindsligevegt; han raabte, at han forbandede de mennesker, der havde hjulpet franskmændene til at komme ind i Frankfurt, og at

han aldrig vilde røre de penge, som Textor havde modtaget for at forraade sin by.

Sønnesønnen siger, at han aldrig saa sin bedstefader heftig eller vred. Men denne fornærmelse gjorde ham rasende: Han reiste sig og kastede en kniv efter sin svigersøn, der trak sit sverd, som han efter tidens skik bar ved sit bælte. Alle tilstedeværende var forfærdede; pastor Starck besvimede af skræk.

Naar denne strid kunde udjevnes og forholdet atter blev taaleligt, skyldtes det helt og holdent fru Textor, som stiftede fred.

Kongeløitnanten blev boende tre aar i Goethes hus. Disse aar rummede sindsbevægelser og megen sorg for husets frue. Kort efter at Toranc var flyttet ind, døde hendes næstældste søn, Herman Jakob, af kopper. Ogsaa Wolfgang blev angrebet; hendes skjønne yndlingsbarn blev vansiret og forandret, og man saa spor af sygdommen indtil hnas ældre aar. Omtrent paa samme tid fødte fru Goethe sin yngste søn, Georg Adolph, som døde snart. Og en ualmindelig smuk og elskværdig liden datter, Maria, døde halvtredie aar gammel. Det trængtes sjælsstyrke for at bære alt dette med sindsligevegt, medens huset var fuldt af franskmænd.

Man havde en eneste trappe, som gik gjennem alle etager. Arrestanter blev bragt ind og ført ud, officerer kom og gik, borgere fik foretræde med sine klager, kongeløitnanten holdt desuden aabent taffel. Man hørte uafladelig stemmer i forhallen, skjønt tjenerne var stilfærdige og flinke og alt gik regelmæssig til.

Frankfurterne var i begyndelsen mistroiske mod Toranc, og de modarbeidede ham. Men soldaterne blev strengt straffede, hvis de traadte borgernes rettigheder for nær. Kongeløitnanten opretholdt orden med seig energi, og han gjennemførte nyttige reformer. Af de gamle dokumenter i Frankfurts stadsarkiv ser man, at han var en særdeles dygtig officer og en udmerket administrator. Takket være ham fik den tyske rigshovedstad et velordnet politi- og brandvæsen, nye sygehuse og mere lægehjælp, samt bedre belysning og brolægning.

Toranc

En leietjener ved navn Dine var hans tolk. Han boede i nærheden, og fru Goethe havde altid været velvillig mod ham og hans familie. I ledige stunder gik han ind til hende. Hun ønskede at lære fransk, og han lærte hende en mængde franske talemaader. Toranc følte sig smigret over, at hun gjorde sig saa megen umage for at lære hans sprog; da hun ved stor elskværdighed gjorde godt igjen, hvad hendes mand ødelagde ved sit ubehagelige væsen, blev tilstanden i huset taalelig, og der opstod et venskabeligt forhold

mellem dem. Hans folk havde befaling til ikke at at gjøre noget, der kunde foraarsage udgifter for husets eier; og børnene fik næsten daglig af de gode sager fra hans middagsbord.

Wolfgang og Cornelia morede sig med at betragte de mange mennesker, som kom og gik i huset. Ude paa gaden saa de troppernes gjennemmarsch samt militærparader. Et fransk skuespillerselskab kom til byen, og borgermester Textor sendte sine fribilleter til sin datter. Skjønt raadsherren gjorde modstand, drev moderen igjennem, at Wolfgang fik lov til at bruge billetterne; han gjorde paafaldende fremskridt i fransk, blev fortrolig med fransk literatur og overraskede sin fader med et lidet fransk teaterstykke, som han havde digtet.

Langfredag 1761 stod der et slag mellem preusserne og franskmændene udenfor Frankfurts mure. Goethe var vis paa preussernes seir. Han besluttede at gaa dem imøde. Paa gaden mødte han vogn efter vogn fulde af saarede og døende, som blev kjørt ind i byen; men udenfor Friedberger port var det stille, han vovede sig derfor et godt stykke videre.

Pludselig begyndte kuglerne at suse. Flygtende, som ilede forbi ham, fortalte, at det var franskmændene som seirede. Dybt skuffet gik han tilbage til sit hjem, hvor han stængte sig inde i sit værelse. Samtidig kom Toranc tilbage; Wolfgang og Cornelia stod ved døren, og de lykønskede ham i anledning af seiren.

Moderen ordnede imidlertid aftensbordet. Hun bad gjentagne gange sin mand om at komme; men han rørte sig ikke. Hun turde ikke sende maden op til

ham, da hun var bange for, at dette vilde ophidse ham mere.

Omsider bestemte han sig til at gaa ned i spisestuen. Han maatte forbi Torancs leilighed, hvor der stod fuldt af mennesker udenfor. Pludselig blev døren aabnet; franskmanden kom ud og rystede hans hænder.

«De lykønsker os vel ogsaa til vort held paa denne farefulde dag,» sagde han.

«Jeg vilde ønske, at man havde jaget eder alle til helvede, selv om jeg havde maattet reise med,» skreg raadsherren.

«Disse ord skal De angre,» svarede Toranc; han trak sig øieblikkelig tilbage til sine værelser.

Goethe, som havde faat luft for sit onde lune, fortsatte sin gang nedad trappen og satte sig tilbords.

Straks efter blev husfruen kaldt ud. En adjutant var kommen for at meddele hende, at kongeløitnanten havde befalet, at hendes mand skulde fængsles. Hun bønfaldt officeren om at vente med at udføre hans ordre. Derefter skyndte hun sig til tolken for at bede ham om at opbyde alt for at stemme Toranc til mildhed. Efter en stunds forløb vendte Dine tilbage. Kongeløitnanten forstod den vanskelige stilling, hvori fru Goethe befandt sig paa grund af hendes mands urimelighed. Hans vrede havde lagt sig, og arrestordren blev tilbagekaldt.

Efter dette sammenstød forlangte husets eier bestemt, at Toranc skulde søge en anden bolig.

Nogle maaneder efter blev han befriet for sin indkvartering. Men kongeløitnanten blev endnu boende to aar i byen.

Efter indstilling af Frankfurts borgere ophøiede den tyske keiser ham til greve. Da freden var sluttet, blev han underguvernør paa St. Domingo. Senere vendte han tilbage til Frankrige; hvor han blev generalmajor («maréchal de camp»).

Han giftede sig først efter at han havde taget afsked fra militærtjenesten.

Man paastod i Frankfurt, at raadsherre Goethes had til «kongeløitnanten» ikke udelukkende bundede i hans uvilje mod franskmændene, men at han var skinsyg paa ham.

Nogle høitstaaende familier, som grev Toranc pleiede at besøge, havde udspredt et rygte om, at han var forelsket i Elisabeth Goethe.

Paa hans slot i Frankrige skal der være bleven fundet en pakke breve fra Goethes moder.[1]

VI.

Fru Goethes kristentro. — Frøken von Klettenberg. — Gretchen i „Faust".

Det var atter fred i huset; raadsherren var en tid i bedre humør. I sin glæde over Fredrik den stores seire forærede han sin hustru en kostbar gulddaase, besat med brillanter. Samtidig bestilte han hos maleren Seekatz et billede af familien Goethe: Fru Elisabeth sidder i pragt og herlighed. Hendes mand staar ved siden af hende i en fantastisk dragt. Wolfgang er beskjæftiget med et lam, og Cornelia staar i

[1] Georg Brandes nævner i sin bog om Goethe, at den franske forfatter Leon Blum har fortalt ham om disse breve.

Wolfgang og Cornelia
(Fru Goethes børn)

nærheden af sin broder. I baggrunden ser man de afdøde smaabørn i allegorisk fremstilling.

Børnenes forhold til forældrene var i den tid meget underdanigt. Man viste de ældre den største ærbødighed og sagde aldrig «du» til dem. Naar faderen stillede fordringer til Wolfgang og Cornelia, var de ham lydige, selv om det ikke behagede dem.

Han fik lyst til at opdrætte silkeorme. Hans hustru og børn maatte udføre det meste af dette besværlige arbeide, som han heldigvis blev kjed af efter en tids forløb. Nu faldt det ham ind, at man burde blege de store kobberstik, som han havde bragt med fra Italien; de blev spændt op paa trærammer foran vinduerne og maatte stadig fugtes. Børnene, som passede dette arbeide, blev aldeles udtrættede af at stirre paa billederne.

Paavirket af sin flittige bibellæsning skrev Wolfgang fjorten aar gammel de første digte, der er opbevarede: «Poetische Gedanken über die Höllenfahrt Christi».

Klopstocks «Messias» vakte dengang umaadelig opsigt. Raadsherren haanede bogen og forbød sin hustru at læse den. Men en husven, som beundrede digteren, bragte hende et eksemplar bag hendes mands ryg, og baade hun og børnene læste den med begeistring.

Bibelen var fru Goethes orakel og hendes trøst. Skaberen var for hende en uudgrundelig, men klog og omsorgsfuld fader, til hvem hun i sit lønkammer talte om alt, og som sendte hende prøvelser, der blev til lykke og velsignelse. Hun havde en sterk, men ikke tung kristentro.

Sin trang til at udveksle tanker om høiere emner fik hun tilfredsstillet hos sin slegtning, den fromme og høisindede Susanna Catharina von Klettenberg, som hendes søn har foreviget i «En skjøn sjæls bekjendelser».

Frøken von Klettenberg var af fornem herkomst og hun havde næsten altid været omgivet af fornemme mennesker. Hun var syg, men bar sygdommen med stor taalmodighed. Hun havde stiftet en adelig søndagsklub, hvis medlemmer var sterkt paavirkede af Swedenborg. Ogsaa fru Goethe var medlem af denne klub; hun ærede og elskede frøken von Klettenberg, om hun end ikke helt kunde følge hende.

Stive, kirkelige former var hende en gru. Hun pleiede at forlægge besværlige arbeider til søndagen; thi da kunde hun være i ro. Naar familiens øvrige medlemmer var i kirke, gik hun rundt i huset med støvklud og limpotte for at sætte istand, hvad der var bleven ødelagt i ugens løb. Gik hun en enkelt gang i kirke, var det for ikke at forarge naboerne.

«Jeg vidste i forveien, hvad presten vilde sige; derfor holdt jeg min lille hviletime, medens han prækede,» fortalte hun. «Men egentlig hvilte jeg ikke; medens jeg længtede efter at komme igjennem hans langtrukne præken, tænkte jeg over det arbeide, som ventede mig, naar jeg kom hjem. Jeg var umaadelig utaalmodig efter at komme ud af kirken for at udføre alt, hvad jeg havde foresat mig. — —

Imidlertid pleiede han at være bleven næsten færdig med sin tale. Man gik fra kirken i klynger, klædt i søndagsstas og i de nye salopper, — klip, klap gik det hjemad med høie stylter paa fødderne.

Paa veien underholdt man sig med madamerne om den Gud velbehagelige præken samt om mangfoldige andre ting.

«Prækenen var hverken bedre eller værre, end man kunde vente det! Vi har ingen bedre prest og maa finde os i det,» sagde jeg.

Goethe
(Ungdomsbillede fra tiden før hans afreise til Leipzig)

«De er en slem kone!» sagde de andre. «Selv om presten taler aldrig saa ivrig, er De ikke tilfreds.»

Men raadsherinden var ingen slem kone. Hun mente: Hvis pastoren i ungdommen havde lært at gaa uden krykker, vilde han kunne have vovet sig ind paa nye veie og fremlagt nye synspunkter. For menneskesjælen er en slig drøvtygger-præken af en prest, som med alle fire klamrer sig til dogmerne, det samme som papirstrimler er for æslet, naar det venter at spise hakkelse og græs. Det bringer ingen vekst for sjælen og ingen næring for det aandelige liv.» — — —

Det var vaaren 1764. Maria Theresias ældste søn Joseph den anden skulde vælges til keiser. Byen var i spændt forventning. En ny kroning stod for døren.

Ogsaa i Goethe-huset glædede man sig til de fore-

Familien Goethe
(malet af Seekatz)

staaende festdage, som imidlertid skulde bringe hele familien forvirring og sorg.

Paa gaderne i Frankfurt havde Wolfgang gjort bekjendtskab med nogle unge mennesker, som var ældre end han, og som var under hans stand. Kameraterne beundrede de smukke vers, som han skrev, og de benyttede i økonomisk henseende den mere fornemme og velhavende yngling.

Paa grund af de fremmede, der strømmede til byen i anledning af keiservalget, var det let for ham at drive rundt uden at blive bemerket af sine nærmeste. Han skaffede sig en egen portnøkkel. Moderen anede, at han gik sine egne veie; hun vidste, at han tilbragte nætter udenfor huset. Men hun dækkede over det, som hun betragtede som guttestreger; og for at holde fred i hjemmet skjulte hun alt for sin mand.

Den ældste af hans kamerater havde overtalt ham til at give ham en anbefaling til hans bedstefader Textor, og borgermesteren havde skaffet ham ansættelse som skriver i retten. Men han var uværdig til den tillid, som blev vist ham; han forfalskede gjældsbeviser og testamenter og stak pengene i sin egen lomme.

Paa en udflugt sammen med sine venner havde Wolfgang i et tarveligt vertshus truffet en vakker opvartningspige ved navn Gretchen, og han var bleven forelsket i hende.

Valgdagens aften drog han forklædt fra den ene bydel til den anden med sin elskede Gretchen under armen, «lykkelig, som om han havde vandret over Elysiums marker», siger han selv; de gik omsider ind i et vertshus, hvor de blev siddende til

langt paa nat. Henimod morgenen fulgte han hende hjem. Da de skiltes, kyssede han hende paa panden Det var det første og sidste kys.

Den følgende dag brød et frygteligt uveir løs over de unges hoveder. Øvrigheden var gjort opmerksom paa de forfalskede haandskrifter, og den unge Goethes navn var paa ubegribelig maade indflettet i den smudsige historie.

Hans forældre led en stor ydmygelse. Raadsherren var forbitret over, at hans eneste, høit begavede søn havde selskab med forbrydere. Moderen søgte af al magt at berolige sin mand; hun kunde ikke tiltro sin yndling slette handlinger, men hun gjorde sig mange bebreidelser paa grund af sin svaghed.

Hans uskyldighed blev tilfulde bevist. Men da han ikke vilde angive sine venner, maatte man forfølge sagen videre, og hans kjærlighed til Gretchen kom for dagen. Det saarede ham dybt, at hans hjerteanliggende blev berørt af fremmede hænder; endmere saarede det ham, at hun under forhøret erklærede, at hun betragtede ham som et barn.

I hans letbevægelige sind antog ydmygelserne og skuffelsen uforholdsmæssige former. Han blev syg af sindsbevægelse; hverken hans faders tilgivelse eller hans moders opmuntring gjorde virkning.

Den unge bedrager fik en mindre straf. Gretchen blev sendt tilbage til sine forældre, der boede paa landet. Wolfgang fik en huslærer. Da sommeren kom og han kunde streife om i skov og mark, faldt han omsider til ro.

Mange aar efter satte han den skjønne Gretchen et uforgjængeligt mindesmerke i «Faust».

VII.

Wolfgang i Leipzig. — Cornelia i hjemmet. — Broderens tilbagekomst. — Faust. — Frøken von Klettenberg og fru Goethe.

Raadsherren og hans hustru sendte for første gang sin søn ud i verden. Kun seksten aar gammel drog han til Leipzig høsten 1765. Efterat han saa længe havde været under faderens trykkende tugt, var det naturligt, at han ønskede at komme over i friere forhold. Den længselsfuldt ventede reisedag følte som en stor lykke, og fuld af jubel drog han afsted. Han var en trohjertet, videbegjærlig yngling; selv kalder han sig «en sammensat, besynderlig gut».

Forskjellen mellem Leipzig og Frankfurt syntes i ydre henseende ikke særdeles betydelig. Byerne var næsten lige store. Begge havde porte, taarne, en mængde kirker og trange gader med høie huse. Begge var omgivne af fæstningsvolde, og Leipzig havde ligesom Frankfurt sit store marked vaar og høst.

Men den manglede det ærværdige præg, der hvilede over kroningsstaden, den havde ingen minder om en stor fortid, som Goethes fødeby. Borgernes rigdom skyldtes de sidste generationers foretagsomhed, og pragtbygningerne var fra den nyere tid.

Frankfurterne lagde ingen vegt paa ydre former; de var ligefremme, kunde være grovkornede, men var meget hjertelige og velvillige. I Leipzig var smagen forfinet; man efterabede franske seder og moder og talte gjerne det franske sprog.

I Frankfurt læste man helst de gamle folkebøger. Leipzig var toneangivende for det literære Tyskland;

digterne drog med forkjærlighed til denne by, hvor de med lethed fandt baade forlæggere og kjøbere til sine bøger. Ogsaa de store teaterreformer udgik fra Leipzig.

Wolfgang, som hidtil var bleven behandlet saa strengt af sin fader, og som var bleven saa kjærlig forvænt af sin omsorgsfulde moder, var nu helt henvist til sig selv. Som følge af anbefalingsbreve og paa grund af sit indtagende ydre fik han adgang til mange familier. Hans begavelse vakte opsigt; men samtidig var man forbauset over hans hensynsløse væsen og hans mangel paa selskabelige former.

Frøken von Klettenberg

Det er en selvfølge, at fru Goethe havde sørget for, at hendes yndling fik et godt udstyr. Men hun forstod sig ikke paa moder og har selv sagt, at hun havde daarlig smag. Hvor det gjaldt sønnens dragter, lod hun sin mand raade. Hendes sparsommelige egteherre holdt en tjener, som kunde sy herreklæder. Skjønt den gamle og den unge Goethes klæder altid var af bedste stof, opdagede man ved første blik, at de var forfærdigede i hjemmet.

I Leipzig gjorde man nar af den smukke Goethes

udseende. Ærgerlig over denne ydmygelse, skyndte han sig at sælge sin kostbare garderobe for at kunne kjøbe moderne ting; og han aflagde sin frankfurterdialekt, som skurrede i leipzigernes øren. Han blev snart saa elegant, at en ven, der traf ham det følgende aar, fandt ham fuldstændig forvandlet.

Han nød livet i fulde drag. I et versificeret brev til en af sine kamerater i Frankfurt sammenligner han sig med en fugl i skoven, der flyver kvidrende fra gren til gren og indsuger frihedens herlige luft.

«Hos eder i rigsstaden sidder dumheden endnu i høisædet,» skrev han til sin søster.

Paa grund af datidens daarlige kommunikationer var han langt borte fra hjemmet, naar han var i Leipzig. Men hans fader vilde, at det uudviklede barn ogsaa paa afstand skulde staa under hans kontrol; saavidt det stod i hans magt, vilde han bevare ham fra at gjøre gale streger.

Cornelia ønskede meget at være i ivrig brevveksling med broderen; raadsherren besluttede at benytte denne brevveksling til at undersøge, hvad han foretog. Samtidig skulde hun øve sig i fremmede sprog; hun maatte afvekslende skrive til ham paa tysk, fransk og engelsk, og Wolfgang maatte svare paa samme maade.

Den unge Goethe gjennemskuede den gamles plan; man merker, at hans breve er skrevne med faderens kritik for øie. De mange breve til søsteren er snarere stiløvelser end hjerteudgydelser, og han fortæller udførlig om, hvad han har hørt af sine lærere.

I et af dem siger han til sin søster:

«Jeg maa ofte le, naar jeg ser, at en snil, enfoldig

pige kommer med betragtninger, der kun kan skyldes en erfaren, indsigtsfuld mand.»

Det er let at forstaa, at han under disse omstændigheder heller ikke havde lyst til at skrive til sin moder. Men to gange bryder hans følelser for hende igjennem; første gang den syvende december 1765, da han sender hende følgende hilsen:

«Obgleich kein Gruss, obgleich kein Brief von mir
So lang dir kömmt, lass keinen Zweifel doch,
Ins Herz, als wär die Zärtlichkeit des Sohns
Die ich dir schuldig bin, aus meiner Brust
Entwichen. Nein, so wenig als der Fels,
Der tief im Fluss vor ew'gem Anker liegt,
Aus seiner Stätte weicht, obgleich die Flut
Mit stürm'schen Wellen bald, mit sanften bald
Darüberfliesst und ihn dem Aug' entreisst,
So wenig weicht die Zärtlichkeit für dich
Aus meiner Brust, obgleich des Lebens Strom,
Vom Schmerz gepeitscht, bald stürmend drüberfliesst
Und von der Freude bald gestreichelt, still
Sie deckt und sie verhindert, dass sie nicht
Ihr Haupt der Sonne zeigt und rings umher
Zurückgeworfne Strahlen trägt und dir
Bei jedem Blicke zeigt, wie dich dein Sohn verehrt.»

En end mere hjertelig tone finder man i hans andet digt til hende, den ellevte mai 1767:

«Grüss mir die Mutter, sprich, sie soll verzeihn,
Dass ich sie niemals grüssen liess, sag ihr
Das, was sie weiss — dass ich sie ehre. Sag's,
Dass nie mein kindlich Herz, von Liebe voll,
Die Schuldigkeit vergisst. Und ehe soll
Die Liebe nicht erkalten, eh' ich selbst
Erkalte.»

I begyndelsen hørte han flittig forelæsningerne, og han omgikkes professorer. Samtidig førte han et rigt bevæget studenterliv; han besøgte selskaber, baller, teatret, konserter, gjorde udflugter med sine kamerater og brugte en mængde penge. I markedstiden tog han del i de brogede folkeforlystelser.

Den herskende retning inden videnskab og filosofi interesserede ham ikke. Hans egne forsøg paa digtekunstens omraade mødte liden opmuntring; han fandt selskabslivet tomt og følte sig forladt midt i menneskevrimlen.

En af hans venner fra Frankfurt kom paa gjennemreise og tog ind hos en hotelvert ved navn Schönkopf. For at være sammen med vennen begyndte ogsaa Wolfgang at indtage sine maaltider der, og han blev forelsket i husets datter Kätchen, en forstandig og venlig pige. Hun gjengjældte hans følelser; sommeren 1766 nød de uforstyrret sin kjærligheds lykke.

Den unge digter vilde dog ikke binde sin fremtid til hende; han maatte være fri, hvis han skulde naa det maal, som dunkelt foresvævede ham. Ved høstens frembrud kom nye gjester og nye tilbedere til Kätchen. Wolfgang plagede sig selv og sin elskede med skinsyge; hun vendte sig sluttelig fra ham og til en anden, som var mindre lunefuld og havde mere alvorlige hensigter. Han kastede sig ind i vilde forlystelser, fik blodstyrtning og svævede dagevis mellem liv og død.

Hans helbred bedredes atter; tiden nærmede sig, da han skulde vende tilbage til Frankfurt.

Hans moder og søster havde imidlertid i høi grad følt ensomheden i hjemmet.

Fru Goethe og hendes datter havde faa berøringspunkter. Cornelia havde arvet sin faders pessimistiske natur og gik op i sygelig selvbeskuelse. Hun trængte opmuntring og glæde og længtede ligesom moderen efter omgang med venner; men hun havde intet af hendes evne til at lempe sig efter dem og til at finde sig tilrette i alle forhold. Hun tørstede efter den velvilje og kjærlighed, som faderen i sin stolthed gav afkald paa; men hun manglede moderens evne til at tiltrække mennesker og var ligesom faderen mut og lunefuld. Skjønt Goethe elskede sin søster høit, har han sagt om hende, «at hun hverken eiede tro, haab eller kjærlighed».

Moderens munterhed og overstrømmende livskraft virkede frastødende paa den tunge Cornelia, og hun stod uforstaaende ligeoverfor hendes evne til at holde ubehageligheder paa afstand og til at finde trøstegrunde under ålle omstændigheder. Fru Goethe havde desuden gjort et stort feilgreb ved tydelig at vise, at hun foretrak Wolfgang.

Cornelia havde en naturlig og værdig fremtræden og dybe, udtryksfulde øine. Men hendes hud var næsten altid uren, og det høit opstrøgne haar, som dengang var mode, misklædte hende.

«Mit speil bedrager mig ikke, naar det siger mig, at jeg bliver styggere og styggere,» skrev hun i sin dagbog.

Faderen modsatte sig hendes uskyldigste adspredelser, og hun var under sin broders fravær det eneste offer for hans pædagogiske iver. Han forlangte, at hver time skulde udnyttes: Hun maatte studere italiensk, fransk og engelsk samt øve sig

flittig paa pianoet. Som religionslærer havde han tilkaldt en sygelig prest, der ikke forlangte andet, end at hun skulde fremsige stykker af Luthers katekismus. Hun var ingen religiøs natur, og hendes nøgterne forstand gjorde oprør mod denne aandløse kristendomsundervisning. Forpint under den gamles urimelige fordringer, viste hun en haardnakket trods, som gjorde hjemmet meget uhyggeligt.

Vi ved at fru Goethe inden Wolfgangs afreise havde pleiet at hjælpe børnene ligeoverfor faderen. Men nu stillede hun sig paa sin mands side; hun fandt, at Cornelia havde uret. —

Den unge Goethe havde tilbragt tre aar i Leipzig. Han kom tilbage, «som et barn af aar, men som en mand med hensyn til erfaringer».

«Jo mere jeg nærmede mig min fædreneby,» skriver han i sin selvbiografi, «desto smerteligere huskede jeg, med hvilke udsigter og forhaabninger jeg havde forladt hjemmet, og jeg følte dybt sørgmodig, at jeg vendte tilbage som en skibbrudden.»

Ved hans afreise havde faderen næret de største forhaabninger til ham; han havde drømt om at han inden mange aar skulde beklæde et høit juridisk embede i Frankfurt. Wolfgang vendte hjem syg paa legeme og sjæl, uden at have samlet nævneværdige kundskaber og uden at have taget nogen examen. Mødet mellem fader og søn var i høi grad pinligt.

Fru Goethe overtalte sin mand til at udsætte et endeligt opgjør, indtil sønnen var bleven sterkere; takket være hendes opofrende pleie, kom han sig lidt efter lidt. Men henimod juletid 1768 tog hans

sygdom uventet en farlig vending. Baade raadsherren og Cornelia opgav alt haab om, at hans liv kunde reddes. Den fortvivlede moder søgte trøst i den hellige skrift; hun slog op i sin bibel og traf skriftstedet:

«Man skal atter plante vin paa Samarias bjerge; man skal plante og blæse fløite dertil.» (Jer. 31.5.)

Hun gjennemstrømmedes af tro paa, at Gud vilde lade hende beholde hendes kjæreste barn. Dette bibelsted blev ogsaa senere i livet hendes trøst og holdepunkt.

Til frøken von Klettenbergs kreds hørte en læge, Metz, der var vel bevandret i den mystiske og alchymistiske literatur, og som havde opfundet en medicin, som mange betragtede som undergjørende. Raadsherren kunde ikke udstaa ham og kaldte ham en svindler.

Da Wolfgangs feber var paa det høieste, ilede fru Goethe til lægen uden sin mands vidende; hun bønfaldt ham om øieblikkelig at indfinde sig. Han fulgte hende og anvendte sin medicin, der fremkaldte en synlig bedring. Faderen, som intet anede om doktorens besøg, var i den høieste forbauselse over den vidunderlige redning.

Fru Goethe glemte ikke denne dag; hendes tillid til, at sønnen var bestemt til at udføre store ting, vaklede aldrig mere.

Wolfgang var endnu flere maaneder lænket til sygeværelset; indtil sommerens frembrud var han nødt til at holde sig i ro. Men ensomheden styrkede ham og skjænkede ham indre klarhed.

Allerede som barn havde han gjennem folkebøger

og de smaa forestillinger paa dukketeatret lært at kjende historien om Faust. Overbevist om, at doktor Metz havde reddet hans liv ved et hemmeligt middel, indrettede han et laboratorium i et rum paa loftet; han begyndte at studere den mystiske literatur og fordybede sig i Arnolds «Upartisk kjætter- og kirkehistorie».

Cornelia
(efter tegning af Goethe)

Skjønt han ikke følte sig moden til at uddybe det vanskelige Faust-problem, beskjæftigede hans tanker sig sent og tidlig med forskeren, der forskrev sig til djævelen og fik smage livets herlighed til tak.

Han havde længe beundret frøken von Klettenberg og sluttede sig nu ligesom sin moder varmt til hende; hvor andre stod tvivlende, kunde hun som regel antyde den rette vei. Han pleiede at kalde frøken von Klettenberg og moderen «raad og daad». Havde han modtaget raadet af sin fromme veninde og fattet sin beslutning, kunde han stole paa sin moders beredvillighed til at hjælpe ham og paa hendes handlekraft.

«Da hun under alle forhold beholdt sit glade

sind, manglede hun aldrig midler til at udføre det, om man ønskede,» siger Goethe i sine erindringer.

«Jeg var ikke istand til at komme i et godt forhold til fader,» siger han samme sted; «jeg kunde ikke tilgive, at han viste en urimelig utaalmodighed, da jeg atter blev syg, og min helbredelse skred saa langsomt fremad.»

Cornelia hang med skinsyg kjærlighed ved sin broder; hun beundrede og pleiede hans eiendommeligheder og øgede misstemningen mellem fader og søn. Moderen søgte at udjevne modsætningerne mellem dem. Baade hun og frøken von Klettenberg ønskede at gjøre det saa godt som muligt for Wolfgang i hjemmet; de delte hans sorger og glæder og lyttede til hans digterdrømme. Men den gamle fader rystede mismodig paa hovedet over sønnen, der tænkte paa alt andet end lovbøgerne. Han vilde, at han skulde vende saa hurtig som mulig tilbage til studierne.

Ynglingens naturlige livslyst beseirede lidt efter lidt de sygelige stemninger. Styrket paa legeme og sjæl drog han vaaren 1770 til universitetet i Strassburg.

VIII.

Goethe i Strassburg. — Den unge advokat i Frankfurt. — Merck. — Wetzlar.

Da Goethe kom til Strassburg var han en og tyve aar. Han var slank, lidt over middels høide. Panden var hvælvet; han havde en fin næse og en

udtryksfuld mund. De brune, straalende øine saa næsten sorte ud paa grund af de store pupiller. Allerede i hans ungdom var hans personlighed overordentlig imponerende.

Strassburg var fransk; men bortset fra en fransk garnison og franske embedsmænd mindede intet om dette. En af digterens første oplevelser paa det nye sted var synet af den skjønne Marie Antoinette, som overnattede der paa sin reise fra Wien til Versailles.

I denne by gjorde han bekjendtskab med Herder, den første af Tysklands aandelige stormænd, som han traf paa sin vei. De var modsætninger af karakter, og deres livsforhold var forskjellige.

Herder var født i fattige kaar og oprindelig bestemt til at blive haandverker. Hans barndom havde været glædeløs. Af naturen havde han et tungt sind, og haard behandling havde gjort ham bitter for livet. Sytten aar gammel var han kommen til Königsberg, hvor han blev Kants discipel; og faa aar senere blev han lærer ved domkirkens skole i Riga. Skjønt poesien var hans hovedinteresse, havde han senere studeret nederlandsk kunst i Antwerpen og Brüssel, og han havde tilbragt et halvt aar i Paris, som dengang blev betragtet som verdenskulturens centrum. Diderot, d'Alembert og Lessing var hans personlige venner. Før Goethe mødte ham, havde han udgivet «Fragmenter over den nyere tyske literatur», og gjennem dette arbeide var han pludselig bleven sidestillet med Tysklands betydeligste kritikere.

Han var kun seks og tyve aar, men meget alvorlig, og ungdommen behandlede ham med ærefrygt.

Ligeoverfor denne mand stod den smukke Goethe,

der var saa barnagtig, at han dansede rundt bordene og lo af fuld hals ved mindste anledning. Herder var syg og mismodig og forfulgte ham med bidende spot; han haanede hans forfængelighed og selvbehagelighed, hans kjærlighed til Frankfurt og hans umodne kunstbegeistring.

Saavel den overlegenhed, hvormed han behandlede ham, som hans kundskaber og erfaringer vakte den yngres iver for at uddanne sig videre; han kastede sig omsider over de juridiske studier, men studerede samtidig filosofi og medicin, og han fordybede sig i den nyere literatur.

I sin fritid gjorde han udflugter i omegnen.

Paa en af disse vandringer gjorde han bekjendtskab med prestefamilien i Sesenheim. Husets næstyngste datter, Fredrikke, var nitten aar gammel. Han blev straks forelsket i hende og vandrede sammen med hende gjennem Sesenheims skove.

Vaaren kom; de blomstersmykkede marker, de herlige morgener og de stille aftener vakte hans digtertrang. De sange, han skrev, da han elskede den unge prestedatter, hører til Tysklands skjønneste lyrik.

Men det, som for Fredrikke var livets dybeste alvor, var for ham kun en sommerdrøm. Da han kom tilbage til Frankfurt, fandt han omsider mod til at meddele hende, hvor haabløs hendes kjærlighed var. Han var dybt rørt over hendes svar. Mange aar efter skrev han:

«Gretchen tog man fra mig, Kätchen Schönkopf forlod mig. Men denne gang var jeg den eneste skyldige; jeg tilføiede det reneste hjerte det dybeste saar.»

Den 6te august 1771 tog han juridisk eksamen. Hans fader vilde, at han skulde studere videre i Paris. Han havde ogsaa selv ønsket dette tidligere; men i Strassburg havde han lært at betragte den franske kultur med andre øine end før, og han foretrak at vende tilbage til sit hjem.

«Vandreren var endelig kommen hjem,» fortæller han i «Dichtung und Wahrheit». «Men i hele hans væsen var der endnu noget overdrevent, som ikke tydede paa hel aandelig sundhed.

Ved ankomsten beredte jeg straks min moder den vanskelighed, at hun maatte dæmpe og jevne ud, for-at det kunde komme ligevegt mellem min faders retlinjede ordenssans og mine mange overspændte ideer. Jeg havde i Mainz truffet en gut, som spilte harpe, og som jeg likte. Da markedet stod for døren, indbød jeg ham til Frankfurt, og jeg lovede at tage mig af ham og hjælpe ham videre.»

Han var overbevist om, at hans moder vilde modtage den lille harpespiller hjertelig. Men den forsigtige fru Goethe, som vidste, at hendes mand vilde blive vred, hvis en markedsmusikant gik ud og ind i huset, skaffede ham i stilhed bolig i nabolaget.

Vanskelighederne mellem fader og søn var ikke tilende; fru Goethe maatte fremdeles bilægge stridigheder og hindre heftige udbrud.

Borgermester Textor var død, medens Wolfgang var i Strassburg. Frankfurt viste sin taknemmelighed mod ham ved at udnævne hans søn til hans efterfølger. Ifølge lovene maatte kun et medlem af hver familie have indflydelse paa byens anliggender. Naar hans onkel var borgermester, var Wolfgang derfor

udelukket fra at søge et embede inden forvaltningen. Han aflagde borgered til sin fødeby og nedsatte sig

Goethes hus efter ombygningen

som advokat, men beskjæftigede sig mest med digtekunsten.

Den gamle raadsherre havde nu en udmerket leilighed til at vise sine juridiske kundskaber, som han

ikke tidligere havde benyttet. Han studerede omhyggelig de sager, som man betroede hans søn, og udførte det tørre, forretningsmæssige arbeide. Resultatet af hans efterforskninger blev meddelt den unge advokat, som fuldendte det hele med en lethed og hurtighed, der forbausede den gamle.

Medens faderen hjalp juristen, var moderen den unge digters begeistrede tilhører. Han kom ind i en kreds af begavede mænd, der sluttede sig til familien Goethe. En frisk vind feiede støvet ud af det gamle hus, hvor forholdene blev lysere og venligere, end de havde været paa længe.

De mange nye og betydelige mennesker, som fru Goethe nu kom i berøring med, udvidede i høi grad hendes synskreds. Hun elskede ungdom. At give, trøste og hjælpe var hendes største glæde, og hun havde haanden og favnen aaben for alle.

Til Goethe-husets nære omgangskreds hørte to brødre Schlosser, som begge var jurister og nød stor anseelse. Den ældste var advokat i Frankfurt. Den yngre, Georg, som var jevnaldrende med Wolfgang, var overmaade sprogkyndig og literært interesseret.

Hos disse to brødre traf Goethe Merck fra Darmstadt; han var kasseforvalter i sin fødeby og bar den tomme titel «krigsraad».

Embedet passede ikke for hans tilbøieligheder; det udfyldte heller ikke hans tid, og det var ikke meget indbringende. Han havde derfor stadig biforretninger: Han skrev kritiker og afhandlinger, besørgede indkjøb af kunstverker for kongelige personer og fulgte dem paa reiser. Han havde desuden et bogtrykkeri.

Merck var en klar og skarp tænker og en stor menneskekjender. Han var fuld af egenheder og lod ofte sit daarlige lune gaa ud over dem, som han var sammen med. Goethe pleiede at kalde ham «Mefistofeles»; han vandrede meget ofte paa sin fod til Darmstadt for at besøge ham og satte stor pris paa hans originale personlighed og paa hans kritik over hans arbeider.

Naar hans ven kom til Frankfurt, pleiede han at bo hos Goethes forældre. Fru Goethe lod sig ikke skræmme af hans ondskabsfulde tunge, hun havde overbærenhed med hans underlige væsen og modtog ham altid som en kjær og efterlængtet gjest.

Gjennem Merck blev den unge Goethe indført en kreds af overforfinede hofdamer, der interesserede sig varmt for literaturen. Han blev ofte mange dage i Darmstadt. Den skjønne og aandfulde yngling spadserede i en skov med de unge damer og roede ud med dem. Han gjorde et dybt indtryk paa sine veninder, som under kys og taarer skiltes fra «vennen, som var sendt dem fra himlen».

Overdrevne udtryk hørte tiden til, og kys og omfavnelser var paa den tid ligesaa almindelige, som det nu er at trykke hverandres hænder. Naar man tilbragte en hyggelig aften sammen, kaldte man hver andre ven og broder, søster og veninde. Fru Goethe kaldtes moder eller «Mamachen» af næsten alle sine gjester; selv aldrende mænd undertegnede sig i breve som hendes «hengivne søn».

Cornelia reiste flere gange med Wolfgang til Darmstadt. Men den sentimentale vennekreds var ikke efter fru Goethes smag; hun likte aldeles ikke,

at hendes Wolfgang saa ofte var fraværende, og at han foretrak gjestgiversteder ved landeveien for hendes berømte leverpostei og dyresteg med gelé.

Goethe

Det er en selvfølge, at hans advokatvirksomhed under disse omstændigheder blev tilsidesat. Han skrev til en ven i Strassburg, at han «besørgede sine forretninger i forbigaaende».

«Frankfurt er og bliver et kjedeligt hul,» skrev han til samme ven, «Gud hjælpe mig ud af denne elendighed! Amen.»

Den ringe interesse, som han viste for sin juridiske virksomhed, vakte faderens store misnøie. Og den uro, som hans venner bragte ind i huset, mishagede den gamle i høi grad. Han opmuntrede sønnen til at reise til Wetzlar for at sætte sig ind i den juridiske forretningsgang ved kammerretten. Wolfgang greb faderens opfordring med begjærlighed, og vaaren 1772 drog han afsted til den lille idylliske stad. Ligeoverfor sine venner gjorde han ingen hemmelighed af, at han agtede at uddanne sig til digter og ikke til praktisk jurist.

Kammerretten var i en saa ynkelig forvirring, at 16 000 retssager laa i bunke uden at komme af pletten. Den unge Goethe synes ikke at have gjort det ringeste tilløb til arbeide; han nød naturen i fulde drag, studerede de græske klassikere, og forelskede sig i amtmand Buffs datter, den femtenaarige Lotte, som han har besunget i sine digte. Hun var den ældste af elleve søskende, moderløs, og forlovet med Goethes ven, Kestner, der var en klar og rolig jurist.

Ogsaa i denne tid var Merck hans fortrolige han forestillede ham, hvor meningsløst det var at sværme for Lotte, der snart skulde blive en andens hustru, og raadede ham til ikke at forstyrre forholdet mellem det forlovede par.

Med en kraftanstrengelse rev han sig løs; for at berolige sine ophidsede nerver gjorde han en Rhinreise sammen med Merck.

Han tænkte altid med glæde tilbage paa sit ophold i Wetzlar og sagde til sin moder, at det havde været den fornøieligste tid i hans liv.

IX.

Cornelias forlovelse og giftermaal. — „Götz von Berlichingen" og „Den unge Werthers lidelser". — Berømte gjester. — Fader og søn.

Da Wolfgang uventet kom tilbake, feirede man Cornelias forlovelse med Georg Schlosser.

Hun havde tidligere troet at være uundværlig for broderen; de tanker og planer, som han havde meddelt hende, havde givet hendes liv indhold. Men de store aandsarbeider, som hans hjerne tumlede med, og hans kjærlighed til Lotte Buff havde i de sidste maaneder fyldt hans sind saa aldeles, at han næsten havde glemt hende. Medens han var borte, havde Georg Schlosser nærmet sig; raadsherre Goethes alvorlige datter havde for første gang følelsen af at være elsket for sin egen skyld. Hendes moder haabede sikkert, at forbindelsen med den uskjønne, men forstandige og formuende mand vilde forvandle den vanskelige unge pige til en dygtig husmoder; hun betragtede det som en selvfølge, at alle kvinder giftede sig. Hendes mand var af samme mening, og han var tilfreds med partiet. Schlosser blev udnævnt til hof- og regjeringsraad i Karlsruhe, og fru Goethe gjorde ivrig forberedelser til det forestaaende bryllup.

Wolfgang havde tidligere paa egen bekostning ladt trykke en del mindre literære arbeider, som han havde foræret til sine venner. Efter tilbagekomsten

fra Wetzlar kastede han sig over sit første store verk. Hans moder var den første, som fik vide noget om hans plan. Faa aar før sin død fortalte hun englænderen Crabb Robinson:

«En aften kom min søn hjem i løftet stemning. Han sagde til mig: «Moder, jeg har fundet en udmerket bog i biblioteket, som jeg vil gjøre til et teaterstykke. Filisterne kommer til at sætte store øine op, naar de læser om ridderen med jernhaanden. Det er et herligt emne!» [1]

Nu fik ogsaa Cornelia høre om hans forehavende, og hun undte ham ingen ro, før han havde udarbeidet sit drama.

Udkastet til «Götz von Berlichingen med jernhaanden» blev skrevet i løbet af seks uger.

Fru Goethes store forhaabninger til sønnen gik i opfyldelse, da bogen udkom vaaren 1773. Paa titelbladet stod først intet navn. Da man fik vide, at det var en rigt begavet ynglings første verk, blev Goethe med et slag Tysklands store digter og berømteste mand. End ikke Klopstocks «Messias» havde vakt samme begeistring. Tiltrods for de vanskeligheder, der var forbundne med at opføre Götz, som ikke var bestemt for scenen, spillede man det allerede i begyndelsen af 1774 under umaadeligt bifald i Berlin, og kort efter i Hamburg og Mannheim.

[1] Bogen var en samling krigsanekdoter, en selvbiografi af røverridderen Götz von Berlichingen, hvis høire haand blev afrevet af en kugle, men som senere fik en jernhaand.

Goethe forsikrer bestemt, at han allerede i Strassburg lagde planen til Götz, skjønt han ikke nedskrev noget. Han maa derfor have talt til moderen om sit arbeide, inden han reiste til Strassburg. —

Hvilket dybt indtryk det gjorde paa de betydeligste aander i Tyskland, viser Lavaters breve til Herder.

I Götz's ædle, trofaste og frimodige hustru Elisabeth, der er et billede paa legemlig sundhed og aandelig kraft, har digteren skildret sin moder. «Den, som Gud elsker, giver han en saadan hustru,» siger han. Og med tanken paa fru Goethe siger han samme sted, «at munterhed er moder til alle dyder». —

Den første september 1773 holdt Cornelia bryllup med Schlosser. Paa bryllupsdagens aften, medens huset var smykket til fest, modtog Wolfgang brev fra en forlægger, som ønskede at udgive hans næste verk. I løbet af fire uger havde han skrevet «Werthers lidelser», der udkom otte maaneder efter «Götz».

Han havde følt trang til i digtningens form at fremstille sine oplevelser i Wetzlar. Gjerne vilde han gjengive idyllen; men dens lykkelige afslutning ved Lottes giftermaal med Kestner og det unge pars fortsatte venskab for ham var ikke et motiv, som passede ham. Samme høst fik han vide, at en af hans bekjendte i Wetzlar havde dræbt sig paa grund af ulykkelig kjærlighed til en andens hustru, og denne begivenhed havde paavirket hans arbeide i høieste grad.

I «Götz» havde han behandlet den gamle tyske kamplyst. Werther var en graadmild elsker, der gik tilgrunde for sin ulykkelige kjærligheds skyld. Men begge verker var fyldt af en stor længsel efter frihed, der i «Götz» fandt udtryk i kraftige handlinger, i «Werther» i dybtfølte ord.

Man udgjød taarestrømme over den unge Werthers lidelser. Tusinder havde følt og lidt paa samme

maade, men ingen havde havt Goethes evne til at tolke disse følelser.

Bogen erobrede med et slag alle samfundsklasser; den blev oversat til alle mulige sprog og efterlignet af mange forfattere. Napoleon havde den med paa sit felttog i Ægypten og læste den syv gange; endog kineserne malte Werther paa sit porselæn.

Georg Schlosser
(Fru Goethes svigerson)

Den ære og anerkjendelse, som han senere skulde vinde, kom aldrig til at overstraale den berømmelse, som han vandt i sin tidlige ungdom. Man ventede nu det høieste af Goethe.

Med «Götz» og «Werther» traadte han, uden at have villet det, i spidsen for den bevægelse, som i literaturhistorien bærer navnet «Sturm- und Drang-perioden».[1]

Repræsentanterne for den tyske digtning samlede sig om ham eller stillede sig som hans modstandere. Allerede nu passede de ord, som er bleven udtalt om ham senere:

«Man kunde elske ham eller hade ham, men man kunde ikke forbigaa ham.»

[1] Navnet «Sturm und Drang» skyldes Maximilian Klingers skuespil af dette navn.

Tysklands stormænd kom for at lære den unge digter at kjende. Lavater aabnede rækkerne. Han var prest og en berømt fysiolog; man kaldte ham «profeten fra Zürich».

Han blev hilst med den dybeste ærbødighed af familien Goethe, og i Frankfurt vakte hans ankomst umaadelig opsigt. Fru Goethe sluttede et varmt venskab med den elsværdige og milde prælat og vekslede breve med ham gjennem hele livet.[1]

Faa maaneder efter Lavater kom Klopstock. Ogsaa mange andre betydelige mænd valfartede til Goethe-huset. «Men,» siger Goethe i «Dichtung und Wahrheit», «disse ligesaa behagelige som hædrende besøg vekslede med andre, som man havde kunnet ønske at afslaa. Trængende og uforskammede eventyrere vendte sig til den tillidsfulde yngling. — De laante penge af mig og foranledigede derved, at jeg paa min side maatte laane, saa at jeg kom i det pinligste forhold til velstaaende og velvillige venner.»

Raadsherren var ikke længer istand til at holde husets porte stængt. Skjønt han var stolt over sønnens berømmelse, ærgrede han sig vedblivende over, at han brugte for megen tid til fornøielser; endnu holdt han fast ved sine planer med hensyn til hans fremtid. Efterat Wolfgang havde fuldendt sine studier i Wetzlar, ønskede han, at han skulde reise til Regensburg og derfra til Wien og Italien; naar han

[1] Lavater giver følgende karakteristik af fru Goethes billede: En god, moderlig, original kvinde, der er vel skikket til at regjere, og som i mange henseender kan, hvad hun vil. Den nedre del af ansigtet tyder paa naivetet, kunstnernatur, adel. — Panden er sangvinsk, øinene er sangvinsk-koleriske, munden er sangvinsk-flegmatisk.

kom tilbage, skulde han slaa sig til ro i sin fødeby og egte en frankfurterinde, der behagede den gamle.

Han havde udvidet sin omgangskreds og fundet sig i mange ubehageligheder paa grund af sin hustrus forestillinger; men han ærgrede sig over, at hans vel udtænkte plan blev forrykket og truede med at blive kuldkastet. Han kunde heller ikke forsone sig med, at hans udgifter voksede fra dag til dag.

Raadsherre Goethe eiede en stor formue, og han var en velanset mand. Han havde en høi titel, som han visselig havde kjøbt, men som han bar med værdighed. Han havde en usedvanlig indtagende hustru, som næsten altid rettede sig efter hans ønsker, og en søn, der stod paa spranget til at blive verdensberømt. Alligevel var han aldrig tilfreds.

«Mon jeg ogsaa bliver slig, naar jeg bliver gammel,» skrev Wolfgang til en ven. «Han bliver stadig mere og mere smaalig og mere og mere jordbunden.»

Den unge digter var rasende over sin faders kommandotone. Det saarede ham, at han fremdeles stod saa uforstaaende overfor hans digterkald, skjønt han havde kastet stor glans over navnet Goethe. Wolfgang var i økonomisk henseende helt athængig af ham, og han havde fuld ret til at beklage sig over den gamles gjerrighed. Han hjalp ham end ikke til at betale trykningen af «Götz von Berlichingen»; den sum, som Goethe modtog for «Werther», strakte ikke længer end til at betale den gjæld, hvori han var kommen ved selv at forlægge sit første, berømte verk.

X.

Familien La Roche. – Maxe Brentano. – „Lørdagssmaapigerne". – Johanna Fahlmer. – Egteskabsplaner.

Da Werther var fuldført, da Goethe, som han senere skrev til sin moder, «havde begravet de store og eiendommelige erindringer i et vakkert mindeskrin, som man begraver et menneske i indviet jord», — vaagnede atter hans livslyst. «Jeg føler mig tilmode som efter et generalopgjør,» skrev han, «glad og fri og berettiget til igjen at leve.»

Paa sin Rhin-reise sammen med Merck havde han besøgt familien La Roche, der boede paa et herligt sted ved foden af fæstningen «Ehrenbreitstein».

Geheimeraad La Roche var en udpræget beundrer af Voltaire. Hans hustru, der var en berømt forfatterinde, var i slegt med Wieland og havde i ungdommen været forlovet med ham. Hendes bøger svulmede af ædle følelser. Men i privatlivet var hun en kold og praktisk dame; hun knuste to af sine døtres livslykke ved at tvinge dem til at egte rigmænd, som de ikke kunde udstaa.

Kort efter Cornelias bryllup kom fru La Roche med sine smukke døtre i besøg til Goethes. I Frankfurt blev datteren Maxe forlovet med kjøbmand Brentano; han var enkemand, seksti aar gammel, og han havde fem børn.

Familien Goethe og familien Brentano omgikkes livlig.

Digteren løb paa skøiter sammen med den unge frue. Hans moder samt fru La Roche og Maxes stedbørn kjørte ud for at se paa skøiteløbningen.

Fru Goethe var iført en rød fløielspels, som blev holdt sammen over brystet med tykke guldsnorer og kvaster. Hun betragtede med stolthed sin vakre søn, der fløi hen over isen, medens de brune lokker flagrede om hans pande.

Maxe Brentano

I alderdommen fortalte hun til Maxes datter Bettina:

«Han raabte til mig: «Kjære moder! laan mig Deres pels; thi jeg fryser!»

«Du vil vel ikke tage den paa?»

«Jo, jeg vil,» svarede han.»

Uden at betænke sig tog hun den af, og i næste øieblik havde han kastet pelsen om sig. Den var kantet med zobel; han lagde slæbet over armen og fór hen over isen som en ung gud.

«Et saa skjønt syn faar man aldrig se mere! Jeg klappede i hænderne af fryd. Saa længe jeg lever, vil jeg se ham for mig, som han løb ud gjennem den ene brohvælving og ind gjennem den anden, medens vinden bar slæbet langt efter ham,»[1] sagde moderen.

Fru La Roche og fru Goethe var altfor forskjellige til at passe sammen. Raadsherinden, der likte

[1] Scenen paa isen er foreviget paa et berømt maleri af Kaulbach.

bedre at omgaaes unge piger end damer af sin egen alder, traadte derimod i et nært forhold til hendes døtre.

Navnlig stod Maxe hende meget nær; hun besøgte hende regelmæssig, saa længe hun levede.

Ogsaa Wolfgang omgikkes intimt med den unge frue. Han var hendes fortrolige; han opmuntrede hende, naar hun længtede efter hjemmet, og hun akkompagnerede, naar han spilte paa violoncel.

«Goethe har det hverv at trøste den lille Brentano, der lider ved lugten af olje og ost, og paa grund af sin mands opførsel,» skrev den ondskabsfulde Merck.

Intet under at den aldrende egtemand blev skinsyg, og at den indtagende unge Goethe maatte indskrænke sine besøg.

Cornelias veninder blev ved at besøge fru Goethe, ogsaa efter at datteren havde forladt sit hjem; hun kaldte dem sine «lørdagssmaapiger». Man spilte selskabsspil, læste høit, sang arier af nye operaer, opførte smaa teaterstykker, spøgte og lo, fortalte muntre historier og lyttede til fru Elisabeths fortællinger. Hun glædede sig hele ugen til disse sammenkomster, som for hende var «en fest, en koselig komedie og et stort gaudium».

Hendes yndling inden kredsen var den fine og temperamentfulde Johanna Fahlmer, som gik til hende hver dag og stod hendes hjerte nærmere, end hendes egen datter nogensinde havde gjort. Hun var datterdatter af pastor Starck; fru Goethe var saaledes hendes grandtante. Faderen, der havde været embedsmand i Düsseldorf, var død, og moderen var flyttet

tilbage til Frankfurt 1772. Wolfgang og Johanna omgikkes som søskende. Naar han var fraværende, skrev han lange breve til hende, som samtidig var bestemte til hans moder; og var der meningsforskjel mellem den unge Goethe og hans fader, saa hjalp hun moderen med at udjevne striden.

Georg Schlosser var imidlertid bleven amtmand i Emmendingen. Cornelia følte sig ulykkelig i sit egteskab, hun var syg paa legeme og sjæl. En berømt læge, doktor Zimmermann, bragte hende dog nogenlunde paafode. Han kom til Frankfurt og havde hilsener med fra Schlosser og hans hustru. Hans sekstenaarige datter fulgte ham; og da han reiste, bad han fru Goethe om at beholde hende nogen tid.

Den unge pige havde ikke været mange dage alene med raadsherinden, før hun kastede sig paa knæ for hende og grædende bønfaldt hende om at beholde hende hos sig; hun erklærede heftig, at hun gjerne vilde blive i huset som hendes tjenestepige, hvis hun kunde slippe at vende tilbage til sin fader, der var meget haard.

Fru Goethe følte dyb medlidenhed med det smukke og elskværdige barn.

Det urolige liv, som hendes søn længe havde ført, begyndte at gjøre hende bekymret; baade hun og hendes mand ønskede, at Wolfgang skulde gifte sig. Hun antydede for ham, at frøken Zimmermann muligens kunde blive en passende hustru; men han viste ingen tilbøielighed til at gaa ind paa hendes plan. Alligevel beholdt hun længe den unge pige, og hun behandlede hende med største ømhed. —

Det velforsynede hus ved Hirschgraben ventede

paa en svigerdatter. Den unge digter hørte stadig, at familiekredsen var for liden, at fru Goethe trængte en datter, som kunde hjælpe hende, at han selv trængte en søster, og at raadsherren trængte et væsen, som han kunde undervise. Han overraskede en dag sin moder, medens hun betragtede de gamle vugger paa loftet.

Forældrene kastede sine øine paa en frankfurterinde, Sibylle Münch, som de tiltroede alle mulige gode egenskaber som hustru og svigerdatter. De mødte hende paa spadserture, indbød hende til at følge med ind, og de underholdt sig længe med hende. Goethe har i sine erindringer skildret hende som forstandig og elskværdig, dygtig og harmonisk; de gamle haabede, at deres bestræbelser skulde blive kronede med held. Moderen mønstrede indholdet af sit linnedskab og talte om at anskaffe forskjellige nye ting, og der blev truffet foranstaltninger, som om man ventede gjester.

Men den huslige lykke, som forældrene eftertragtede for sønnen, havde ingen tiltrækningskraft, og det flygtige behag, som Sibylle Münch havde vakt hos ham, blegnede for en ny stjerne.

XI.

Goethe og Karl August. — Frøken von Klettenbergs død. — Lili Schönemann. — „Fru Aja" og brødrene Stolberg. — Goethe forlader hjemmet.

Ved juletid 1774 kom en preussisk officer, kammerherre von Knebel til Frankfurt. Han var en stor

beundrer af Goethes verker, opsøgte ham straks og blev vel modtaget af ham og hans forældre.

«Forfatteren af den unge Werthers lidelser er det elskværdigste menneske i verden,» skrev han.

Han var lærer for prins Constantin af Sachsen-Weimar-Eisenach. Constantin reiste sammen med sin ældre broder Karl August, der var tronfølger, og som snart skulde overtage regjeringen i sit lille land.

Knebel forestillede digteren for de unge fyrster; og mødet blev af afgjørende betydning. Ingen, som Karl August tidligere havde mødt, havde imponeret ham, og ingen havde fængslet ham som Wolfgang Goethe. Han besluttede straks at knytte ham til sig.

Begge prinser gjorde visit hos Goethes forældre. De skrev til sin moder:

«Vi haaber at kunne smigre os med, at fru Goethe, som vi ærer høit, er kommen til at holde en smule af os. Det synes at være saa let at leve sammen med hende. Hendes søn har hendes øine!»

Prinserne og Knebel skulde opholde sig nogen tid i Mainz, og Karl August indbød Goethe til at følge ham did. Han kunde ikke modtage indbydelsen uden sin faders vilje. Moderen understøttede af al magt hans bøn; men den gamle erklærede haardnakket, at man ikke skulde ligge paa maven for fyrster. Fru Goethe fik omsider lov til at forelægge spørgsmaalet for frøken von Klettenberg. Hun udvirkede faderens tilladelse, og Wolfgang tilbragte muntre dage i Mainz.

Medens han var borte, døde denne trofaste veninde. Fru Goethe skrev til Lavater: [1]

[1] Den 26. december 1774.

«De ønsker at høre alt om frøken Klettenbergs sygdom og død, — et smerteligt hverv, det kan jeg forsikre Dem! Min sjæl er saa helt nedsunken i sorg, at jeg ikke ved raad eller hjælp. Jeg ved, at jeg vil møde hende igjen. Men nu, nu savner jeg hende! Min raadgiverinde, i hvis skjød jeg kunde udøse alt, er gaat ind til den herlighed, som hun saa ofte med henrykkelse talte om. — — Den 7de december var vi meget fornøiede sammen; jeg havde ikke paa længe set hende saa munter, og jeg havde ikke den fjerneste tanke paa, at hun var syg. Vi skiltes klokken otte. Om natten fik hun heftige feberanfald. Den ottende fik jeg intet vide om dette, men morgenen den 9de sendte hun bud til mig, at hun var syg. Da jeg kom, fandt jeg hendes tilstand nogenlunde; selv troede hun, at det intet havde at betyde. Den 10de blev hun værre, men i løbet af natten blev hun tilsyneladende bedre. Jeg var hos hende hele tiden. Da doktoren kom ind den ellevte, løb jeg glædestraalende mod ham: «Hun er bedre,» sagde jeg. — «Gud give det,» svarede han; «men vi er endnu ikke over det værste.» Da jeg den tolvte kom til hende tidlig om morgenen, sagde hun: «Godnat, raadsherinde! Jeg dør!» Jeg kunde ikke sige et ord for graad. Hun vinkede, at jeg skulde komme nærmere, trykkede min haand og sagde: «Du skal vandre for Herren og være from!» Hun saa paa mig med et uudsigelig lykkeligt udtryk og var meget rolig og glad. — — Om aftenen, da de andre var borte, og jeg sad alene hos hende, sagde hun: «Doktoren!» — Jeg troede, hun mente lægen og svarede: «Han er gaat.» «Nei,» sagde hun og pegte paa mig. «De

mener min doktor? Ak,» sagde jeg, «han tror slet ikke, at De skal dø. Han har bedt mig hilse Dem og sige, at han imorgen reiser til Mainz med prinsen af Weimar. Tre gange har jeg begyndt at forberede ham paa Deres død, men alt er forgjeves. «Hun dør ikke,» siger han stadig, «det kan ikke ske, hun dør ikke!» Hun lo. «Sig ham farvel; jeg har holdt inderlig af ham.» — — —

Jeg blev hos hende om natten, — — hun havde ingen store smerter, og naar man betragtede hendes venlige ansigt, kunde man ikke tænke, at hun var syg og saa nær sin sidste time. — — Klokken otte den 13de kom lægen dr. Metz, — en retsindig mand og en af hendes bedste venner, som vilde have givet sin formue for at redde hendes liv. Jeg sagde til ham: «Kjære hr. doktor, er De sikker paa, at vor veninde dør? — Har De slet intet, som endnu kan hjælpe hende?» «Fru raadsherinde,» sagde han alvorlig som sedvanlig, «da Elias skulde fare til himlen, gik profeternes børn ud til Elias og sagde til ham: «Ved du, at Herren idag vil tage din herre bort over dit hoved?» Og han sagde: «Ja, ogsaa jeg ved det; ti stille!» [1]

Han gik derefter hen til sengen og tog en saa from afsked, at den gik os alle dybt til hjertet. Men han lovede at komme igjen om eftermiddagen, ikke som læge — thi hans kunst kunde intet udrette —, men som ven. — — — Klokken halv tolv sagde hun: «Nu er det bedre; jeg har ingen smerter.» Hun lagde sig tilrette i sengen og sagde med døende stemme: «Godnat!» Saa laa hun aldeles stille, talte

[1] 2den kongebog kap. 2, vers 3.

ikke mere. Aandedrættet blev kortere, stansede flere gange, hørtes atter. Klokken tolv skiltes omsider den frigjorte aand fra legemet.

«Maatte mit endeligt blive som hendes!»

Den unge Goethe

Fru Goethe var opløst i sorg over sin venindes bortgang. Ogsaa raadsherren tog sig nær af hendes død og var i slettere lune, end han pleiede. Wolfgang var dybt rystet. Fra sine mangfoldige adspredelser var han stedse vendt tilbage til hende; han havde læst høit for hende, fortalt hende om sine udflugter og tegnet for hende de egne, som han havde besøgt. Hun havde tidlig forstaat hans overordentlige begavelse; hendes venskab havde været blandet med beundring, og hun havde havt evnen til at stille stormene i hans sjæl.

Et af de sterkeste baand, der bandt ham til Frankfurt, blev afklippet ved hendes død. —

Et nyt, men mindre holdbart baand blev knyttet, da Lili Schönemann faa uger efter traadte ind i hans liv.

Lilis moder var enke og eiede en stor bankforretning. Hun omgikkes adelen, og man troede, at hun hørte til de rigeste i Frankfurt. Hun havde ingen forstaaelse for Goethes digterbegavelse, og hun betragtede den unge jurist som et lidet ønskværdigt parti for hendes datter. Hans faders formue var i hendes øine ikke særlig stor. End mindre ønskeligt var partiet, fordi familien Schönemann tilhørte den reformerte kirke og Goethes var lutheranere; de forskjellige religionssamfund var dengang strengt adskilte.

Lili Schönemann

Raadsherre Goethe fandt paa sin side, at fru Schönemann levede over evne, og han betragtede hendes rigdom som usikker.[1]

Heller ikke fru Goethe ønskede Lili til svigerdatter. Hun frygtede for, at hun ikke vilde passe i deres hus, og at hun vilde føre med sig en stab af ligegyldige og aandelig ubetydelige mennesker. Baade hun og hendes mand var sikre paa, at hun ikke vilde vise datterlig taalmodighed mod den regjerende husfaders luner, at hun ikke vilde tage kraftig fat i

[1] I saa henseende fik han ret: Huset Schönemann gik fallit et par aar efter.

hus og kjelder, og at hun hverken vilde fordrive tiden for forældrene med hyggelig passiar eller forstaa at skatte den lykke, som var bleven hende til del.

Forlovelsen kom alligevel istand. En veninde af familien Schönemann blev sendt afsted for at underhandle med Goethes forældre; hun var fordringsløs, alvorlig og skikket til at være mellemmand, og hun udførte sit hverv med kløgt.

Men de to familier nærede et lige sterkt ønske om at gaa afveien for hinanden, og paa begge sider arbeidede man paa at undergrave de unges lykke.

Det varede heller ikke længe, før sønnen følte sig trykket af dette forhold. Huset Schönemanns forretningsvenner kom til Frankfurt. Han saa sin forlovede omringet af en mængde mennesker, som var ham modbydelige. Han havde flere gange ubehagelige scener med fru Schönemann; og hans forældre var fremdeles misfornøiede med partiet.

Moder Goethe indsaa, at hendes Wolfgang for en tid burde komme bort. En reise vilde løfte ham ud af vanskelighederne i hjemmet og samtidig give ham leilighed til at klargjøre sit forhold til Lili.

Tilfældet kom hendes planer til hjælp.

Midt i mai kom greverne Stolberg og deres ven baron Haugwitz til Frankfurt paa gjennemreise til Schweiz. De beundrede i høi grad «Götz», men endnu mere «Werther»; allerede i forveien havde de i overstrømmende ord bedt Goethe om hans venskab. Ogsaa deres søster Augusta von Stolberg var bleven dybt greben af bogen om Werthers lidelser. Hendes brødre overbragte digteren et anonymt brev fra hende; og han blev saa rørt over den ubekjendte dames

interesse for ham, at han traadte i brevveksling med hende og gav hende del i sine sorger og glæder.

De unge mænd boede paa et hotel, men tilbragte dagene i Goethes hjem; ligesom de fleste andre følte de sig varmt tiltrukne af raadsherindens hjertelige og ligefremme væsen.

«Werther» havde præket lighed, brødrene Stolberg vilde gjennemføre den; de raabte paa frihed og ønskede død over tyrannerne.

«Min moder huskede, at hun havde set billeder af slige umennesker paa kobberstik,» fortæller Goethe. «Samtalens bølger gik høiere og høiere, og hun vilde berolige de unge sind. Hun gik ned i sin kjelder, hvor der var lagret store fade gammel, sjelden vin, som hun selv passede, og som kun blev drukket ved høitidelige anledninger. Hun satte frem en sleben karaffel fyldt med denne kostelige drik.

«Her er tyrannernes blod,» sagde hun. «Gid vinen maa smage eder! men lad os her i huset være fri for mordtanker!»

Senere kaldte fru Goethe sin bedste vin for «tyrannernes blod». Og hendes venner kaldte hende «fru Aja», fordi Karl den stores søster Aja rigelig havde bevertet sine sønner med den herligste vin, da de paa en pilgrimsfærd kom til hende under forklædning for at se hende for sidste gang.[1]

[1] I «Dichtung und Wahrheit» fører Goethe navnet «Aja» tilbage til det italienske «Ajo» (hushovmester). Da han i sin alderdom skrev sine erindringer, havde han sandsynligvis glemt historien om fru Aja og hendes sønner, der forekommer i folkebogen «Haimonns sønner», der hørte til hans yndlingslæsning i barndommen.

At navnet «fru Aja» er hentet fra historien om Karl den stores søster, fremgaar ogsaa af et brev til fru Goethe fra Wieland (1777): «Det er ret og naturlig, at De ikke liker at skrive, kjære fru Aja! — Den første store fru Aja kunde ikke læse og skrive!»

Goethe fulgte de unge grever til Schweiz. «Jeg maa ud i verden,» skrev han til Herder. Han tilstaar, at reisen var en flugt fra Lili; i sine breve kalder han sig «en bjørn, som er brudt ud af sit bur, en kat, som er rømt».

Raadsherren var glad, da brødrene Stolberg drog videre til frihedens land, og han var heller ikke misfornøiet over, at de tog sønnen med sig.

De reisende stansede først i Darmstadt for at besøge Merck. I Karlsruhe traf de Karl August af Sachsen-Weimar og hans forlovede, hertuginde Louise. Goethe besøgte alene sin svoger og søster i Emmendingen, men mødtes med sine reisekamerater hos Lavater i Zürich.

Moderen ventede imidlertid med længsel paa sin elskede søns tilbagekomst. Hun skrev til Lavater:

«Hils greverne og den kjære baron. Sig til dem, at jeg har betroet min Wolfgang til dem og takker dem for al den kjærlighed, som de har vist ham. Men jeg beder dem dog om nu at sende ham tilbage til os igjen; thi tiden er meget lang og kjedelig for fru Aja.»

I slutningen af juli kom han igjen til Frankfurt; forlovelsen med Lili stod endnu ved magt. Medens han var borte, havde hendes slegtninge søgt at overbevise hende om, at hun burde skilles fra ham. Hun havde svaret, at hun for hans skyld var villig til at opgive alt, hvad der bandt hende til hjemmet. Men hun led dybt under hans vankelmodighed, og det stod klart for hende, at han ikke kunde gjøre hende lykkelig.

lig end hans kjærlighed til Lili, og han nærede en næsten sygelig ulyst til at indgaa egteskab. Han spurgte Merck, om han kunde laane ham de nødvendige reisepenge; thi han havde atter lyst til at flygte fra det hele.

I begyndelsen af august 1775 havde Karl August overtaget regjeringen i Sachsen-Weimar. Samme høst kom han til Frankfurt paa gjennemreise til Hessen-Darmstadt, hvor han skulde holde bryllup. Han bad indtrængende Goethe om at komme til Weimar. Da han vendte tilbage med den unge hertuginde, indbød ogsaa hun ham til at besøge dem.

Istedetfor at dele sønnens glæde over denne indbydelse blev faderen opbragt over planen. Hans yndlingsordsprog var: «Procul a Jove, procul a fulmine» («Langt fra Jupiter, langt fra lynet»).

Han havde altid holdt sig borte fra verdens store og gjort nar af fyrster og hofliv; han pleiede omstændelig at udmale Voltaires forhold til Fredrik den store, og hvordan kongens gunst var bleven forvandlet til heftige forfølgelser.

Hans hustru, der betragtede hans egenheder som udslag af sygdom, snakkede ham efter munden og syntes at ville rette sig efter ham. Men i virkeligheden var intet offer for stort for hende, hvor det gjaldt at hjælpe sønnen. Hun tog stadig sagen op til ny behandling; efter utallige disputer og stort besvær drev hun omsider igjennem, at reisen dog skulde finde sted.

En af hofkavalererne fra Weimar skulde paa en bestemt dag komme til Frankfurt for at hente ham i en hofvogn. Moderen fortalte naboer og venner om

den ære, der skulde vederfares hendes hjertebarn. Han gjorde afskedsbesøg, pakkede sine sager og imødesaa med tilfredshed den dag, da vognen skulde kjøre frem og føre ham bort fra hjemmet og fra Lili.

Dagene gik, men der kom ingen efterretning fra hertugen. Faderen fik atter vand paa sin mølle. Naar Wolfgang talte om Karl Augusts elskværdighed, svarede den gamle tørt, at han havde gjort nar af ham, og at man aldrig burde spise kirsebær med de store.

Den unge digter vilde ikke to gange gjøre afskedsvisitter. Han ønskede ikke heller at modtage besøg; ligeoverfor udenverdenen lod moderen derfor, som om han allerede var reist. Medens raadsherren i dagligstuen gjorde livet surt for sin hustru, sad sønnen indestængt i sit kvistværelse, hvor han arbeidede paa «Egmont».

Over en uge gik hen, og husarresten blev ham besværlig. I nærheden boede hans elskede Lili, som han længtede efter, skjønt han havde besluttet at skilles fra hende. Om aftenen sneg han sig ud, indhyllet i en lang kappe; han stansede udenfor hendes vindu og hørte hende synge de sange, som han havde digtet til hende:

«Reizender ist mir des Frühlings Blüte
Nun nicht auf der Flur;
Wo du, Engel, bist, ist Lieb' und Güte,
Wo du bist, Natur.»

Omsider blev han træt af at vente. Hans fader havde længe talt om, at han burde reise til Italien, og han besluttede at drage did.

Den 30te oktober klokken seks om morgenen

forlod han Frankfurt fulgt af sin unge tjener Phillip Seidel.

Han skrev i sin dagbog:

«Modig fremad! — Postvognene rasler afsted fra borgermesteren; før dagen gryr og min nabo skomageren har aabnet sit verksted og sine vindueslemmer, er jeg borte. Farvel moder!»

Reisen til Italien blev afbrudt. Hertugens kurér indhentede ham i Heidelberg, og han vendte om og drog til Weimar.

Lili saa han aldrig mere. Hun egtede en forretningsmand og blev moder til en stor børneflok. Under krigens urolighed viste hun stort personligt mod.

Som olding modtog Goethe besøg af hendes sønnedatter. Han sagde til hende:

«Jeg har aldrig været saa nær ved min virkelige lykke, som da jeg elskede Lili.»

XII

Goethe i Weimar. — Anna Amalie, Karl August og Louise. — Pengeforlegenhed. — Goethe bliver minister. — Fru Goethes unge venner Lenz og Klinger. — Herder.

Goethe kom til Weimar den 7de november 1775. Ifølge fru von Staëls udsagn var det ikke en liden by, men kun et stort slot. Omkring slottet boede seks tusinde mennesker, der hovedsagelig ernærede sig af jordbrug. Med uregelmæssige og lange mellemrum hørtes lyden af et posthorn i de stille gader; thi Weimar laa afsides fra hovedveien, der førte gjennem Tyskland.

Var forholdene snevre, kom digteren til gjengjæld ind i en fint dannet kreds, hvis midtpunkt var enkehertuginde Anna Amalie. Hun var virksom og begavet, elskværdig, men ikke kongelig. Skikkelsen var liden og uanselig; paa den korte hals sad et stort hoved. Ansigtstrækkene mindede om Fredrik den store af Preussen, som var hendes onkel; hun havde ogsaa hans store øine og gjennemtrængende blik.

Sytten aar gammel var hun bleven gift med hertugen af Weimar, og to aar efter var hun bleven enke. Neppe nitten aar gammel havde hun maattet overtage regjeringen over det lille land, der var ruineret gjennem krige og daarlig forvaltning.

Hun havde tidlig lært menneskelivets elendighed at kjende. Hendes fader, hertugen af Brunswig, havde aldrig likt hende og behandlede hende uretfærdig og haardt. Hendes sørgelige barndom havde gjort hende mistroisk, og hun var bleven ved at være det, medens hun søgte at løse de tunge opgaver, der blev læssede paa hendes skuldre: hun nærede mistro baade til sine hoffolk, sine embedsmænd og til sine egne kræfter.

Eftersom aarene gik, følte hun sig sikrere, og hun kunde derfor lettere gjennemføre reformer. Takket være hendes skarpsindighed og energi vendte orden og velstand tilbage. Hun kaldte begavede og lærde mænd til sin hovedstad. Da hun overgav kronen i sin søns hænder, var hun selv og alle andre paa det rene med, at hendes regjering havde været en lykkelig tid for landet.

Karl August var ikke mindre begavet end sin moder; men han var haard og trodsig, og det var

Karl August

tidlig kommen til stridigheder mellem dem. Hertuginden havde valgt Wieland til opdrager for sønnen; den elskværdige, men lunefulde digter havde imidlertid ikke været istand til at indvirke paa hans karakter. Skjønt Anna Amalie længtede efter at trække sig tilbage fra sin ansvarsfulde stilling, var hun ængstelig for at overgive magten til sin utøilede søn. Inden hun nedlagde regjeringen, havde hun derfor drevet igjennem, at han egtede den ædle prinsesse Louise af Hessen-Darmstadt.

Den nye hertuginde var en fornem og majestætisk personlighed, men en uselskabelig og sky natur. Hendes egtefælles vilde jagter, hans grovkornede spøg og hensynsløse væsen var hende utaaleligt. Egteskabet blev overmaade ulykkeligt.

Anna Amalie var kun seks og tretti aar, da hun nedlagde regjeringen. Hendes søn og svigerdatter var atten aar gamle. En af de ældste ved hoffet var Wieland, der var to og firti aar; de unge betragtede ham som en aldrende mand.

Goethes tilsynekomst vakte umaadelig opsigt. Hans stilling var meget vanskelig. Hans aand, hans skjønhed og elskværdighed vakte manges begeistring; men andre betragtede den fremmede og borgerlige digter med misundelige øine.

Karl August holdt af sin nye ven. Endnu anede han ikke den statsmandsbegavelse, som han sad inde med. Han beundrede digteren; men naar han ønskede at beholde ham i sin nærhed, var det hovedsagelig, fordi han haabede, at han vilde bringe bevægelse ind i det daglige livs ensformighed.

Goethe betragtede det som pligt at løfte hertugens

livssyn; han besluttede at gjøre den vilde og forlystelsessyge yngling til en klog regent. Men han var ikke i tvivl om, at det var et langt og besværligt arbeide, som han paatog sig.

Uafladelig var der baller og jagtudflugter, slædepartier og maskerader, teaterforestillinger, drik og spil. For at vinde og bevare hertugens tillid maatte digteren tage del i hans adspredelser: han maatte ride over stok og sten, sove under aaben himmel, danse og løbe paa skøiter om natten ved fakkelbelysning sammen med ham. Men naar Karl August var træt af disse fornøielser, førte Goethe umerkelig samtalen hen paa høiere emner; han gav raad med hensyn til rigets anliggender og fik stor indflydelse over den unge fyrste.

Rygter om livet i Weimar trængte ud over hele Tyskland. Den dybt krænkede hertuginde Louise beklagede sig til sine slegtninge over sin mands udskeielser, og Goethes fiender udpegede ham som den onde aand, der forledede hertugen til det vilde liv.

I begyndelsen boede han hos præsident Kalb. Da han ikke havde indtægter i Weimar, var hans økonomiske forhold i den første tid næsten fortvivlede. Brevvekslingen mellem Weimar og Frankfurt viser, at det ogsaa paa afstand kom til kraftige sammenstød mellem fader og søn.

For at dække gjæld, som han ikke vilde nævne for faderen, havde han før sin afreise laant en større sum af Merck. Alligevel strømmede regninger fra alle kanter ind til forældrene. Bag sin mands ryg maatte fru Goethe betale den guldgalonerede frak, hvori han havde gjort kur til Lili.

Samtidig skrev han selv uafladelig efter penge. Fru Aja vilde gjerne give ham alt, men hans fordringer satte hende i stor forlegenhed. Hun eiede ingen egen formue; thi hendes moder levede endnu. Hendes mand blev mere og mere paaholden, og hendes bønner og overtalelser mødte den heftigste modstand. Omsider maatte hun skrive til Merck, som igjen sendte ham penge; han stod i livlig forbindelse baade med Weimar og Frankfurt, og var en trofast ven og raadgiver for moder og søn. Han tog helt og holdent parti mod faderen, som han betragtede som en gjerrig hustyran.

Den næsten sytti-aarige raadsherre var opfyldt af angst for, at hans søn skulde gaa tilgrunde i hoflivet, og han var vred og skuffet over, at hans ophold i Weimar blev forlænget gang paa gang. Hans hustru haabede, at opholdet vilde blive til glæde og lykke for ham; med moderlig forfængelighet fortalte hun, at han levede i Weimar som «en fyrstes broder og høire haand».

Goethe skrev til venner i Frankfurt:

«Det ender vel med, at jeg bliver her og spiller min rolle saa godt, som jeg kan, og saa længe, som det behager mig og skjebnen. Selv om det kun skulde blive et par aar, er det bedre end det uvirksomme liv derhjemme, hvor jeg intet kunde udrette tiltrods for al min arbeidslyst.»

Vaaren 1776 flyttede han til et havehus, som tilhørte hertugen, og hvor han blev boende seks aar. Det laa kun ti minutter fra byen, var omgivet af store trær, men var forfaldent. Han havde hverken møbler eller penge til at kjøbe møbler for. Atter

bad han indtrængende sin moder om at anstrenge sig for at faa faderen til at hjælpe ham.

Den sjette mars 1776 skrev han til hende og Johanna Fahlmer:

«Jeg beder eder engang for alle om at tage forholdene med ro. Lad fader brygge sammen, hvad han har lyst til. Jeg kan ikke svare ham bestandig, ikke altid bortjage hans mørke tanker. Saa meget kan jeg sige: Jeg bliver her og har leiet en smuk leilighed. Men fader skylder mig udstyr og medgift. Dette maa moder søge at ordne paa sin maade; hun maa ikke være barnagtig!»

Henimod slutningen af mai kunde fru Goethe skrive til Maximilian Klinger:

«Doktoren er frisk og fornøiet i sit Weimar. Han er flyttet udenfor byen til et deiligt havehus, der tilhører hertugen. — Weimar maa være et farligt sted, som man ikke let kommer bort fra; alle bliver der! men naar folk liker sig der, saa Guds velsignelse over dem! — — —

Det er stor skade, at jeg ikke kan skrive et drama, — da skulde verden faa se rene vidundere! Det maatte være prosa; thi jeg er ingen ynder av vers. Men det har sin gode grund, — samme grund, som den politiske kandestøber havde til at hade latin.»

Goethes udnævnelse til minister bragte en afslutning paa de pinlige økonomiske vanskeligheder.

Hans udnævnelse fandt sted den 11te juni 1776. Han fik havehuset i foræring og tolvhundrede daler i aarlig gage.

«Nu maa moder ogsaa tænke paa sin egen kasse,» skrev han, «jeg har skaffet hende rasende udgifter.»

Fru Aja var særdeles tilfreds. Faderens stolthed kjæmpede med hans ærgrelse over, at hans egne planer for hans fremtid var bleven krydsede.

Sønnen var ikke uden uro over, at hans forældre blev helt alene; i sine breve bad han gjentagne gange Merck om ikke at forlade dem.

Det vakte opsigt, at den unge, borgerlige digter havde faat sæde blandt hertugens raadgivere. Ministerpræsidenten erklærede, at han ikke vilde arbeide sammen med ham, men tog sin afskedsansøgning tilbage paa Anna Amalies indstændige opfordring. De øvrige ministre modarbeidede ham. Hans moder fik høre om de ondskabsfulde angreb, som han var gjenstand for. Hun skrev til hans ungdomsven Krespel:

«Disse mennesker forstaar ikke, at man kan have forstand, naar man ikke er adelig.»

De ældre medlemmer af regjeringen merkede snart, at den unge Goethe, som de kun kjendte som forfatter, var en statsmand af rang. Et stort virkefelt laa aabent for ham. De forskjellige grene af administrationen interesserede ham. Det lykkedes ham at formaa hertugen til at gjøre store besparelser ved hoffet, og paa alle omraader indførte han orden og punktlighed. Han forbedrede kommunikationerne, fremhjalp industrielle anlæg og viste stor interesse for universitetet i Jena og dets bibliotek. Paa sin trettiaarige fødselsdag blev han udnævnt til «virkelig geheimeraad», den høieste titel, som en borgerlig paa den tid kunde opnaa i Tyskland.

Den sjette november 1776 skrev han til sin moder:

«Jeg sidder endnu i min have; det er det vak-

reste veir af verden. Jeg planter og gjør alle mulige ting, forat det skal blive vakkert til næste aar og glæde os i gode øieblikke. Idag har jeg ladt anlægge en ny gang, jeg har drevet paa arbeiderne. For en gangs skyld havde jeg ro; her var faa mennesker, og jeg har nu undertegnet de sidste dokumenter. Jeg vil kun med faa ord sige Dem, at jeg er saa tilfreds og lykkelig, som et menneske kan være.

Jeg er ikke netop trykket af forretninger, men desto mere plaget af det, som er grunden til alle forretninger: nemlig menneskenes vanvittige indfald, deres lidenskaber og daarskaber, svagheder og styrke. Men paa grund af alt dette faar jeg heldigvis ikke tid til at tænke paa mig selv. Og som fru Aja erindrer, var jeg utaalelig, da jeg ikke havde nogen plage; derfor er jeg reddet nu, da andre plager mig.

Forøvrig har jeg alt, hvad et menneske kan ønske. Alligevel er jeg ikke rolig; mennesket jager i det uendelige, indtil det har jaget til ende!

Lev vel, og skriv oftere til mig; thi jeg kan ikke skrive. Her sender jeg Dem en liden blomst, — forglemmigei.»

Da Goethes venner fik høre om den gunst, hvori han stod, skyndte flere af dem sig til Weimar. Den ene af brødrene Stolberg dukkede op og blev udnævnt til kammerherre. Omtrent samtidig kom digteren Lenz, som han kjendte fra Strassburg. Han havde været hos Schlossers og senere opsøgt fru Aja, som hadde modtaget ham paa det hjerteligste. I Weimar efterabede han Goethe og gjorde en mængde dumheder, der satte ministeren i stor forlegenhed. Hertugen kaldte ham: «Goethes abekat». Den unge her-

tuginde gav ham reisepenge, og han søgte til flugt til fru Goethe, som beholdt ham hos sig og senere sendte ham til Schlossers. Kort efter blev han sindssyg. I sin nød henvendte Schlosser sig til fru Goethe, der atter var rede til at hjælpe. Hans fader var biskop i Lifland og havde store indtægter, men sendte ingen hjælp til sønnen. Forat han ikke helt skulde gaa tilgrunde, blev Merck og fru Aja enige om at give ham en aarlig understøttelse.[1] —

Kort efter Lenz forsøgte Maximilian Klinger sin lykke i Weimar. Hans fader havde været konstabel i Frankfurt, men var død, da gutten var otte aar gammel.

Moderen havde maattet ernære sine børn, og fru Goethe havde taget sig varmt af hele familien. Baade Maximilian og hans søstre havde gaat ud og ind i hendes hus fra de var smaa, og de bevarede hele livet en dyb taknemmelighed mod hende.

«Du kan ikke forestille dig, hvilken storartet kvinde fru Goethe er, og hvor meget hun gjør for mig,» skrev Maximilian Klinger til en ven. «Hvormange timer har jeg ikke siddet fortrolig paa en stol hos hende, medens hun fortalte eventyr.»

[1] Fru Goethe skrev til Wieland (november 1777): «Det er høist uforsvarligt af Lenz's fader, at han lader sin søn i stikken paa denne maade, og at han opvarter hans venner med moralske supper og prækener. Det er ogsaa stygt af Lenz, at han foretrækker at dovne sig og ligge sine venner til byrde, fremfor at reise hjem til faderen. Men tiltrods for alt dette, er han en stakkel, og man kan ikke forlade ham. Merck og jeg vil hjertelig gjerne give ham et aarligt bidrag.»

Da Anna Amalie fik høre om dette, sendte hun en større sum til Lenz's broder, som studerede i Jena; hun foranledigede paa denne maade, at han omsider blev fulgt tilbage til sin fader.

Han fik sin skoledannelse under store savn, og det gik langsomt med hans forberedelse til embedsexamen; men han skrev et drama, som gjorde lykke.

Skjønt han mangfoldige aar var bleven understøttet af fru Goethe, lærte han hendes søn først at kjende to aar før hans afreise til Weimar. Han blev venlig modtaget, da han kom did; men det viste sig umulig for Goethe at skaffe ham et embede, og det kom til et fuldstændigt brud mellem dem.

Fru Aja slap ham ikke; paa hendes forbøn fandt ogsaa Klinger et midlertidigt tilflugtssted hos hendes svigersøn. Efter et eventyrligt liv kom han omsider til Rusland, hvor han blev general og kurator for universitetet i Dorpat. Som olding talte han endnu med begeistring om fru Goethes uendelige godhed. Nogle linjer fra hende besvarede han med følgende ord:

«Naar jeg fortæller Dem, at jeg tænker og føler som dengang, jeg var saa lykkelig at se og beundre og elske Dem, og at kun mit udseende er forandret, vil De med lethed forstaa, hvilken lykkelig dag Deres lille brev beredte mig.» —

Af ungdomsvennerne var Herder den eneste, som kom til Weimar efter opfordring af Goethe, og som blev der resten af sit liv.

Erkebiskopen var nylig død, det høieste geistlige embede stod ledigt. Paa Goethes anbefaling drev hertugen hans udnævnelse igjennem under den mest energiske modstand fra geistlighedens side.

Høsten 1776 flyttede Herder til Weimar som erkebiskop og øverste hofprædikant.

Hertugen hædrede ham, men gik ikke i kirken for at høre paa ham. Hertuginderne satte pris paa ham

og var hjælpsomme mod ham og hans familie; men de holdt ham altid paa en vis afstand. Goethe var hertugens raadgiver og nærmeste ven; og Herder fik langt mindre indflydelse paa statens og kirkens anliggender, end den herskesyge og ærgjerrige mand havde tænkt. Hans hustru, der ligeledes kjendte Goethe fra ungdommen, var en misundelig natur; hun nærede hans misfornøielse og selvfølelse og kjæmpede sammen med ham mod de modstandere, som han skaffede sig, og mod de venner, som ikke ærede ham nok.

Af familien Herder fik Goethe ligesaa liden glæde og tak som af de øvrige venner, der opsøgte ham i Weimar.

XIII.

Fru Goethe som brevskriver. — Raadsherrens sygdom. — Cornelias død. — Brev til Lavater. — Besøg fra Weimar.

Goethes flytning til Weimar betegner i dobbelt henseende et afsnit i hans moders liv. Kun paa afstand kunde hun fra nu af følge ham; hans besøg var korte og sjeldne. Men samtidig holdt hun gjennem en rig brevveksling forbindelsen vedlige med ham og den verden, hvori han færdedes. I sit stille hjem skrev hun de breve, der speiler hendes stemninger, der saa vakkert taler om hendes arbeide og livssyn, og som senere er bleven læst af hundrede tusinder.

Fru Ajas breve er snart korte, snart lange; snart følger de hurtig efter hverandre, snart er der betydelige mellemrum. Tidevis lider hun af «skræk for blæk», som hun siger. Til andre tider havde hun

skrivekløe, og da fandt hun det deiligt at sidde ved sit skrivebord.

Hun stod i brevveksling med høie og lave, med lærde og ulærde. Hver maaned ryddede hun op i sine skuffer. Naar hun saa, hvordan breve fra forskjellige personer laa fredelig side om side, lo hun høit, efter hvad hun selv fortæller.

Hendes breve er afpassede efter modtagerens forhold og aandsretning; hun sætter sig ind i de forskjelliges tankegang og finder med lethed malende udtryk og træffende lignelser.

Hun skriver, som hun taler, og bruger gjerne bibelsteder og ordsprog for at give sine udtalelser fynd og klem. Hun trøster, opmuntrer og viser sin store kjærlighed til menneskene, som hverken er guder eller helgener, men som efter hendes mening «dog fortjener at man elsker dem».

I Weimar ønskede man meget at lære fru Aja at kjende. Hertugen, Merck, Knebel, Herder og fremfor alt Goethe havde fortalt saa meget om hende, Lavater og lægen Zimmermann havde rost hende i saa høie toner i breve, at man med spænding imødesaa et personligt møde.

«Jeg maa for enhver pris lære Goethes moder at kjende,» skrev Wieland til Merck vaaren 1777.

En broget skare af skjønaander og markedsreisende gik fremdeles ud og ind i hendes hus.

Naar altfor store skarer indfandt sig samtidig, sagde hun: «Der kommer saa mange gjester, at jeg ikke faar tid til at pudse næsen.»

Hendes raad og understøttelse stod rede for alle.

«Min kasse er bleven aldeles tømt under marke-

det,» skrev hun til skuespiller Grossmann. «De kjender raadsherren saa godt, at De ved, hvor umulig han er. — Vær vis paa, at det gjør mig ondt, — gid jeg blot kunde hjælpe, som jeg vilde!»

Raadsherrens gjerrighed tog fuldstændig overhaand. Hans hustru maatte gjøre gjæld og anvende megen list for at holde huset paa passende fod, og hendes retlinjede natur led under dette.

Nogen tid efter sønnens afreise til Weimar blev den gamle rammet af et slagtilfælde. Visselig kom han sig; men fru Aja maatte fra nu af uafladelig opvarte ham og staa til hans tjeneste. Endnu beskjæftigede han sig med sit bibliotek; han gjennemsaa det og ærgrede sig, naar han ikke kunde finde alt det, han søgte. Hustruen maatte skrive til høire og venstre om smaasager, som han vilde have rede paa. — —

Fru Goethes svigersøn var ingen uelskværdig mand; men han var heller ikke let at leve sammen med. Cornelia manglede al forstaaelse for sin mands kraftige virkelyst, og han paa sin side havde liden forstaaelse for hendes nervøse følsomhed.

Han havde ikke passet ved hoffet i Karlsruhe, men han passede udmerket som amtmand i Emmendingen. Hans embedsbolig var stor, og den var omgivet af en deilig have. Han kjøbte huset af staten og byggede det om efter sin egen smag.

For en kraftig og virksom husmoder med god helbred vilde dette have været et herligt liv. Men Cornelia var svag, hun trængte at skaanes, og hun likte sig ikke paa det nye sted; Schlosser klager i sine breve over, at hun er bange for at gaa i kjøkken og kjelder og stænger sig inde for hvert vindpust.

Midt under husets ombygning nedkom hun med en datter. Hendes kræfter blev fuldstændig udtømte. Den to og tyveaarige Cornelia maatte holde sengen i to aar, og hendes tungsind tog overhaand.

Da hun omsider kom op af sygesengen, blev hun svanger for anden gang, og ved vaarens frembrud kom igjen en liden pige til verden.

Fru Goethe havde uden uro afventet denne begivenhed. Men istedetfor de gode efterretninger, som hun saa sikkert havde haabet paa, kom budskabet om, at hendes datter var død [1].

Hun var dybt rystet. Den store sorg forværrede hendes mands tilstand; og paa Wolfgang virkede Cornelias død som et tordenslag.

«Min søsters død har berørt mig dobbelt smertelig, fordi den har overrasket mig i en saa lykkelig tid,» skrev han til sin moder.

Fru Goethe skrev til Lavater:

«Gud giver den trætte kraft, og den, som ingen kræfter har, giver Han stor styrke. Hvad Han lover, vil Han sikkert holde! — — Det kom saa helt uventet, lyn og torden kom samtidig. Kjære Lavater, — den stakkels moder har havt meget, meget at bære! Min mand har været syg i hele vinter; bare man slog i en dør, fór han sammen af skræk. Og denne mand maatte jeg bringe budskabet om, at hans datter var død, — hun, som han elskede over alt i verden! Jeg var sønderknust. Men tanken paa, at der ikke sker en ulykke i staden, uden at Herren sender den, holdt mig oppe, saa at jeg ikke aldeles laa under for min sorg.

[1] Den 8de juni 1777.

Jeg vilde være sunken fuldstændig sammen, hvis jeg ikke havde havt min klippefaste tro paa Gud, som tæller vore hovedhaar, som ikke lader en spurv falde til jorden, og som ikke slumrer og sover, — — Han, som med ét ord er kjærlighed!» —

De to døtres pleie og opdragelse gjorde det nødvendigt for Schlosser at indgaa et nyt egteskab. Fem maaneder efter Cornelias død blev han forlovet med Johanna Fahlmer, og de giftede sig snart.

Wolfgang Goethe forsonede sig aldrig med denne forbindelse; skjønt Schlosser var hans ungdomsven, havde han ikke likt ham, efterat han var bleven hans svoger. Hans venskab for Johanna Fahlmer blev afkjølet, og brevvekslingen blev afbrudt. Hun stillede sig helt paa sin mands side, og de mødtes aldrig mere.

Hans moders følelser for Johanna var derimod lige hjertelige som før. Ogsaa hendes forhold til Schlosser blev ved at være udmerket.

Hun beklagede, at hendes veninde kom saa langt bort fra hende; men hun var tilfreds over, at hendes børnebørn fik en god moder, som hun havde tillid til. Hendes omsorg for Cornelias døtre og fru Goethes kjærlighed til Johannas egne børn styrkede i høi grad baandet mellem dem.

Venskabsforbindelser, der blev knyttede med Weimar, gjorde atter stemningen lysere i huset ved Hirschgraben.

Den første december 1777 meldte Wieland, at han vilde besøge Goethes forældre, og at han vilde medbringe endnu en gjest, «en stor, vakker mand ved navn Kranz, en vordende virtuos ved vort kapel!»

Han bad fru Aja om under ingen omtændighed at gjøre forandringer i huset paa grund af deres ankomst:

«Den største ære, De kan vise mig, er at behandle mig som søn.»

Midt i maaneden kom de ventede gjester. Merck fulgte dem. Maxe Brentano, «Lørdagssmaapigerne» og andre af husets venner blev indbudne til ære for de fremmede, der tilbragte uforglemmelige dage i «Casa santa», som Wieland døbte Goethes forældrehjem.

Et brev fra husfruen til skuespillerinden Caroline Grossmann giver en forestilling om, hvor muntert det gik til:

«Mit hus er fra øverst til nederst fuldproppet af skjønaander. Wieland har været her nogle dage, ligeledes vor ven Merck. Hr. doktor Wagener kan fortælle Dem, at alt er hurlumhei fra morgen til langt paa nat. De, kjære veninde, som selv er gift med en digter, ved af erfaring, at denne menneskerace skaber mere forvirring paa en eneste dag, end vi andre stakkels jordbundne paa et helt aar. De vil derfor let kunne tænke Dem, hvilken uorden der hersker i mit hus.»

Wieland fortalte hende under dette besøg om sin digtning «Oberon», som han havde planlagt. Han var i høi grad begeistret for hende; han sagde i Weimar:

«Fru Aja er dronningen over alle kvinder!»

Til hende selv skrev han:

«Himlen gjengjælde Dem de herlige dage, som jeg oplevede sammen med Dem, hos Dem og takket være Dem!»

Catharina Elisabeth Goethe
(Buste i Goethe-huset i Frankfurt)

Den unge musiker, der fulgte ham, var ikke mindre begeistret:

«Kjære fru raadsherinde! lad mig faa lov til at skrive til Dem, jeg maa skaffe mig luft! —

Uden betænkning kalder jeg de dage, jeg tilbragte i Deres hjem, for de lykkeligste i mit liv. Jeg kan umulig beskrive, hvad jeg følte, medens jeg sad ved Deres runde bord. — Hvor jeg nu har lært at elske menneskene! Jeg har aldrig glædet mig saa over min tilværelse; jeg var saa lykkelig, at jeg fuldstændig glemte, hvem jeg var, og hvor jeg var! Jeg lo saa, at det var ganske upassende. Men mange af samtalerne gjorde mig alvorlig og eftertænksom og rørte mig næsten til taarer, — ofte var det, som om himlen aabnede sig for mig og jeg saa alle de uendelige herligheder ligge foran mig.

Raadsherren var altid stille; men jeg tror, han var glad i sjælen, skjønt det ikke kom til udbrud. Han sagde flere gange: «Det er godt, det er meget godt!»

De sad ligeoverfor mig som den stormægtigste! I hvor høi grad samtalen end interesserede Dem, var der intet af det, som foregik i værelset, der undgik Deres blik. — Jeg sad kun og nød. O Casa, o Casa santa!»

XIV.

Anna Amalie og fru Goethe. — Goethe og Karl August besøger digterens forældrehjem.

Wielands beskrivelse af den maade, hvorpaa han og hans ven var bleven modtagne hos Goethes, vakte stor jubel i Weimar; alle fik lyst til at besøge «Casa santa». Navnlig ønskede Anna Amalie at lære Goethes moder at kjende; hun paa sin side vilde gjerne træffe hertuginden, der kraftig tog parti for hendes

søn mod hoffolkenes intriger. Medens mange forargede sig over hertugens venskab for ham, havde moderøiet hurtig opdaget, hvilken god indflydelse han kunde faa paa Karl August, der var saa vanskelig at lede.

Fulgt af sin mangeaarige hofdame, frøken von Göchhausen, og sin kammerherre Einsiedel, gjorde hun en Rhin-reise sommeren 1778. Paa denne reise besøgte hun Frankfurt to gange.

Fyrstinden havde i Weimar kun truffet faa interessante og originale kvinder. Hun blev ligesaa glad i fru Goethe som de fleste andre, der kom i berøring med hende. Hun kaldte hende «sin kjære moder», og hun behandlede hende, som om hun virkelig kunde være det.

De to damer havde alle betingelser for at forstaa hinanden. Begge var spøgefulde, livlige og friske. Ingen af dem kunde udstaa former, baand og tvang; ingen af dem veiede sine ord, og forstillelse var begge en vederstyggelighed.

Samme sympati som fru Goethe mødte hos hertuginden, mødte hun hos hendes muntre og vittige hofdame, der ligeledes sluttede venskab med hende. Og kammerherre Einsiedel skrev:

«Goethes moder overgaar al beskrivelse.»

Ogsaa raadsherren glædede sig over det høie besøg.

Han befandt sig endnu saa vel, at hans hustru kunde tænke paa en reise til Weimar. Hertuginden foreslog, at Kranz skulde komme til Frankfurt, passe huset ved Hirschgraben og adsprede den gamle mand med sin musik.

I sine samtaler med Eckermann fortalte Goethe mange aar efter, hvor meget Anna Amalie havde holdt af hans moder, og i hvor høi grad hun havde ønsket, at hun skulde flytte til Weimar. Men sønnen havde ingen iver vist i denne sag. «Min moder sagde altid, at man ikke burde bo andre steder end i Frankfurt,» sagde han.

Efter besøget begyndte en livlig brevveksling mellem hertuginden og frøken von Göchhausen paa den ene side og Goethes moder paa den anden. «Naar hertuginden faar brev fra fru Aja, taler hun ikke om andet,» skrev Wieland til Merck; «det er, som om der var vederfaret hende en stor lykke.»

Hendes breve var aabne og hjertelige, skjønt hun efter datidens skik sluttede dem med underdanige ord til fyrstinden.

Anna Amalie sendte hende et maleri, der skulde hænges op i den gule sal, som nu skulde kaldes «Weimar-værelset».

«Naar min ensomhed trykker eller slette mennesker i min nærhed bliver mig besværlige og luften omkring mig bliver saa tung, at jeg ikke kan puste, vil jeg gaa ind i denne kjære stue,» skrev fru Goethe den 17de august 1778 til hertuginden. «Først vil jeg tænke paa, at den elskværdigste fyrstinde ogsaa har vandret op og ned derinde; derefter vil jeg andægtig betragte den ene efter den anden af mine ting. Min indbildningskraft vil straks hensætte mig til Weimar; og alt, hvad der trykker, daarlig lune, kjedsomhed, og hvad de onde aander ellers heder, vil flygte over hals og hoved.»

Hertuginden blev ved at overøse hende med

gaver, og den 24de november takkede hun hende atter:

«Jeg blev saa sjæleglad, at jeg ikke vidste, om jeg først skulde læse eller betragte, betragte eller læse, kort sagt, fru Aja opførte sig besynderlig! Omsider faldt mit øie paa brevet fra vor elskværdige fyrstinde, og dermed var sagen afgjort. — —

Reisen til det kjære, kjære Weimar kan vel komme istand til vaaren. Merck paastaar, at den maa blive af. Deres høihed kan let forstaa, at dette vilde være den høieste jordiske lykke for fru Aja. — Fader, der beder Deres høihed om at modtage hans underdanigste hilsener, optog i fuldt alvor det naadige tilbud om at sende Kranz til ham under mit fravær, og han glædede sig meget over at skulle blive underholdt paa denne maade. Deres høihed ser saaledes, at sagen kan lade sig ordne og ikke synes aldeles umulig. Indtil timen slaar, fortæller jeg mig de deiligste eventyr og er lykkelig i haabet. — —

Tirsdag morgen.

I hele nat drømte jeg om Weimar, men især om Deres høihed!

Jeg syntes, at jeg gik over gaden; Deres høihed sad paa balkonen i «Det røde hus»[1] og raabte til mig, at jeg skulde komme op. Jeg havde stor lyst, men maatte først udrette og gjennemkjæmpe en mængde ting, der i drømme forekom mig meget vigtige. Alt dette vilde jeg gjøre i en fart, og jeg arbeidede i saa stor angst, at jeg vaagnede.

Ganske uden betydning kan drømmen ikke være;

[1] «Det røde hus» var et af de fornemste hoteller i Frankfurt.

thi undertiden betragter jeg det som umuligt at lade fader være alene, — det gaar for meget op og ned med ham! Det ene øieblik tror han, at det kan ske, det næste øieblik bliver han syg ved den blotte tanke paa, at jeg skal reise fra ham.»

Den 30te mai 1779 kom Merck til Weimar, men fru Aja var ikke med; hendes mand kunde ikke undvære hende, da det kom til stykket.

«Einsiedel siger, at han fandt moder Aja meget forandret,» skrev Anna Amalie faa maaneder efter til Merck. «Skal den elskværdige dame altid have det saa ondt?»

Hendes lyse syn paa livet truede i denne tid med at svigte, alene som hun var med den gamle mand. Men atter kom der en stor og uventet glæde: Den 9de august 1779 fik hun følgende brev fra sin søn:

«Hidtil har jeg maattet trænge tilbage min længsel efter at gjense Dem; forholdene har gjort det mere eller mindre nødvendigt for mig at blive her. Men nu kan der frembyde sig en leilighed; jeg maa imidlertid bede Dem om at hemmeligholde sagen strengt.

Hertugen har lyst til at gjøre en Rhin-reise i høst; i saa tilfælde reiser jeg sammen med ham og kammerherre Wedel. Vi vil gjerne bo hos Dem, kun blive nogle dage for at undgaa markedsforlystelserne, samt reise videre med baad. Derefter vil vi komme tilbage, opslaa vore telte hos Dem og besøge naboskabet.

Prosaisk eller poetisk opfattet er dette kronen paa Deres tidligere liv: jeg vil for første gang komme tilbage til mit fædreland helt frisk og glad og paa en saa ærefuld maade, som det er muligt.

«Men da jeg ogsaa gjerne vil, «at vinen skal lykkes vel paa Samarias bjerg, og at man skal blæse fløite dertil» — saa er det mit høieste ønske, at De og fader vil modtage os med aabne og varme hjerter og takke Gud, der lader eder gjense eders søn under saa ærefulde forhold.

Da jeg har modstaat alle fristelser til at flygte herfra og overraske eder, vilde jeg ogsaa gjerne nyde denne reise fuldt og helt. Jeg venter ikke det umulige! Gud har ikke villet, at fader skulde høste de frugter, som han har ønsket saa længselsfuldt, og som nu er modne. Han har ødelagt hans appetit, og derved er intet at gjøre! Fra den side venter jeg ikke andet end den optræden, som hans humør indblæser ham. Men jeg vilde gjerne se Dem rigtig glad og berede Dem en saa lykkelig dag, som De aldrig har havt før i Deres liv.

Jeg har alt, hvad et menneske kan ønske. Jeg øver mig i livets kunst og vokser daglig, og jeg kommer denne gang frisk, uden lidenskaber, uden forvirrede begreber og mørke tanker, — som en, som Gud elsker, og som har tilbagelagt halvparten af sit liv. Takket være tidligere lidelser har jeg godt haab for fremtiden; men jeg er ogsaa rustet mod kommende lidelser. Hvis jeg træffer Dem fornøiet, vil jeg med glæde vende tilbage til dagens møie og arbeide, som venter mig.

Svar mig straks udførlig. Vi kommer muligens midt i september. De skal faa vide alle nærmere enkeltheder, naar jeg har modtaget Deres svar. Men foreløbig maa dette være en ubrødelig hemmelighed, ogsaa ligeoverfor fader, Merck o. s. v. Vor ankomst

maa være en overraskelse for alle. Jeg stoler trygt paa dette! Heller ikke her har man anelse om noget.»

Fru Goethes svar maa i høi grad have tilfredsstillet ham; thi kort efter skrev han:

«Et saadant svar havde jeg ventet af Dem, kjære moder! Jeg haaber, at det hele skal blive rigtig herligt og skjønt! Hør nu nærmere om vor ankomst: Vi kommer omkring midten af september og bliver i stilhed nogle dage hos eder. Hertugen har ingen lyst til at træffe sine tanter og fættere, som kommer til markedet! vi reiser derfor hurtig videre og svømmer ned ad Main og Rhinen. Naar reisen er endt, vender vi tilbage og opslaar, in forma, vor bolig hos eder. Jeg vil da faa fat paa alle mine venner og bekjendte; hertugen reiser til Darmstadt og besøger nogle adelsfamilier i nabolaget.»

Goethe gaar derefter over til at meddele sin moder, hvordan han har tænkt, at huset bør indrettes under besøget, og hvilke værelser der skal stilles til raadighed for hertugen, hans adjutant og tjenere. Selv vilde han helst bo i kvistværelset, hvor han havde holdt til i tidligere dage.

«Wedel vil De komme til at like meget godt,» skrev han; «han er hyggeligere end nogen af alle de andre mænd, som De har truffet. — Skriv til mig, hvis det er noget, som De er i tvivl om; jeg skal besvare alt, saa at det hele kan blive vel forberedt.

Merck maa endnu ikke faa vide noget!»

Skjønt hendes mand ikke vilde give hende en styver paa grund af det forventede besøg, jublede fru Aja.

Den attende september kom Goethe med hertugen. Huset blev næsten stormet af nysgjerrige.

Ogsaa den aldrende fru Textor kom for at glæde sig over sin dattersøn, der vendte tilbage til sin fædreneby æret og i sin fulde kraft og skjønhed.

For hans moder var det stolte og lykkelige dage. Bevægelsen og glæden var næsten for meget for den syge fader.

Morgenen efter deres ankomst skrev Goethe til fru von Stein:

«Vi kom hid den vakreste aften og blev modtaget af mange venlige ansigter. — Jeg fandt min fader forandret; han er bleven mere stille og husker ikke saa godt som før. Min moder er som altid fuld af kraft og kjærlighed.»

Fru La Roche skrev til Merck:

«Adelsmændenes, kjøbmændenes, hotelverternes forundring er vist meget stor; thi vi er virkelig komne til det punkt, at det naturligste vækker mere forbauselse end de besynderligste indfald. Af ganske hjerte under jeg fru Aja den tilfredsstillelse, som dette besøg maa bringe hende; og jeg tør sige, at der maaske ikke findes en eneste moder, der i saa høi grad fortjener denne glæde som fru Goethe.»

Hertugen fandt det meget morsommere at underholde sig med hende og hendes lørdagssmaapiger end med de «høiadelige gjæs». I et brev til sin moder kalder han hende «en herlig kvinde, som han er kommen til at holde umaadelig meget af».

Fru Goethe skrev til Anna Amalie:

«Naadigste fyrstinde!

Den 18de september var den store dag, da den gamle fader og fru Aja var fuldt ud lykkelige. Vi

misundte ikke de salige guder i den høie Olymp hverken deres himmel, deres ambrosia og nektar eller deres vokal- og instrumentalmusik. Jeg tror neppe, at et dødeligt væsen har smagt en større og renere glæde end vi lykkelige forældre paa denne dag fuld af fryd. — —

For at overraske os var hans høihed, vor naadigste fyrste, stegen af vognen et stykke fra vort hus. Han nærmede sig gadedøren ganske stille, ringte paa klokken og traadte ind i den blaa stue. Tænk Dem fru Aja siddende ved det runde bord, da døren gik op, da hendes hjertebarn («Hätschelhans») faldt hende om halsen. Hertugen blev staaende i nogen afstand som tilskuer til en moders glæde.

Deres høihed kan tænke Dem, hvordan fru Aja beruset af glæde, halvt leende, halvt grædende løb hen til den elskværdige fyrste. — Scenen med fader er ikke til at beskrive; jeg var bange for, at han skulde dø paa stedet! Endnu idag, en tid efter hans høiheds afreise, er han ikke rigtig kommen til sig selv, og det gaar ikke fru Aja stort bedre. — Deres høihed kan let tænke, hvor lykkelige vi var disse fem dage. Merck kom og opførte sig nogenlunde; Mefistofeles kan han aldrig lade blive helt hjemme — det er man vant til.»

Fjorten dage efter skrev hun igjen til hende:

«Jeg fandt, at mit hjertebarn havde forandret sig meget til sin fordel. Han ser friskere ud og er i enhver henseende bleven mere mandig. Men til stor glæde for alle hans gamle bekjendte er han den samme som før i sjæl og sind. Alle gjenfandt i ham

den gamle ven! For mig var det en hjerteglæde at se, hvordan alle holdt lige meget af ham som før, og at se lørdagssmaapigernes og slegtninges og venners jubel samt min gamle moders fryd. Alverden ønskede ogsaa at se Goethes hertug. Min dagligstue var altid fuld af mennesker, der ventede taalmodig, til hans høihed kom ned ad trappen, traadte venlig ind i stuen, lod sig betragte og talte med en og anden. Alle tilstedeværende var glade og fornøiede. Jeg maatte skrive en krønike og ikke et brev til Deres høihed, hvis jeg skulde fortælle alt, hvad der har tildraget sig hos os i disse fem lykkelige dage.»

Fra Basel sendte Karl August et takkebrev til fru Goethe:

«Kjære moder Aja!

Takket være Deres gode, venlige modtagelse og Deres omsorg for os i Frankfurt, har vi nu kræfter og den udholdenhed, vi trænger. Vær vis paa, kjære fru raadsherinde, at jeg er og altid vil være Dem i høi grad taknemmelig for den store godhed, som De og hr. raadsherren har vist os. Vær ligeledes overbevist om, at jeg sætter Dem høit og holder meget af Dem.»

Ved juletid kom de reisende igjen til Frankfurt, denne gang paa et længre besøg; moderen havde nu leilighed til at lære sin søns ven nærmere at kjende.

Efter hertugens hjemkomst sendte han hende sin buste. «De ved, at jeg elsker og ærer Dem; jeg behøver derfor ikke at gjentage det,» skrev han.

Da sønnen var reist, blev fru Ajas lyserøde humør atter «loppefarvet», som hun sagde. Hun maatte

tage sig sammen for at hindre, «at Sauls urolige aand skulde gribe hende i haarene».

«Min ære var næsten for stor og min glæde over alle grænser,» skrev hun. «Nu kommer hverdagen og de dage, som ikke behager os.»

Regninger strømmede ind fra alle kanter, men hun havde ingen penge til at betale dem, og raadsherren holdt fast om sin pung.

Merck, der fremdeles boede hos hende, naar han var i Frankfurt, forstod det hele.

«Den gamle mand er aldeles umulig,» skrev han til Anna Amalie. «I sin gnieragtighed giver han sin hustru ikke en daler mere i ugepenge, naar hertugen bor fire uger i hans hus. Og dette menneske er Goethes fader og fru Ajas egtemand! — — Det er mig ubegribeligt, hvorfor Gud lader slige mennesker leve!»

Karl August ordnede sagen paa en taktfuld maade: Han sendte en sum til Merck, der fik det hverv at levere pengene til fru Aja som erstatning for de udlæg, hun havde havt paa grund af ham. Han bad om, at hverken den gamle eller den unge Goethe nogensinde maatte faa vide det.

XV.

Fru Goethes uro for sønnen. — Brevveksling mellem moder og søn.

I fru Ajas egne øine var det hendes største ros og ære, at hun var moder til den store Goethe.

Hun betragtede det venskab, der blev vist hende

af fremragende personer, som en udmerkelse, der udelukkende skyldtes hendes søn; og det var ikke frit for, at hun følte en til ærefrygt grænsende forbauselse over, at en saa høit begavet mand var født af hende. At han var saa langt borte, var hendes livs store savn. Skjønt hun saa ham sjelden, fulgte hun ham altid med samme kjærlighed; naar hun fik gode efterretninger fra Weimar, var hun glad og tilfreds, og hun var sikker paa, at han vilde vende tilbage til hende, naar han trængte til hende.

Den største af hendes glæder var at sende gaver til ham og hans nærmeste. Naar hun uventet fik penge, eller naar hun hørte, at han havde store udgifter, sendte hun betydelige summer til ham; selv i hans ældre aar løftede hun mangt et økonomisk tryk fra hans skuldre.[1]

Sønnens kjærlige deltagelse og brevene fra Anna Amalie var til stor trøst for hende, medens hun pleiede sin syge mand. Wolfgang bad hende om ikke at stænge sig ude fra verden, men søge at bevare sit lyse sind. Han sendte stadig venner for at opmuntre hende.

Knebel kom flere gange; senere kom den skjønne fru Branconi, som han havde truffet i Schweiz.

«Bring moder min hilsen,» skrev han til hende, «sig hende noget rigtig vakkert fra mig!»

Ogsaa Lotte Kestner besøgte hende paa hans bøn, og hun kom til at holde særdeles meget af hende.

[1] I Goethe-museet i Weimar findes en seddel, der er skreve med fru Ajas haandskrift. Hun har paa dette papir noteret de store kontante summer, som hun sendte Goethe i aarene mellem 1778 og 1801.

Kort før raadsherrens død var Schlosser og Johanna med sine børn flere gange i Frankfurt. Og i december maaned 1780 dukkede musikeren Kranz atter op ved det runde bord.

Fru Goethe skrev til Anna Amalie:

«Hr. Kranz's uventede besøg glædede os meget. Vi havde det rigtig fornøielig sammen og drak det høie fyrstehus Eisenach og Weimars skaal i vor ældgamle rhinskvin. Glæden oplivede endog den gamle fader; han trykkede gjentagne gange Kranz's hænder og græd bittert, da han reiste. Jeg har ikke paa længe set min mand saa rørt.»

Det gik nu hurtig nedad med den gamle; til alle tider trængte han hendes hjælp.

Sommeren 1781 skrev hun til sønnen:

«Man maa dybt beklage fader; legemlig befinder han sig nogenlunde vel, men aandelig er han i høi grad sløvet. Forøvrig er han ganske fornøiet, kun er det overmaade slemt, naar han plages af kjedsomhed. Det morer ham, at første etage sættes istand. Min dagligstue er færdig; han viser den til alle mennesker og siger: «Dette har fru Aja gjort — ikke sandt, det er vakkert!» — Nu bliver kjøkkenet indrettet; det morer ham ligeledes meget, og jeg takker Gud for mit gode indfald. Paa den maade gaar ialfald sommeren; thi jeg bliver ikke færdig før august. Og kommer tid, kommer raad.

To maaneder senere skrev hun til Lavater:

«Hos os staar det daarlig til. Jeg for min del er, Gud ske tak, endnu den samme som før, frisk, munter og i godt humør. Men med den stakkels raadsherre har det i det sidste aar gaat meget nedad

bakke; han er fuldstændig sløv — hukommelsen, bevidsthed, alt er borte; han fører et rent planteliv.»

Efterat han første gang havde faat slag, havde hun forsøgt at arbeide sig ind i hans forretninger, og hun havde besørget alt efter hans anvisninger. Han blev for anden gang rammet af slag og kunde nu hverken spise selv eller tale tydelig. Hans tilstand havde en eneste god ting i sit følge: hun fik omsider raadighed over formuen.

Merck, der ofte besøgte Weimar, vakte fru Ajas uro ved sin beskrivelse af det usunde klimat, det fugtige havehus, som Goethe beboede, samt de mange vanskeligheder, han havde at kjæmpe mod. Selv den godtroende raadsherinde begyndte at ane, at ikke alt var lyst for hendes «Hätschelhans».

Den 17de juni 1781 skrev hun til sin søn:

«Von Kalb og von Seckendorf har været hos mig og syntes at være i godt humør. Da jeg vidste, at førstnævnte ikke længer er din saa gode ven, var jeg visselig særdeles høflig, men jeg vogtede mig vel for at raabe høit af glæde, hver gang dit navn blev nævnt, hvilket jo ellers er fru Ajas skik. Tvertimod, jeg spilte mine kort saa fint, som om jeg var bleven opammet ved det største hof — — —.

Den sjette kom jeg hjem fra mit mandagsselskab. Pigerne sagde, at Merck havde været her og vilde komme igjen imorgen. Jeg tog mit tøi af, vilde netop sætte mig tilbords — klokken var næsten ti — da Merck allerede var der. Det sildige besøg forbausede mig en smule. Endnu uroligere blev jeg, da han spurgte, om jeg ingen *gode* efterretninger havde fra Weimar. Han fortalte derpaa, at von Kalb

og von Seckendorf atter var her, at han havde talt med dem og spist aften sammen med dem. —

«Jeg har slet ingen efterretninger fra Weimar; De ved, hr. Merck, at menneskene der saa ofte forsømmer at skrive. Hvis De har hørt noget, saa sig mig det! Doktoren er vel ikke syg?»

«Nei,» sagde han, «det ved jeg intet om. Alligevel bør De under enhver omstændighed søge at faa ham hid igjen; det afskylige klimat er sikkert ikke heldigt for ham. Hovedsagen har han udført; hertugen er nu, som han bør være. Den øvrige skidt kan en anden gjøre — dertil er Goethe for god,» o. s. v.

Du kan tænke, hvordan jeg blev tilmode, navnlig fordi jeg fuldt og fast troede, at von Kalb eller von Seckendorf havde faat daarlige efterretninger fra Weimar og havde fortalt det til Merck.

Straks jeg blev alene, blev mit hoved overfyldt af bekymringer. Snart vilde jeg skrive til hertugen, snart til enkehertuginden, snart til dig. Havde jeg ikke tirsdag havt hænderne fulde af arbeide, vilde der sikkert være hændt noget. Som det nu var, blev postdagen forsømt; men fredag skulde utallige breve sendes ud i verden. Torsdag kom dit kjære brev i forkjøbet for mit skriveri; da du siger, at du er frisk, er jeg for denne gang lettet for mine bekymringer.

Kjære søn, lad mig sige dig et ord: du maa selv bedst vide, hvad der er til dit vel! Men da min stilling nu er saadan, at jeg er herre og mester, og altsaa uhindret kunde skaffe dig gode og rolige dage, kan du let forstaa, hvor usigelig det vilde bedrøve mig, om du satte helbred og kræfter til i din tjeneste. — — Paa den anden side vilde det være en

ANGER

ligesaa stor daarskab at rive dig bort fra din virkekreds, hvis det ikke var nødvendigt. Du er selv herre over din skjebne; — prøv alt og vælg det bedste! Jeg vil ikke have bebreidelser i fremtiden, hverken for det ene eller for det andet. Nu ved du min mening, og dermed punktum! Det vilde rigtignok være glædeligt, om du kunde komme hid til høstmarkedet og jeg kunde faa tale med dig om alt. Men ogsaa dette overlader jeg til dig.»

Goethe svarede sin moder:[1]

«Hidtil har jeg manglet tid og ro til at besvare Deres kjære, forrige brev. Det var en stor glæde at gjenfinde og med Deres haandskrift at læse Deres gamle og kjendte følelser for mig. Jeg beder Dem om ikke at være urolig paa grund af mig og om ikke at lade Dem vildlede af noget. Min helbred er langt bedre end jeg i tidligere dage kunde vente og haabe; og da den er saa god, at jeg kan udføre ialfald den største del af det, der paahviler mig, har jeg al grund til at være tilfreds. Hvad min stilling angaar, passer den mig godt, skjønt jeg har meget at gjøre; det bedste bevis er, at jeg ikke kunde tænke mig nogen anden, som jeg kunde have lyst at gaa over til. — — —

Merck og flere andre bedømmer min stilling aldeles forkjert. De har kun øie for det, som jeg ofrer. De ser ikke det, jeg vinder, og at hver dag bliver rigere, fordi jeg yder saa meget.

De husker den tid, som jeg tilbragte hos Dem, ør jeg reiste hid; om disse forhold skulde vedblevet, vilde jeg sikkert være gaat tilgrunde. Modsætningen

[1] Den 11te august 1781.

mellem den trange, borgerlige kreds, der bevæger sig langsomt, og mit vidtskuende, raske væsen, vilde have gjort mig rasende. Tiltrods for min livlige indbildningskraft og min forstaaelse for alt mennskeligt vilde jeg altid have været ukjendt med verden; jeg vilde være vedbleven at være et barn, der næsten altid bliver utaaleligt for sig selv og andre, paa grund af indbilskhed og dermed beslegtede feil.

Anna Amalie

Hvor meget bedre var det ikke, at jeg blev stillet i forhold, som jeg ikke i nogen henseende var moden for, men hvor jeg havde anledning til at lære baade mig selv og andre at kjende gjennem feil paa grund af overgreb og overilelser, og hvor jeg overladt til mig og skjebnen gjennemgik en mængde prøvelser, som hundreder af mennesker ikke trænger, men som var høist nødvendige for min udvikling. — —

De ser, hvor langt jeg er fra den hypokondre sygelighed, der gjør saa mange misfornøiede med tilværelsen, og at kun de alvorligste overveielser eller aldeles eiendommelige og uventede begivenheder kunde bevæge mig til at forlade min post.

Det vilde desuden være uforsvarligt, om jeg gik min vei paa grund af en eller anden ubehagelighed paa en tid, da de trær, som jeg har plantet, begynder at vokse og jeg tør haabe at skille ukrudtet fra hveden i indhøstningens tid; derved vilde jeg berøve mig skygge, frugt og grøde.

Vær imidlertid vis paa, at en stor del af det freidige mod, hvormed jeg bærer dagens byrde og arbeider, skyldes tanken paa, at alle disse opofrelser er frivillige, og at jeg kun behøvede at bestille postheste for atter at faa livets nødtørft og behagelighed og ubetinget ro hos Dem. Uden denne udsigt, og naar jeg i fortrædelige timer maatte betragte mig som livegen og daglønner, vilde mange ting blive meget surere for mig. — —

Det er ikke sandsynligt, at jeg kan reise herfra i høst, i ethvert tilfælde ikke før slutningen af september; men jeg vil søge at komme til Dem til druehøsten. Skriv derfor til mig, om den maaske falder tidligere paa grund af den gode sommer.»

XVI

Brevveksling mellem Anna Amalie og fru Goethe. — Raadsherrens død.

Tiltrods for de sørgelige forhold i hendes hjem var fru Goethes sindstilstand endnu som oftest freidig; midt under bekymringerne for sin mand besøgte hun venner og modtog gjester. Blandt de mange, der kom til hende i denne tunge tid, var prins Constantin af Weimar.

«Nu netop kom prins Constantin med sin adjutant, munter, frisk og begeistret for vor egn, men især for Mainz's beliggenhed,» skrev hun den 19de juni til Goethe. «Du kan let tænke dig, at fru Aja ajade, men hun gjorde det dog med et vist maadehold; hun maa jo engang blive forstandig.»

Samme sommer kom Joseph den anden til Frankfurt. En mængde stormænd fulgte i hans kjølvand, og borgerne trykkede hverandre næsten ihjel for at faa se sin keiser spadsere rundt paa gaden som en almindelig borger. Som egte frankfurterinde blev fru Goethe revet med af strømmen. I et af sine breve til Goethe beskriver hun hans ophold og hans personlighed. Hun slutter med følgende linjer:

«Frankfurt er et komisk sted, — alle som reiser gjennem byen, maa komme samme vei tilbage. Vivat Frankfurt!»

Den 13de juli 1781 skrev hertuginde Anna Amalie til fru Goethe:

«Hvad skal jeg skrive til Dem om, kjæreste fru Aja, efterat de har drevet rundt med keisere, erkehertuger, fyrster og alle mulige djævle! Hvad kan endnu interessere Dem? Hvis jeg vilde fortælle Dem, at jeg lever vel i Tiefurts[1] lunde, vilde dette lyde overmaade tamt i fru Ajas øren. Jeg kunde ligeledes fortælle Dem, at Wolf, den høit elskede søn, befinder sig vel, at han har været ved et møde i Ilmenau og desuden har gjort mange smaa udflugter og er kommen tilbage glad og frisk. Men alt dette er for smaat for Dem; man maa tale til Dem fra det høie ff! — Desværre hænder her intet. Gjennem Weimar

[1] Hertugindens lystslot.

reiser ikke et eneste udenlandsk dyr og aller mindst en keiser.

Alligevel siger mit hjerte mig, at fru Aja, tiltrods for alle fornøielser, vedbliver at være «fru Aja», at hun dog har kastet venskabsfulde, kjærlige sideblikke til dem, som er langt borte, og at hun er og altid vil vedblive at være den kjære, gode moder. Amen!

Frøken Thusnelde sender Dem indlagt en tegnebog, som hun har arbeidet med sin egen høie haand. Forat jeg ikke skal komme tomhændet, sender jeg Dem, kjære moder, et par strømpebaand, som jeg ogsaa selv har forfærdiget.

Jeg haaber, kjære moder, at dette vil vise Dem, hvor ofte vi tænker paa Dem.»

Fru Goethe besvarede brevet den 17de juli:

«Naadigste fyrstinde!

Alle keisere, konger, kurfyrster og fyrster i hele det hellige romerske rige kan gjerne for mig komme og reise, blive eller lade være at blive, som det behager majestæterne og høihederne; det er fru Aja knusende ligegyldig, og berører ikke hendes hjerte i mindste maade. Den gode dame spiser, drikker og sover saa regelmæssig, som om der ikke hændte det ringeste.

Men hun slaar pludselig over i en helt anden toneart, naar hun faar en saa glædelig post fra «Det røde hus»; da banker hjertet i en lidt anden takt! Da lader jeg alt ligge og staa og iler i en fart til den bedste af alle fyrstinder, som jeg har svoret underdanighed og evig troskab. — —

Jeg takker underdanigst for strømpebaandene! Saa

fin har jeg aldrig tidligere været. Men jeg kommer ogsaa til at trække dem af og paa hver morgen og aften med den respekt og ærbødighed, som sømmer sig. — Deres høihed maa have store tanker om min fylde: jeg faar to par af det ene, og det er saa meget bedre; thi en saadan ære vil neppe nogensinde mere vederfares min krop. — —

Til min kjære frøken Thusnelde kommer jeg i en saa overvældende taknemmelighed, at jeg er rigtig ængstelig paa grund af min medfødte dovenskab. Om jeg anstrengte mig til den yderste dag, vilde jeg aldrig kunne faa udført et saa storartet arbeide. Jeg martres paa den anden side af min kvindelige stolthed og forfængelighed og ved slet ikke, hvad jeg skal gjøre.

Da døden er det eneste, man ikke har et middel mod, haaber jeg, trods alt, at trække mig ud af forlegenheden med ære. Inden mit mesterverk kommer — thi det vilde være spot og skam, om hun kun fik et almindeligt brev! —, beder jeg Deres høihed om foreløbig tusinde gange at takke den kjære, gode frøken fra mig og sige hende, hvor meget hun har glædet mig ved sin elskværdige, kjærlige erindring Sig hende, at den prægtige tegnebog kommer til at følge mig overalt, i store og smaa selskaber. Som tilfældig kommer fru Aja til at søge efter et brev eller et lidet vers, og alle kommer til at gjøre store øine: «Fru raadsherinde! hvad har De der?» Jeg stiller mig i positur, hoster og sætter op en vigtig mine. Saa begynder jeg at fortælle historien, og til min store fryd drypper ære, pris og lov ned over min kjære frøken.»

Gaver og breve fra Weimar beredte hende visselig festdage, som hun selv sagde. Men i det daglige liv følte hun sig meget ensom, og tunge byrder hvilte paa hendes skuldre. Skjønt hendes tanker kredsede om Weimar, fandt hun næsten ikke tid til at svare paa hertugindens breve. Den 16de december 1781 skrev hun til hende:

«For længe siden vilde jeg have besvaret Deres brev af 20de oktober; men mange forretninger, som fader før besørgede, ligger nu mig paa halsen og har hindret mig. — — I dette hverdagsliv kan man desværre ikke have alt efter ønske, og vi maa alle være tilfredse med vor lod i verden. Man kommer ikke et haarsbred videre, fordi om man knurrer og murrer, — skjebnen dreier sit hjul, enten vi ler eller græder. Derfor vil vi gjøre den smule, vi kan, ud af vort liv og ikke skabe os mørke dage, uden naar vi er i høieste nød.

Deres høihed maa være saa naadig at hjælpe til, at min søn faar en vinterbolig i byen. Hver gang vi har daarligt veir (hvilket netop er tilfældet nu, da det regner ustanselig), falder det mig tungt paa hjerte, at doktor Wolf maa gaa derude i sin have, og at det kan have alle mulige slemme følger for ham. Deres høihed vilde faa uendelig tak af fru Aja, hvis De vilde hjælpe til at løfte denne byrde fra hendes sind.»

«Kjæreste fru Aja,» svarede hertuginden. «Det er mig meget kjært at kunne meddele Dem, at Deres elskede hjertebarn i naade har besluttet at leie et hus i byen. Han kan rigtignok ikke flytte did før til paaske; thi de nuværende leiere har kontraktmæssig

ret til at blive der saa længe. Men vi har dog halvveis vundet seir, kjære moder! Det er godt, at vi er naaet saa langt. Jeg har lovet at skaffe ham møbler, fordi han er saa snil og hyggelig. De vil sikkert, kjære moder, være af den godhed at sende mig prøver paa tøier, der passer til sofaer og stole, samt vedføie priserne.

Vor ven Wieland er meget stolt over, at De har ham i venlig erindring. Han raabte med stor begeistring: «Det er en kvinde — hun er en pryd for sit kjøn!» Og jeg sagde amen.

Han sender Dem en hel pakke Tiefurter-journaler. — Fru raadsherinden med sin berømte sagkundskab vil med lethed kunne gjætte, hvem der har forfattet de enkelte stykker.»

Fru Aja svarede den 30te november:

«Naadigste fyrstinde!

Det har hjertelig glædet mig, at min søn fremtidig vil opføre sig som andre kristne mennesker. — Jeg takker underdanigst for, at Deres høihed vil hjælpe til at smykke min kjære Wolfs nye hus. Mønstrene med de vedføiede priser kommer med det allerførste. For at udføre sagen paa bedste maade vandrer jeg selv afsted og skal snarest muligt sende Dem indberetning.

Naar vennen Wieland er stolt over at eie et hjerte, der hænger ved ham i sandt venskab og moderkjærlighed, og som hverken vil eller kan føle anderledes, saa lader han mig vederfares retfærdighed.

Jeg glæder mig varmt til Tiefurter-journaler; thi fru Aja bor i en ørken, hvor det kun findes faa fri-

ske kilder, min stakkels smule vid og forstand er ofte nær ved at forsmægte.

Mit hjertebarn har ogsaa glædet mig med mange herlige ting, som han vil modtage en særskilt takkeskrivelse for.»

Samme høst kom Anna Amalie atter til Frankfurt og blev der tolv dage. Medens hun opholdt sig der, fik den gamle raadsherre endnu et slaganfald. Mod al forventning blussede livet op en sidste gang; men hans sygdom ødelagde fru Ajas glæde ved hertugindens besøg.

«Forsynet har fra gammel tid fundet det hensigtsmæssigt at holde mig stramt og at holde mine vinger klippede,» skrev hun.

Hendes mand var nu helt nedbrudt og stirrede dag efter dag sløvt hen for sig. Hans hustru pleiede ham alene, kun hjulpen af sine trofaste tjenerinder. Hun skjulte saavidt muligt hans tilstand baade for sin søn og sin øvrige familie.

I hans allersidste aar kom familien Schlosser paa et langt besøg til Frankfurt, og de havde hendes børnebørn med.

Den 25de mai 1782 døde Goethes fader. Han havde været syg i seks aar.

«Han er altsaa nu vandret heden,» skrev hertugen af Weimar til Merck. «Onde tunger beskylder Dem for at paastaa, at hans afmarsch er det eneste forstandige, som den gamle nogensinde har gjort.»

Anna Amalie havde mere velvilje for ham; i sine breve til fru Aja nævner hun ham ofte med medfølelse og venlighed.

«Den deltagelse, som Deres høihed har vist mig

i anledning af min mands død, har rørt mig dybt,» skrev fru Goethe til hertuginden. «Bedring var umulig; man kunde daglig vente det, som fandt sted den 25de mai, men jeg troede ikke, at det skulde gaa saa hurtig. — Maatte Gud i sin naade bevare alle fra et saadant liv, som han førte i de sidste to aar. — —

Merck

Nu fortæller fru Aja sig de deiligste eventyr om en reise til Weimar. Jeg haaber sikkert, at himlen vil unde mig denne usigelige glæde! Det kan dog ikke ske saa hurtig. Men taalmodighed, — jeg skal forsøge at bringe orden i alle mine pakkenelliker og vil derpaa ile avsted paa vindens vinger til den plet, som indeslutter alt, hvad der for mig er høit og kjært og dyrebart paa jorden.»

Hun var flere gange paa vei til at udføre sin plan, men hver gang stillede der sig hindringer i veien.

Selv som ung pige var hun sjelden og ugjerne reist bort fra sin fødeby; end mindre havde hun lyst til det som ældre, da hun var fastknyttet til sit hyggelige hjem og rodfæstet i sine daglige vaner. Hun sagde ofte, at hun ikke var istand til at rive sig løs fra en kreds, som hun havde kjær, og at hun ikke

havde evnen til at gjøre sig fortrolig med nye forhold. Tanken paa den uro og forstyrrelse, som reiseforberedelserne maatte medføre, paa ubekvemmelighederne under den lange kjøretur i postvognen, ødelagde for hende udsigten til de glæder, som hun havde i vente. Hvor let det faldt hende at vinde venner blandt verdens store, naar hun sad som frue i sit eget hus, var hun desuden for klartskuende til ikke at indse, at hun i længden hverken vilde være paa sin rette plads eller føle sig vel i en hofkreds.

Den frie rigsstad Frankfurt am Main var den ramme, som passede om hendes personlighed.

XVII.

Fru Goethe som enke. — Goethe og fru von Stein. — Fritz von Stein besøger Goethes moder.

Fru Goethe følte en stor tomhed, da hun var bleven enke; et halvt aar efter sin mands død skrev hun til Anna Amalie:

«Nu maa jeg søge alle fornøielser udenfor mit hjem; thi der er det stille og øde som paa en kirkegaard.»

Hun graver efter nye kilder, men «enten finder hun intet vand, eller ogsaa er det grumset».

Det varede dog ikke længe, før hun igjen aabnede sit hus. Da hun nu frit kunde disponere over formuen, udfoldede hun ikke blot sin gamle gjestfrihed, men en storartet godgjørenhed.

Folk kom langveis fra for at lære hende at kjende;

mange ventede mere af et besøg hos hende end af et besøg hos sønnen, som ifølge rygtet var ret utilnærmelig.

Med en dronnings trygge værdighed modtog hun den hyldest, som man ydede hende som Goethes moder. Hun viste gjerne sine gjester de værelser, hvor han havde legt, og hvor han havde skrevet «Götz» og «Werther». Aldrig var hendes blik mere straalende, end naar hun fortalte om hans barndom og første ungdom.

Blandt de mange, der søgte hende i disse aar, var forfatterinden Elisa von der Recke. Hendes selskabsdame skrev i sin dagbog:

«Raadsherinde Goethe er endnu ungdommelig, livlig, ildfuld og meget talende. Naar hendes søn nævnes, giver hun med fornøielse alle mulige oplysninger. Man kan ikke gjøre hende en større glæde end ved at vise sig ivrig for at høre om ham.»

«Efterat store aander, profeter, genier og den slags mennesker har været Deres gjester, hører man ikke længer hverken ondt eller godt fra fru Aja,» skrev hertuginde Anna Amalie.[1] «Jeg vover kun fra det fjerne at banke paa døren til den blaa stue og spørge: Hvordan staar det til med fru raadsherinden? Mon hun endnu kaster et blik til vennerne i det fjerne? — Skulde mine spørgsmaal komme ubeleilig og forstyrre Dem i Deres betragtninger, saa tilgiv det paa grund af min trang til at høre noget fra fru Aja efter en saa lang taushed.

Herfra kunde jeg fortælle Dem meget vakkert, blandt andet at hr. geheimeraad von Goethes palads

[1] Den 17de oktober 1782.

bliver prægtig smykket baade udvendig og indvendig, og at det bliver et af de smukkeste i Weimar.»

Digtermoderen var baade glad og stolt over, at saa mange besøgte hende, og over, at hun ikke behøvede at forlade Frankfurt for at se Tysklands berømtheder. Men den eneste gjest, som hun længtede efter, var Goethe. Hun skrev til hertuginden:

«De kommer hid fra øst og vest, fra syd og nord, — mennesker, som gjerne for mig kunde holde sig borte! Men min søn Wolf kommer ikke.»

Hun var meget ængstelig for ham; en veninde havde fortalt hende, at han saa syg og overanstrengt ud. Sønnen beroligede hende:[1]

«Af Deres brev, kjære moder, ser jeg til min store glæde, at De befinder Dem vel og nyder livets behageligheder, saa godt De kan. — — — Fru Bätty[2] har forøvrig optraadt yderst taktløst og ikke tænkt paa moderhjertets følelser, naar hun har ødelagt, om end kun et øieblik for Dem med en saadan sladderhistorie som beretningen om mig. De har aldrig kjendt mig tykhovedet og med mave; det er naturligt, at man bliver alvorlig af alvorlige gjøremaal, navnlig naar man er tænkende og ønsker at gjøre det, som er godt og ret i verden.

Hvis man den sørgelige vinter 69 havde sagt Dem, at man paa denne maade «atter skulde plante vin paa Samarias bjerge og blæse fløite dertil», vilde De have modtaget budskabet med stor jubel.

Lad os derfor tage disse aar som en naadegave. Saaledes bør vi overhovedet med taknemmelighed modtage hele vort liv og hvert aar, der bliver lagt til de andre.

[1] Den 7de december 1783. — [2] Fru Bätty Jacoby.

I forhold til min helbred befinder jeg mig vel; jeg kan udføre mine arbeider, nyde omgangen med gode venner og har tid og kraft tilovers for en og anden yndlingsbeskjæftigelse. Jeg kan ikke tænke eller drømme om en stilling, der skulde passe mig bedre; thi jeg kjender jo verden og ved, hvad der er paa den anden side af bjergene.

De paa Deres side bør glæde Dem over, at jeg nu lever, selv om jeg skulde gaa bort før Dem. Jeg har ikke gjort Dem skam, efterlader gode venner og et godt navn; og Deres bedste trøst vil være, at jeg dog ikke dør.

Vær imidlertid rolig! Kanske under skjæbnen os en skjøn alderdom sammen, som vi da ogsaa vil nyde med taknemmelighed.» —

Sommeren 1782 var Goethe bleven ministerpræsident. Samme aar oversendte Karl August ham hans adelsdiplom, der var undertegnet af keiser Joseph den anden.

Den store embedsvirksomhed, der hvilede paa hans skuldre, optog hans tanker og hans tid; men midt i arbeidet glemte han ikke sin moder, skjønt han saa hende sjelden. Hendes breve glædede ham overordentlig, og han pleiede at citere udtalelser af hende.

Hans pligter som statsmand var forøvrig ikke det eneste, der holdt ham fast i Weimar og hindrede ham fra at besøge hende.

Da han gjorde de første skridt paa hoffets glatbonede gulv, hvor han i begyndelsen følte sig lidet hjemme, var han straks bleven fængslet af en fuldendt verdensdame, fru Charlotte von Stein.

Hun havde været gift i ti aar, havde havt syv børn,

og hun var ingen skjønhed. Men hun hørte til de fornemste i det lille hertugdømme, havde fra ungdommen været ved hoffet, og hun havde beundret den unge digter, allerede før hun kjendte ham.

Skjønt hun i begyndelsen kun bød ham venskab istedetfor den efterlængtede kjærlighed, blev hun ham snart uundværlig.

Det er til hende han har skrevet:

«Warum gabst du uns die tiefen Blicke,
Unsre Zukunft ahnungsvoll zu schaun,
Unsrer Liebe, unserm Erdenglücke,
Wähnend selig nimmer hinzutraun?
Warum gabst uns, Schicksal, die Gefühle
Unser wahr Verhältniss auszuspähn?

Sag, was will das Schicksal uns bereiten?
Sag, wie band es uns so rein genau?
Ach, du warst in abgelebten Zeiten
Meine Schwester oder meine Frau.
Kanntest jeden Zug in meinem Wesen,
Spähtest, wie die reinste Nerve klingt,
Konntest mich mit einem Blicke lesen,
Den so schwer ein sterblich Aug' durchdringt.
Tropftest Mässigung dem heissen Blute,
Richtetest den wilden, irren Lauf,
Und in deinen Engelsarmen ruhte
Die zerstörte Brust sich wieder auf.»

Goethe elskede børn. Da han var flyttet ind til byen fra sit kjære havehus, tog han hendes yngste søn Fritz til sig. «Han er et ualmindelig elskværdigt og vakkert barn paa ti aar, der bereder mig hyggelige timer og opmuntrer mig i mit alvor og min ensomhed,» skrev han til sin moder.

Fru Aja traadte helt i baggrunden for fru von Stein.

«Jeg har for din skyld forsømt moder og fædreland,» siger han i et af sine breve til veninden. 1784 skriver han til hende fra Eisenach:

«Man siger mig, at jeg kan naa Frankfurt paa en og treti timer, men jeg har ikke til hensigt at reise did. Du har saa helt trukket min sjæl til dig, at der ikke findes nogen nerve til at udføre mine simpleste hjertepligter.»

Han kalder sig «en fugl indviklet i et garn, som ikke hindrer ham fra at føle, men fra at bruge sine vinger».

Jo dybere hans moder følte savnet af et personligt samvær, desto varmere ønskede hun skriftlig at høre om ham og fra ham.

I begyndelsen havde hun staat i livlig forbindelse med ham gjennem hans brevveksling med Johanne Fahlmer. Da hendes veninde blev gift med Schlosser, fandt hun et nyt mellemled: Phillip Seidel, som var bleven anbefalet Goethes af borgermester Textor, og som havde fulgt digteren til Weimar, var nu hans regnskabsfører og fortrolige. Fru Goethe havde den største tillid ham. Hun vidste, at hendes søn var overlæsset med arbeide, og vilde ikke plage ham med spørgsmaal; derfor bad hun Phillip om at fortælle hende, hvad der vedrørte Goethes daglige liv, samt at meddele hende, hvad han trængte, og hvad hun kunde sende ham. Navnlig før vennerne fra Weimar begyndte at valfarte til hendes hus, var hans breve af stor betydning for hende.

Senere bad Goethe Fritz von Stein at skrive til hans moder. Ogsaa denne brevveksling blev til glæde for hende.

«Jo inderligere De holder af min søn, desto let-

tere kan De forstaa, at det ofte har beredt mig tunge timer, at han er saa langt borte fra mig,» skrev fru Goethe. «De, min lille ven, kunde gjøre et stort og godt verk! — De er altid hos min søn og ved derfor mere om ham end nogen anden. Vil De ikke holde en liden dagbog og sende mig den hver maaned? Det vil ikke skaffe Dem meget arbeide, — kun paa følgende maade: Igaar var Goethe i teatret, om aftenen i selskab, idag havde vi fremmede, o. s. v.

Goethe og Fritz von Stein

Jeg vilde da paa en vis maade leve hos eder, glæde mig i eders glæder, og adskillelsen vilde falde mindre tung. — Det er ikke stort besvær for Dem at skrive en linje morgen og aften, men mig vilde det være uendelig kjært.»

Fritz opfyldte hendes ønske.

«Den mindste begivenhed, De fortæller mig, er mere interessant for mig end alt, hvad der sker i den vide verden,» sagde moderen.

Charlotte von Stein

Hun indbød ham til at besøge hende i Frankfurt sammen med Goethe. Fritz opfordrede hende paa sin side til at komme til Weimar.

«Reiselivet har aldrig havt tiltrækning for mig, og for tiden er det omtrent umuligt for mig at reise,» svarede hun. «Det vilde være for vidtløftig at nævne alle de grunde, der hindrer mig; da De ikke fuldtud kjender mine forhold, vilde De alligevel ikke forstaa mig, min kjære søn!»

Hun sendte ham ofte gaver. Da hun fik en silhuet af ham og en beskrivelse af hans person, sendte hun ham en beskrivelse af sig selv, og to silhuetter. Den 9de september 1784 skrev hun:

«At kjende sig selv er den eneste vei til at blive ædel, stor og nyttig for sine medmennesker. Den, som ikke ser sine feil, eller ikke ønsker at se dem, bliver i tidens løb uudstaalig, forfængelig, intolerant. — Men ligesaa nødvendigt, ligesaa nyttigt er det, at vi kjender det gode, som vi er i besiddelse af. — Et menneske, der ikke forstaar sit værd, der ikke kjender sin egen kraft, og som derfor ikke tror paa sig selv, er en holdningsløs dumrian, som gaar i ledebaand til sine dages ende, og som gjennem seculum seculorum bliver ved at være et barn. — — —

At De ønsker en nøiagtig beskrivelse af min person, er et stort bevis paa Deres hengivenhed og venskab. Indlagt sender jeg Dem to silhuetter. Paa den større er min næse rigtignok for tyk, og paa den lille ser jeg for ung ud; men i det hele taget er der adskillig lighed.

Jeg er temmelig høi og ret fyldig, har brune øine og brunt haar, — og jeg skulde vel kunne paatage mig at spille prins Hamlets moder. Mange mennesker — blandt dem fyrstinden af Dessau — paastaar, at man øieblikkelig ser, at Goethe er min søn. Jeg

synes det ikke; men det er bleven sagt saa ofte, at det alligevel maa være saa.

Kjærlighed til orden og ro er hovedtræk i min karakter, derfor gaar jeg altid lige løs paa sagen og gjør det ubehageligste først. — Naar alt er bragt i orden og det ujevne er glattet ud, vil jeg se den, som kan overtræffe mig med hensyn til godt humør.»

Fritz von Stein kom til Frankfurt under høstmarkedet 1785.

«Da moder ikke er saa alvorlig som jeg, vil du føle dig mere vel hos hende,» skrev Goethe til ham. Ligeoverfor fru von Stein fremholdt han, kort efter at hendes søn først nu «rigtig havde lært friheden at kjende, og at hans moder grundig havde undervist ham i et muntert livs filosofi».

Han var fru Goethe varmt taknemmelig for den godhed, hvormed hun modtog Fritz.

«De har, kjære moder, iaar vist mig mange velgjerninger, og jeg takker Dem hjertelig,» skrev han den 3die oktober 1785. «Deres elskværdighed mod min kjære Fritz, Deres omsorg for ham er en ligesaa stor glæde for mig, som om den var bleven vist mig selv. De synes sikkert, at han er et prægtigt barn, og hans beretninger er mig en stor glæde.»

Efter hans tilbagekomst til Weimar skrev fru Goethe til Fritz:

«Deres lykkelig afsluttede reise og den udførlige beskrivelse har glædet mig meget; ligeledes er det mig inderlig kjært, at min kjære Fritz har mig i venlig erindring. Men jeg glemmer heller ikke min lille ven! Alt minder mig om ham: Pærerne, som smagte ham saa godt tidlig om morgenen, medens jeg drak

min the! Derpaa lod vi os takle nydelig til; vi pyntede og fiffede os op, naar pudderguderne var færdige med os. Saa satte vi os ligeoverfor hinanden ved bordet. Klokken to jagede jeg — ofte temmelig uskikkelig — min Cherubi[1] afsted paa markedet. Vi mødtes igjen i teatret og gik sammen hjem. — Endelig havde vi et husligt duodrama, medens den tykke Catharina lyste for os og Greineld og Marie var publikum. Det var en kostelig komedie!»

Venskabet var bleven styrket ved det personlige samvær, og brevvekslingen fortsatte.

«Det er smukt af Dem, at De endnu tænker paa mig,» skrev hun den 10de december. «Jeg og mine venner har heller ikke glemt Dem, kjære Fritz, og vi kommer heller ikke til at gjøre det! — — Jeg er forøvrig i godt humør, og det er hovedsagen! I min lille husholdning er alt, som da De var her. Men da det nu behager solen at ligge længer i sin seng, saa gjør jeg ligesaa; jeg kommer ikke op af dynerne før klokken halv ni og indser heller ikke, hvorfor jeg skulde anstrenge mig. Ro er min lyksalighed, og da Gud skjænker mig den, modtager jeg den med tak!» —

«Det glæder mig meget, at Deres hr. søn var saa tilfreds med sit ophold hos mig,» skrev hun til Charlotte von Stein. «Jeg gjorde i ethvert tilfælde alt, forat han skulde føle sig vel i min fødeby, og jeg er glad over, at det er lykkedes for mig. Gud har vist mig den naade, at endnu intet menneske er gaat misfornøiet fra mig, hvilken stand, alder eller kjøn han end

[1] Under besøget havde fru Goethe og Fritz overværet den første opførelse af Mozartz' opera «Figaros bryllup». Fru Goethe kaldte ham spøgefuldt «Cherubi» efter pagen i denne opera.

har tilhørt. Jeg holder inderlig af menneskene, og det føler gamle og unge. Jeg gaar gjennem verden uden fordringer, og det behager Evas sønner og døtre. Jeg præker aldrig moral for nogen, søger altid at opdage den gode side og overlader den daarlige til Ham, som skabte menneskene, og som bedst forstaar at slibe de skarpe hjørner. Jeg befinder mig vel ved denne metode og er lykkelig og fornøiet.»

XVIII.

Fru Goethe og teatret. — Skuespiller Unzelmann.

Fru Goethe havde fra barndommen næret en sterk interesse for skuespilkunst. Hendes store dramatiske begavelse er bleven fremhævet af berømte kunstnere og kunstnerinder. Hun betragtede teatret som en opdragelsesanstalt for folket. Naar hendes søns dramaer blev opført i Frankfurt, optraadte hun som en kongemoder, med stolt og naturlig værdighed.

Hendes varme interesse for teatret var parret med dyb forstaaelse for dramatisk digtning. Hun læste med forkjærlighed kritiske artikler og recensioner, og hun omgikkes ivrig en af datidens mest frygtede kritikere, professor Schneider, der tilegnede hende første bind af sine samlede afhandlinger om skuespilkunst.

Skjønt man i den tid foragtelig saa ned paa scenens børn, aabnede hun gjestfrit sit hus for dem; hun sluttede varmt venskab med flere af dem, og takket være hendes rige erfaring og klare blik, kunde hun give de unge raad, som var nyttige for deres udvikling.

Forfatteren og skuespilleren Julius Schütz fortæller:

«Min hustru besøgte jevnlig Goethes forældrehjem. Hun talte ofte om den prægtige fru Goethe. Hun forsikrede, at hun for en stor del kunde takke hendes dømmekraft og hendes stadige advarsler mod overdrivelser og affektation for, at hun tidlig blev en sand og naturlig kunstnerinde.» —

Under raadsherrens lange sygdom var teatret fru Goethes kjæreste adspredelse; selv i denne tid fandt fremragende skuespillere et tilholdssted hos hende. Som enke ydede hun dem ikke blot gjestfrihed, men storslagen hjælp.

Fra 1777 besøgte den berømte skuespiller Grossmann Frankfurt hver vaar og høst. Han havde været legationssekretær, men var paa en reise tilfældigvis kommen til at optræde ved et stort teaterselskab. Det umaadelige bifald, der brusede ham imøde, bestemte ham pludselig til at blive skuespiller. Han blev direktør, skrev stykker, som gjorde lykke, og han stod med hensyn til dannelse høit over de fleste af den tids skuespillere. Schiller satte megen pris paa ham baade som menneske og som kunstner, og flere af hans verker blev først opført af Grossmann. Fru Goethe tog sig paa alle maader baade af ham og hans familie samt af de kunstnere, der hørte til hans selskab; de kom ofte til hende om morgenen og tilbragte hele dagen i hendes hyggelige hjem.[1]

[1] Blandt de udmerkede kunstnere, der hørte til Grossmanns selskab, var fru Fiala, som mange aar optraadte i Frankfurt og vakte almindelig begeistring i klassiske dramaer; hun stod i venskabsforhold til fru Goethe helt til hendes alderdom. Endvidere modtog hun ofte besøg af hr. og fru Stegmann, som ligeledes hørte til publikums yndlinge. Stegmann skrev mange aar efter til fru Aja, at han haabede, at han «endnu en gang kunde faa sidde ved raadsherinde Goethes runde bord og være et lykkeligt menneske».

Takket være sin selskabelige stilling kjendte hun tilfulde den smag, som var herskende i de toneangivende kredse i Frankfurt; og byens ledende mænd lod hende ofte være mellemled mellem teaterdirektionen og kunstnerne.

Naar skuespillerne besøgte hende, var kunsten selvfølgelig hovedemnet for deres samtaler. Man læste teaterstykker høit, og hun søgte at indpode dem sin opfatning.

Den erotik, som laa paa bunden af hendes sjæl, var bleven holdt nede under hendes egteskab. Sammen med sine børn havde hun levet i fantasiens eventyrverden; digtning og skuespilkunst havde lagt et solskjær over det prosaiske hverdagsliv.

Hendes godhed blev i høi grad udnyttet af kunstnerne, der beredte hende ærgrelser og enkelte bitre skuffelser.

En af de smertelige skuffelser var skuespiller Unzelmanns utaknemmelighed.

Blandt de skuespillere, der gik ind og ud i hendes hus, indtog han en særstilling. I aarene fra 1784 til 1788 optraadte han næsten altid under markedet i Frankfurt. Han var gift med Grossmanns steddatter Fredrikke; han var ung, begavet og blev senere en stor kunstner.

I begyndelsen blev han næsten udelukkende benyttet i mindre roller, og naar han en enkelt gang fik en større rolle, gjorde han liden lykke blandt det brede publikum. Men fru Goethe sporede straks geniet. Hun underviste ham, gjorde alt for at hjælpe ham, og hun fremholdt med rette, at det var hende, som havde lagt grundstenen til hans berømmelse.

Han var humoristisk som fru Aja, og hun følte sig særdeles tiltrukket af ham, skjønt han var letsindig i pengesager og meget forfængelig og misundelig paa sine kolleger. Han var den eneste, der fik lov til at kalde hende ved hendes fornavn. Han havde sin egen stol med puder i hendes dagligstue, og han tømte mange flasker af hendes bedste vin.

Det fremgaar af brevvekslingen mellem dem, at de sammen læste «Essex», der omhandler Elisabeth af Englands forhold til den unge og skjønne adelsmand, — et forhold, der ikke er helt uligt hendes forhold til kunstneren.

At hun i begyndelsen af deres bekjendtskab lod sig føre bag lyset af ham, ser man af et brev fra en dame, der undertegner sig «Hans», og hvis forældre ofte besøgte hende. Hun omtaler, at fru Goethe allerede saa tidlig betalte hans regninger og var misfornøiet over hans ødselhed. Brevskriverinden raader ham til at snakke hende efter munden og at huske at lykønske hende i anledning af hendes navnedag; «thi du forstaar at tage hende fra hendes svage side», tilføier hun.

Vaaren 1785 brød der ild ud i teatret i Frankfurt, og Grossmann mistede alt, hvad han eiede. Han forlod byen og overtog teatret i Hannover; men Unzelmann vendte samme høst tilbage med et andet selskab. Fru Goethe modtog ham og hans hustru med aabne arme, og venskabet blev end mere befæstet.

Det er ikke paafaldende, at hun hjalp den letsindige og trængende kunstner; hun havde ogsaa laant Grossmann penge, og hun havde taget parti for ham mod alle andre teaterdirektører. Men paafaldende er

Christiane Vulpius

de lidenskabelige udtryk i hendes breve. Unzelmann var gift. Hun var enke; hun havde en søn, der var næsten saa gammel som skuespilleren, og hun havde børnebørn. En kjærlighedsforbindelse var sikkert langt

fra hendes rene sind. Gjennem den moderlige deltagelse, hun viste ham, og hendes interesse for talentet skimter man alligevel saa varme følelser, at man fristes til at tro, at hun omfattede den karaktersvage kunstner med en hengivenhed, der var langt større, end han fortjente.

Den ære, som hun viste ham ved sin kunstbegeistring, gjorde ham overmodig. Paa grund af pengeforlegenhed og intriger, men især paa grund af sin ærgjerrighed, længtede han efter at komme i andre forhold.

I begyndelsen af 1788 var han i Mainz. Hans rykkere var paa jagt efter ham. Fru Goethe tog sig energisk af hans sag. Hun frygtede, at han vilde blive kastet i gjældsfængsel, hvis han viste sig i Frankfurt, og hun lovede at gjøre alt, hvad hun kunde, for at hjælpe ham ud af hans forlegenhed. Gjentagne gange opfordrede hun ham til at holde sig borte, indtil sagen var ordnet paa den ene eller den anden maade.

«Deres to venner, greven[1] og jeg, faar derved tid til at tænke os om; for øieblikket er det umuligt for mig,» skrev hun til ham.

Alligevel kom han til Frankfurt straks efter, og han optraadte flere gange. Men pludselig brød han sin kontrakt, forsvandt fra sit selskab og drog til Berlin uden at sige farvel til fru Goethe, skjønt han benyttede hendes penge til reisen.

Hun skrev til ham:[2]

«Den dag De reiste, sendte jeg den tykke Iris[3]

[1] Grev Spaur, en interesseret teaterven, som ligeledes beskyttede Unzelmann. — [2] Den 29de april 1788. — [3] Fru Goethes tjenestepige.

til Dem med en varm, deilig kage, nogle flasker af tyrannernes blod og et meget velformet afskedsbrev. Men en medlidende Oriade raabte fra de tomme vægge — thi klippevægge fandtes ikke —: «han er for evig flygtet bort fra dig!» Hvad gjorde Ariadne? — Det skal De straks faa høre: Hun optraadte slet ikke vildt og ubehersket! Eumeniderne, furierne blev ikke foruroligede, og hele helvede fik ikke vide et ord om sagen.

Hvis den stakkels Ariadne fra Naxos havde levet i vor oplyste tid, vilde hun sikkert have indrettet sig paa en anden maade; thi nu er al glæde og lidelse, al smerte og lykkefølelse tvungen ind i system, og lidenskaberne maa være i stivt snørliv, hvis de skal vise sig i fint selskab. Latter og graad maa ikke stige over en vis grad.

Det er ganske vist lidt besværligt bestandig at gaa med maske og altid at skulle lade, som om man er anderledes, end man i virkeligheden er. Ligeoverfor Dem behøver jeg, Gud ske lov, ikke at gjøre det, — til Dem kan jeg fortælle, at Deres afreise gjorde mig meget ondt, at min hovedinteresse er bleven fuldstændig ødelagt for mig, at tiden falder mig uudholdelig lang ved maaltiderne, og at alle mine illusioner ligger knuste og neppe nogensinde mere vil reise sig. Ligeledes vil jeg aabent sige Dem, at jeg ofte er meget vred paa Dem, og at det er Deres ærgjerrighed og hjernespind, som har drevet Dem herfra. — — —»

Hans flugt bedrøvede hende ikke blot personlig, den foruroligede hende for hans egen skyld. Teaterintendanten i Frankfurt var rasende paa ham; og han

havde fornærmet Dalberg, der var teaterintendant i Mannheim, og som han skyldte mange penge.

Hun opbød alt for at formaa disse herrer til at tilgive ham og tage ham til naade. Samtidig opfordrede hun Unzelmann indtrængende til at gjøre Dalberg en undskyldning, ikke blot fordi det var hans pligt, men fordi det var den eneste maade, hvorpaa han kunde holde veien aaben for sin tilbagekomst.

Den forfængelige skuespiller negtede at gjøre det.

Den niende mai[1] skrev fru Goethe atter til ham:

«De vil altsaa berøve Dem Deres trofaste venners kjærlighed og styrte Dem i ulykke paa grund af Deres dumme stolthed og ærgjerrighed, som er anbragt aldeles paa urette sted. Har Deres heftige, opbrusende, voldsomme optræden endnu ikke gjort Dem nok fortræd? Vil De aldrig følge de raad, som De faar af Deres prøvede venner, som De skylder saa stor taknemmelighed? I Guds navn, gjør, hvad De vil, — men hold den høisindede greve udenfor! Misbrug ikke paa en saa afskylig maade hans ædle tillid! Hvis De gjør det, er dette det sidste brev, De faar fra mig i Deres liv; thi en mand, som ikke alene glemmer de største velgjerninger saa hurtig, men endog bryder sit ord til vennen, kan ikke være min ven.

De mener, at det ikke er overensstemmende med Deres ære at bede Dalberg om tilgivelse. Det skader ikke æren det allerringeste, at man gjør en undskyldning; det er menneskeligt at feile. — — Paa dette punkt er De meget øm om Deres ære! Men det stemmer med Deres ære at fornærme Deres

[1] 1788.

venner, skjønt disse venner hjalp Dem i Deres dødsangst og De kan takke dem for, at De kunde reise bort som ærlig mand. Dengang stod Deres ære paa spil! — Man kan ikke godt disputere med en mand, der har saa eiendommelige grundsætninger!» —

Unzelmann sendte hende et brev, hvori han forsikrede hende, at han havde hende i hjertelig erindring. Samtidig meddelte han hende, at han ikke vilde komme tilbage til Frankfurt: han havde bundet sig for ti aar ved hofteatret i Berlin.

Denne efterretning bragte hende helt ud af fatning. Hun, som havde en helbred af jern, blev syg paa sjæl og legeme. Hun laa tre dage tilsengs. I sit næste brev forsikrede hun ham, at hun aldrig havde havt en sørgeligere pinse; og hun, som han skyldte saa uendelig meget, tiggede ham om et venligt ord. Samtidig var hun i angst for, at der skulde blive offentliggjort nedsættende artikler om ham i bladene i Frankfurt. For hende, der havde behandlet ham som en søn, vilde en avisskandale være i høi grad pinlig.

«Hver gang jeg ser en avis, skjælver jeg over hele legemet af frygt for, at Deres navn skal være nævnt paa skandaløs maade. — — Husarrest vilde have været meget mindre ærekrænkende, — kun faa mennesker vilde have hørt om det! Men aviser løber rundt overalt. Tænk endvidere paa sladderen i alle selskaber, og paa Deres veninde, som er midt i den; — hvad skal hun gjøre, og hvilken rolle skal hun nu spille? Har jeg ikke allerede taalt, tilgivet, baaret, lidt tilstrækkelig paa grund af Dem! — — Min hensigt var saa god, saa ærlig. Jeg vilde gjøre

et menneske lykkeligt, og jeg gjorde netop det modsatte! Havde jeg ladt Dem være, som De var, og den, De var, vilde De endnu være hos os, — det er jeg ligesaa sikker paa, som at jeg lever. — — —

I den berømte dagligstue er der alligevel bleven glattet bort mangen bekymring fra Deres pande; den var et fristed, naar stormen rasede og tordenen rullede, en sikker havn, naar det lille skib atter og atter blev hvirvlet rundt paa bølgerne. — — —»

Hvad hun end følte i sit indre, saa viste hun sig ligeoverfor verden kun som den høitstaaende beskytterinde. Gang paa gang skaffede hun betydelige summer tilveie for sin yndling. Det fremgaar af hendes breve, at hun fremdeles betalte en mængde regninger for ham, og at hun havde kautioneret for et større beløb.

«Denne sum maa betales i juni maaned,» skrev hun den 27de mai; «min ære og mit ord gaar for mig fremfor alt andet! Jeg kan og vil ikke indlade mig paa mere af den slags.»

Baade Unzelmann og hans hustru befandt sig i begyndelsen særdeles vel i Berlin; de pralede af det bifald, som de var gjenstand for, og de glemte alle hendes velgjerninger.

Deres bundløse utaknemmelighed beseirede hendes skuffelse. Hun blev ved at vise velvilje ligeoverfor kunstneren og hans familie, og hun udførte alle de forretninger, som han bad hende om. Men tonen i hendes breve forandredes efter nogle maaneders forløb. Neppe et halvt aar efter hans afreise fra Frankfurt tænkte Unzelmann paa at komme tilbage for at besøge hende; han tvivlede ikke paa,

at hun vilde modtage denne efterretning med stor glæde. Hun svarede:[1]

«De vil forhaabentlig ikke udføre denne besynderlige idé og reise seksti mile paa denne skrækkelige aarstid. Det vilde ikke være heldigt for Dem eller mig! Hverken i Berlin eller her vilde noget menneske tænke, at De gjorde reisen kun for min skyld; alle maatte tro, at De ikke likte Dem og forsøgte at komme hid tilbage. Naar De atter reiste, vilde man fortælle, at direktionen ikke havde antaget Dem, og man vilde lave en mængde historier. — — Og desuden har De ikke tænkt paa alle de historier, man vilde finde paa for min regning! Tror De, at en ny afsked vilde være en vederkvægelse for mig?? Nei, kjære ven, et saadant optrin vil jeg ikke opleve en gang til! — — I min hjerteangst sender jeg dette brev med omgaaende post, og jeg beder Dem indstændig om at berolige mig med de par ord: Jeg bliver, hvor jeg er!»

Et brev til Fritz von Stein nogle uger efter viser, at hun atter finder tilværelsen ret behagelig:

«Her gaar alt sin vante gang. Om mandagen er her bal, om fredagen konsert; tirsdag, torsdag og lørdag har vi teaterforestillinger. — Selskabet er middelmaadigt, men balletten er ganske god; min bedste adspredelse er nu at spille piano, — det er en stor glæde for mig.»

Da Unzelmann merkede, at hun trak sig tilbage, blev han bange for helt at miste hendes beskyttelse; for at gjenopvække gamle minder sendte han hende julen 1789 en bog om dronning Elisabeth. Faa maa-

[1] Den nittende december 1788.

neder efter bad han hende om at arbeide for hans tilbagevenden til Frankfurt. Hun afviste det bestemt, idet hun fremholdt, at teaterintendanten fremdeles var vred paa ham, og at straffen ventede ham.

«Hvordan hænger det sammen, at De atter vil bort?» skrev hun. «Baade Deres og Deres hustrus første breve var jo saa fulde af *henrykkelse, jubel, glædeskrig,* kongelig naade, o. s. v. Vi stakkels tosser med alt vort venskab, vore tjenester og vor gode vilje blev stillede i skyggen som saa aldeles ubetydelige væsener, at end ikke de skarpeste øine kunde opdage os. De burde idetmindste af finfølelse have undladt at male Deres paradis som saa herligt; De burde heller have fortiet, at De havde fundet erstatning for «de tre aars elendighed», som Deres hustru udtrykte sig i et brev. Vær sikker paa, at denne blæsen i basun har saaret Deres venner meget.

Dog nok om dette! Gud skjænke Dem endnu mange lykkelige dage! — Om det end ikke bliver hos os, saa er verden stor, Guds himmel er overalt, og begges talenter gjør lykke!

Hils Deres kjære hustru, den lille sanger Karl og den lille pige fra Deres veninde, som mener det vel med Dem.

Elisabeth.»

Det skulde synes vanskeligt at misforstaa disse ord. Alligevel gjorde han endnu et forsøg paa at formaa hende til at virke for ham.

Et par aar efter skulde et nationalteater oprettes i Frankfurt. Hendes gamle venner Grossmann og Unzelmann henvendte sig begge til hende for at faa hende til at arbeide for deres ansættelse som direk-

tør. Hun svarede Grossmann, at hun «vilde gjøre sig ivrig umag for at stille hans store talenter som direktør og skuespiller i den rette belysning».

Til Unzelmann skrev hun:

«Ærede ven!

Det har sin rigtighed med vort nationalteater, forsaavidt som magistraten har givet sin tilladelse. Nu maa de en og femti raadmænd give sit samtykke, hvilket vi ikke tvivler paa vil ske. Dette er alt, hvad jeg ved om sagen. Det er muligt, at man allerede har tænkt paa Dem, men som direktør — det er en smule usandsynligt! Pas Dem, saa at De ikke mister det sikre, idet De griber efter det usikre. Saa længe De ikke hører fra dem, som har med tingen at gjøre, kan De gaa ud fra, at alt er tomt sludder og visvas.

Jeg kan forøvrigt ikke tænke mig, at Deres nuværende opholdssted ikke skulde behage Dem. De maatte der give slip paa saa megen lykke, som De neppe vilde finde her; thi tiden har gjort store, *store* forandringer, — De kan tro mig paa mit ord!!

Jeg kan paa ingen maade raade Dem til, hvad De bør gjøre; jeg kjender jo ikke det ringeste til Deres forhold der, hvor De er. Ligesaa uvidende er jeg med hensyn til alt, hvad der vedrører det nye teater. Jeg bekymrer mig nu — Gud være lovet og takket!!! — ikke det ringeste om alt dette teatervæsen. Ingen ved bedre end De, paa hvad maade jeg er bleven belønnet for al min omsorg, alt mit besvær og alle mine velgjerninger. Brændt barn skyr ilden.»

Hendes sidste brev er dateret 22de januar 1793 og er holdt i en meget kjølig tone.

Til sin sønnesøn nævner hun sin tidligere yndling mange aar efter med en ligegyldighed, der beviser, at hun længst har ladt ham glide ud af sit liv:

«Hr. Unzelmann har spilt tre roller her uden at vinde bifald, og hele publikum ønskede ham lykke paa reisen.»

XIX.

Goethe i Italien. — Hans tilbagekomst. — Christiane Vulpius.

Goethe var sygelig overanstrengt og følte trang til hvile og frihed. Forholdet til fru von Stein begyndte at trykke ham. Heller ikke forholdet til hertugen var ublandet behageligt; Karl August var atter og atter faldt tilbage til sin tidligere letsindighed og viste ofte en paafaldende ligegyldighed mod sin raadgiver og ven.

Digteren havde i Weimar maattet opgive flere arbeider, som han havde paabegyndt i Frankfurt. Brudstykker af «Faust», «Egmont», «Tasso» og «Wilhelm Meister» laa i hans skrivebord, og han saa ingen utsigt til at kunne fuldføre dem. «Iphigenia», hans eneste store arbeide fra disse aar, betragtede han som saa mislykket, at han vilde omarbeide det fuldstændig.

Da han samtykkede i at blive minister, havde han forbeholdt sig frihed til at afslutte sin statsmandsbane, naar det passede ham. Han længtede nu efter i uforstyrret ro at udforme de tanker, som rørte sig i hans sjæl. I stilhed forberedte han en reise til Italien.

Sommeren 1786 drog han fra Weimar til Karls-

bad, for derfra at tiltræde en længre reise. Hertugen havde givet ham tjenestefrihed, men anede ikke, hvor han agtede sig hen. Selv var han fuldt paa det rene med, at han ikke mere vilde optage sin embedsvirksomhed i samme omfang som før.

Den trofaste Phillip Seidel var den eneste, der blev indviet i hans planer. Afreisen lignede en flugt; den 3die september klokken tre om morgenen stjal han sig bort fra Karlsbad under navn af kjøbmand Müller fra Leipzig. «Man vilde ellers have hindret min reise,» skrev han i sin dagbog.

En af hans første breve fra Rom var til hans moder:[1]

«Først og fremst maa jeg fortælle Dem, kjære moder, at jeg lykkelig og vel er kommen hertil. Jeg reiste hid ganske alene og ukjendt gjennem Bayern, Tyrol, over Verona, Vicenza, Padua, Venedig, Ferrara, Bologna og Florenz; ogsaa her gjennemfører jeg et slags incognito.

Jeg kan ikke sige Dem, hvor lykkelig jeg er over, at saa mange af mit livs drømme gaar i opfyldelse, og at jeg nu ser de gjenstande i virkeligheden, som jeg fra ungdommen saa paa kobberstik, og som jeg saa ofte hørte fader fortælle om.

Ganske vist faar jeg alle disse ting noget sent at se; men det er mig til desto større nytte, og jeg faar se meget i løbet af kort tid.

Endnu ved jeg ikke, hvor længe jeg kommer til at blive her; det kommer an paa, hvordan alt stiller sig hjemme. I ethvert tilfælde gjør jeg tilbagereisen over Schweiz og besøger Dem; da vil vi rigtig nyde livet sammen. Men dette er mellem os!

[1] Skrevet den fjerde november 1786.

Idag har jeg ikke tid til at sige meget; jeg vilde kun, at De saa hurtig som muligt skulde dele min glæde. Jeg kommer til at vende tilbage som et nyt menneske og leve til større glæde for mig selv og mine venner. Send indlagte brev til Bethmanns, men lad dem ikke vide, at brevet er kommet gjennem Dem. Uden at vide det har Bethmanns[1] givet mig kredit under et andet navn.

Skriv snart til mig og fortæl mig meget om, hvordan De lever, samt andre nyheder. Naar man er langt borte, er alt, hvad der vedrører venner og kjære, af interesse.

Fortæl mig ogsaa, naar dette brev kommer frem, forat jeg kan rette mig derefter. Lev vel og hold af mig. G.»

Fru Goethe svarede straks:

«Kjære søn!

En aabenbarelse fra underverdenen havde ikke kunnet forbause mig mere end dit brev fra Rom. Jeg kunde juble høit af glæde over, at det ønske, du har næret fra din tidligste ungdom, nu er gaat i opfyldelse. Et menneske som du, med dine kundskaber, med dit rene, vide syn paa alt, hvad der er godt, stort og ædelt, og med dit ørneblik maa blive glad og lykkelig for hele resten af livet ved en saadan reise; — den vil ikke alene virke paa dig selv, men paa alle, der har den lykke at nyde godt af dit arbeide. Jeg glemmer aldrig den afdøde Klettenbergs ord: «Naar din Wolfgang reiser til Mainz, vender

[1] Bethmanns, der var fru Goethes intime omgangsvenner, havde en stor bankforretning i Frankfurt.

hån tilbage med flere erfaringer end andre, som reiser til Paris og London.»

Hvor jeg vilde ønske, at jeg havde kunnet se dig, da du første gang traadte ind i Peterskirken! ! ! Du lover mig imidlertid at besøge mig paa tilbagereisen, da maa du nøiagtig fortælle mig alt!

For henved fire uger siden skrev Fritz von Stein, at du havde sat ham i stor forlegenhed; intet menneske — selv ikke hertugen — vidste, hvor du var; alle troede, at du var i Bøhmen o. s. v.

Dit kjære og interessante brev av 4de november kom hid til mig onsdagen den 15de i samme maaned, klokken seks aften. Dit brev til Bethmanns har jeg spilt dem ihænde paa en saa kostelig maade, at de sikkert ikke gjætter paa mig.

Om mit ydre og indre liv følger nu en nøiagtig og sandfærdig beskrivelse: Mine dage glider stille som en klar bæk. Uro og støi har aldrig været min sag, og jeg takker forsynet for mine forhold. Tusinder vilde finde et saadant liv for ensformigt, men det passer mig, — saa roligt som mit legeme er, saa virksomme er mine tanker. Jeg kan tilbringe den lange, udslagne dag ganske alene, forundre mig over, at det er aften, og jeg er glad som en gudinde. Mere end glad og tilfreds behøver man vel ikke at være i denne verden!

Det nyeste nyt om dine venner er, at papa La Roche ikke længer bor i Speier, men har kjøbt et hus i Offenbach, hvor han agter at ende sine dage. Dine øvrige venner lever alle som før, ingen af dem har havt en saa kjæmpemæssig fremgang som du («men vi var ogsaa altid tjenerne», sagde afdøde Max Moors!). Naar du kommer hid, skal alle disse

menneskebørn inviteres og trakteres paa det bedste, — dyresteg og fugl i lange baner, det skal blive en storartet festlighed.

Kjære søn! nu vaagner en ærbødig tvivl hos mig, om dette brev vil komme dig ihænde. Jeg ved ikke, hvor du bor i Rom; du er næsten in conito (som du skriver); — vi vil haabe det bedste!

Du skriver vel nogle ord, før du kommer; ellers venter jeg *min eneste elskede* med hver postvogn, — og skuffede forhaabninger er aldeles ikke efter min smag.

Lev vel, kjære! og tænk ofte paa

din trofaste moder

Elisabetha Goethe.»

Omtrent samtidig var ogsaa de første efterretninger fra Goethe komne til Weimar. Men fru von Stein havde intet brev modtaget. Hun var dybt saaret baade over hans taushed og over, at han var reist bort uden at meddele det. Saasnart hun fik vide hans opholdssted, sendte hun ham en skrivelse, der efter hans svar at dømme maa have været meget bitter. Postforbindelsen mellem Rom og Weimar var dengang overmaade langsom. Hendes brev kom ham først ihænde ved juletid; han skyndte sig at sende hende første del af sin dagbog, der viste, med hvilken hjertelighed og taknemmelighed han tænkte paa hende.

Det fremgaar af moderens brev, at fru von Stein, inden hun vidste, hvor han var, havde søgt oplysninger gjennem Fritz. Men som vi ved, havde Goethe bedt moderen om ikke at meddele hans opholdssted til nogen, og hun bevarede hans hemmelighed. Bedre

end fru von Stein, der indtog den første plads i hans hjerte, følte hun, hvilken betydning et ophold i Italien maatte have for ham.

En maaned efter at hun havde skrevet til sin søn, skrev hun til Fritz von Stein:

«Her sender jeg Dem en julegave, forat De ikke skal glemme mig! — Jeg mindes endnu med fornøielse den tid, da vi tilbragte saa mange glade dage sammen, — skade at alt forsvinder saa hurtig, og at livets glæder stadig er paa flugt. Man bør derfor ikke jage dem bort gjennem daarligt humør, men gribe dem i flugten, — ellers forsvinder de og iler skyndsomt ind i drømmenes verden.

Ved De endnu ikke, hvor min søn er? Han er en omvankende ridder! Sluttelig vil han nok aabenbare sig og aflægge regnskab for sine heltegjerninger. Hvem ved, hvor mange kjæmper og drager han er i strid med, hvor mange fangne prinsesser han har befriet! Lad os forud glæde os til hans fortælling om sine eventyr og taalmodig afvente, hvordan det hele vil udvikle sig.» —

Goethe havde bestemt, at hans breve til fru von Stein, samt hans breve til Herder og andre venner skulde sendes til hans moder. Den 29de januar 1787 sendte fru Goethe disse breve tilbage; hun skrev til fru von Stein:

«Høivelbaarne frue!

Ærede veninde!

Jeg skylder Dem megen tak for meddelelserne i Deres saa interessante brev. Jeg glæder mig over, at det er lykkedes for min søn at stille sin længsel efter

at se Rom; det har fra ungdommen været hans tanke om dagen og hans drøm om natten! Levende forestiller jeg mig hans begeistring ved synet af de gamle mesterverker, og jeg glæder mig over hans glæde. Gud bringe ham frisk tilbage! dette er mit og — derom er jeg overbevist — alle hans venners ønske.»

Opholdet i Rom blev længre, end Goethe havde tænkt. Oprindelig var det hans hensigt at vende tilbage vaaren 1787. Skjønt moderen sikkert ventede ham til Frankfurt, glædede ingen sig mere end hun over hans forlængede frihed.

«Jeg regner en ny fødselsdag, en sand gjenfødelse fra den dag, jeg kom til Rom,» skrev han i december 1786.

Han begyndte atter at tage undervisning i tegning og malning, som havde interesseret ham sterkt i hans ungdom. Under sit antagne navn knyttede han venskabsforbindelser med fremstaaende forfattere og kunstnere. Den uafladelige beskjæftigelse med kunst, friheden og den lykke, som han følte, begeistrede ham til nye verker.

Den 22de januar 1787 reiste han til Neapel. Den 6te juni vendte han atter tilbage til Rom; han havde nu til hensigt at tiltræde hjemreisen i juli maaned. Men han havde vanskelig for at beslutte sig til at vende tilbage til de smaa forhold og haabede endnu, at han i Rom skulde faa leilighed til at fuldføre «Egmont», «Tasso» og «Faust».

«Hvordan skulde jeg kunne forlade det eneste sted paa jorden, der er som et paradis for mig,» skrev han i juli maaned. «For hver dag, som gaar, tiltager mit legemlige og aandelige velvære; jeg har

Frankfurth den 17 November
1786

Lieber Sohn! Eine Erscheinung aus der Unterwelt hätte mich nicht
mehr in Verwunderung setzen können als dein Brief aus Rom —
Zubeliren hätte ich vor Freude mögen daß der Wunsch der von
frühester Jugend an in deiner Seele lag, nun in Erfüllung ge-
gangen ist — Einen Menschen wie du bist, mit deinen Kentnüßen, mit
dem reinen großen Blick vor alles was gut, groß und schön ist, der
so ein Adlerauge hat, muß so eine Reiße auf sein ganzes übriges
Leben vergnügt und glücklich machen — und nicht allein dich sondern
alle die das Glück haben in deinem Wirkungskreiß zu Leben
Ewig werden mir die Worte der seeligen Klettenbergern im Gedächtniß
bleiben: Wenn dein Wolfgang nach Maintz reißet bringt Er mehr
Kentnüße mit, als andere die von Paris und London zurück kommen.
Aber sehen hätte ich dich mögen beym ersten Anblick der Peters Kirche!!!
Doch du Verspricht ja mich in der Rückreiße zu besuchen, da mußt
du mir alles Haarklein erzählen. Vor ohngefähr 4 Wochen
schriebe Fritz von Stein er wäre deinetwegen in großer Verlegenheit

FRU GOETHES BREV TIL SIN SØN TIL ROM DEN 17de NOVEMBER 1786

kein Mensch selbst der Herzog nicht, wüßte wo du wärest – jeder-
mann glaubte dich in Böhmen u. s. w. Dein mir so sehr lieber
und interessanter Brief vom 4ten November kam Mittwochs den 15 ditto
Abends um 6 uhr bey mir an – Denen Bethmännern habe ihren
Brief auf eine so drollige Weiße in die Hände gespielt, daß
sie gewiß auf mich nicht rathen. Von meinem innern und
äußern Befinden folgt hier ein genauer und getreuer Abdruck.
Mein Leben fließt still dahin wie ein klarer Bach – Unruhe
und Betümmel war von jeher meine Sache nicht, und ich danke der
Vorsehung vor meine Tage – Tausend würde so ein Leben zu
einförmig vorkommen mir nicht, so ruhig mein Körper ist; so thätig ist
das was in mir denkt – da kan ich so einen gantzen geschlagenen
Tag gantz alleine zubringen, erstaune daß es Abend ist, und bin
vergnügt wie eine Röttin – und mehr als vergnügt und zufrieden
seyn, braucht mann doch wohl in dieser Welt nicht. Das neueste
von deinen alten Bekandten ist, daß Papa la Roche nicht mehr

in Speier ist, sondern sich ein Hauß in Offenbach gekauft hat, und sein Leben allda zu beschließen gedenkt. Deine übrigen Freunde sind alle noch die sie waren, keiner hat so Riesenschritte wie du gemacht (: wir waren aber auch immer die Lackeien sagte einmahl der verstorbene Max Moors :) Wenn du herkomst so müßen diese Menschen Kinder alle eingeladen und herrlich tractiert werden – Willprets Braten Reflügel wie Sand am Meer – es soll eben pompos hergehen. Lieber Sohn! Da fällt mir nun ein Unthertäniger Zweifel ein, ob dieser Brief auch wohl in deine Hände kommen möchte, ich weiß nicht wo du in Rom wohnst – du bist halb in Conito (: wie du schreibst :) wollen das beste hoffen. Du wirst doch ehe du komst noch vorher etwas von dir hören laßen, sonst glaube ich jede Postschäße brächte mir meinen einzig geliebten – und betrogne Hoffnung ist meine Sache gar nicht Lebe wohl bester! Und gedenke öfters an

Deine
treue Mutter
Elisabetha Goethe.

Goethe

snart ingen andre ønsker, end at denne tilstand maa vare ved.»

Den 9de mars 1787 skrev fru Goethe til Fritz von Stein:

«Bed Deres moder om venligst at sende mig alt, hvad hun modtager; jeg vil være hende inderlig

taknemmelig! Vær ikke urolig for, at der skal blive taget afskrifter, ingen faar se det.

De er altsaa ikke af den mening, at min søn fremdeles bliver borte i længre tid? — Jeg for min del under ham gjerne at nyde den glæde og fryd, hvori han nu lever, til sidste draabe. Under saa lykkelige forhold faar han vel aldrig se Italien igjen! Jeg stemmer for, at han bliver der længre, forudsat at det sker med hertugens samtykke.»

Det var fremdeles Goethes faste beslutning at besøge sin moder paa tilbagereisen og at opholde sig hos hende nogen tid.

Han sendte sine bøger og tegninger til Frankfurt. Men han ombestemte sig pludselig; den 18de mars 1788 skrev han til Karl August, at han kom direkte til Weimar.

Troligvis havde han i stilhed forberedt sin moder paa dette. Skjønt hun gjennem aar havde længtet efter ham og glædet sig til hans besøg, bebreidede hun ham intet.

Den 22de februar skrev hun til Fritz von Stein:

«Jeg har modtaget et brev af 3die dennes fra Rom, hvori min søn skriver, at han henimod paaske vil meddele mig, om jeg faar se ham iaar eller ikke. Jeg antager derfor, at det endnu er høist uvist, om han kommer over Frankfurt paa tilbageveien. — At han er bleven kold mod sine venner, tror jeg ikke; men tænk Dem ind i hans sted: Han er bleven hensat i en helt ny verden, — en verden, som han fra barndommen har hængt ved af hele sit hjerte og hele sin sjæl. Tænk paa den nydelse, dette bringer ham! En hungrende, som længe har fastet, vil

hverken tænke paa fader eller moder, paa sin ven eller den elskede, inden han har stillet sin hunger ved et rigt bord; og ingen kan blive vred paa ham af den grund.»

Goethe havde i Italien fuldført «Egmont», omarbeidet «Iphigenia», skrevet paa «Tasso» og «Faust» og lagt planen til flere nye verker. Hans virksomhed inden statstjenesten i Weimar skulde fra nu af indskrænke sig til de institutioner, der vedrørte videnskab og kunst. Modig og forhaabningsfuld vendte han tilbage; men allerede faa uger efter følte han sig uendelig skuffet.

De fleste af hans venner var borte. Karl August var sygelig og meget paa reiser. Hans forhold til Wieland var kjøligt. Hans ensomhedsfølelse forøgedes ved efterretningen om, at Merck, hans ældste, mest trofaste ven, stod paa fallitens og sindsygdommens rand.[1]

Var hans tilbagekomst en skuffelse for ham, saa var skuffelsen ikke mindre for fru von Stein. Det to-aarige fravær, der i saa høi grad havde udviklet ham, havde øget afstanden mellem dem. Charlotte var nu seks og firti aar, hun havde været syg og var ældet. Goethe var bleven forynget, og han betragtede hende med andre øine end før. Endnu holdt

[1] Hertugen hjalp ham i hans pengenød. «De kan ikke tro, hvad jeg følte, da jeg for omtrent en uge siden, efter undertrykkelsens skam, igjen befandt mig i kredsen af mine gamle venner: Goethes moder, fru La Roche og hendes børn og Goethes venner,» skrev han til Karl August vaaren 1789. Men han var sjælelig og legemlig nedbrudt og kom sig aldrig mere. Flere af hans børn døde, og den nagende angst for, at han atter skulde komme i kassemangel, blev til en fiks idé. Han skjød sig sommeren 1791.

han af hende; han vilde fremdeles skjænke hende sin høiagtelse og sit venskab. Men han følte ikke længer den tilbedende kjærlighed, som hun forlangte, og den kulde, hvormed hun modtog ham, saarede ham dybt.

«Istedetfor at trøste mig og trække mig til sig, bragte vennerne mig til fortvivlelse,» skrev han. «Min begeistring for de ting, som de neppe kjendte, mine lidelser, mine klager over det, som jeg havde forladt, syntes at fornærme dem. Jeg maatte give afkald paa al deltagelse; ingen forstod mit sprog.»

Han var vendt tilbage den 18de juni. Ikke en maaned efter mødte han sin skjebne i skikkelse af den to og tyve-aarige Christiane Vulpius.

Hun arbeidede ved en blomsterfabrik og levede i fattige kaar sammen med en søster og en tante. Hendes fader, der havde været amtsarkivar, var forfaldt fuldstændig til drik og var død et par aar før. Hendes broder blev teatersekretær og sekretær ved biblioteket i Weimar; han var forfatter af den bekjendte røverroman «Rinaldo Rinaldini» og havde allerede offentliggjort adskillige digte og fortællinger. Han ønskede en anbefaling og sendte søsteren med et bønskrift til den store digter.

Goethe, der i ti aar havde ligget ved fru von Steins fødder, blev forelsket i den friske, uskyldige unge pige, som blev hans hustru.

XX.

Goethes brud med fru von Stein. — Baandet løsner mellem hans moder og vennerne i Weimar. — De mecklenburgske prinsesser.

Fælles venner søgte i begyndelsen at mægle fred mellem digteren og fru von Stein; men alle forsøg strandede. Bruddet blev ulægeligt, da Charlotte fik høre om Christiane Vulpius.

Goethe havde længe ønsket, at fru von Stein skulde træffe hans moder. Sommeren 1789 reiste Charlotte til Ems. Paa gjennemreisen var hun nogle dage gjest hos fru Goethe, men hendes bitre sindsstemning formørkede samværet mellem dem. Da hun forlod Weimar, havde hun efterladt et brev til Goethe, hvori hun overøste ham med bebreidelser og forlangte, at han skulde vælge mellem hende og Christiane Vulpius. Han svarede med varmt at fremhæve det værd, som hendes venskab havde for ham, men samtidig negtede han at opløse sit forhold til den unge pige.

Den 25de september nedkom Christiane med en søn, som hertugen stod fadder til, og som fik navnet August efter sin gudfader.[1]

Goethe betragtede forholdet som et egteskab; han optog hende nu i sit hus. Faa aar efter flyttede ogsaa hendes tante og søster til ham.

Christiane var munter; hun forstod, hvilke strenge hun skulde anslaa for at virke opmuntrende paa ham. Hun var en dygtig husmoder, tænkte altid paa hans vel og gjorde hjemmet hyggeligt og beha-

[1] Goethe fik senere flere børn med Christiane, men de andre døde kort efter fødselen.

geligt. Skjønt hendes forstaaelse for hans digtning var yderst begrænset, var hans arbeide hende helligt, og hun stillede ingensomhelst fordringer til ham.

Hendes stilling var ikke let; thi ligeoverfor verden blev hun ved at være demoiselle Vulpius. Paa den mest hadefulde maade paavirkede fru von Stein den offentlige mening, og de fornemme kredse i Weimar fordømte forholdet uden barmhjertighed. Hoffet misbilligede det. Kvinderne var forargede, mændene spottede, skjønt ingen aabent vovede at optræde mod den mægtige mand. Hans moder var den eneste, som havde overbærenhed og tog sagen som en naturlig ting. Uden tvivl var det en skuffelse, at han ikke indgik en forbindelse, der passede bedre for hans stilling; men hun elskede sin «Hätschelhans» altfor høit til at lade ham føle dette. Efterat hun havde lært Christiane at kjende, ydede hun hende fuld retfærdighed.

Medens Goethe var i Italien, havde Karl August besøgt fru Aja flere gange, og han havde bedt hende om tjenester, som han ikke vilde betro nogen anden.

Senere saa hun ham ikke paa mange aar.

Hendes søns huslige forhold blev aldrig omtalt mellem hende og de gamle venner i Weimar, og brevvekslingen døde bort lidt efter lidt. Selv forbindelsen mellem hende og hertuginden indskrænkede sig fra nu af til hilsener gjennem Goethe.

Høsten 1790 skulde der være nyt keiservalg og ny keiserkroning i Frankfurt. Joseph den anden var død.

«Hvis Leopold bliver keiser, maa guderne vide, hvor alle mennesker skal faa plads,» skrev fru Goethe til Fritz von Stein [1].

[1] Den 12te juni 1790.

«De herrer, der besørger indkvarteringen, har endnu ikke været hos mig. Jeg tør derfor ikke gaa ud af min dør og sidder i det deilige veir som i Bastillen; thi hvis de ikke fandt mig hjemme, tog de rimeligvis hele huset.»

Den 30te september blev Leopold valgt til keiser. Han blev kronet den 9de oktober.

Prinsesserne Louise og Fredrikke af Mecklenburg samt deres broder arveprins Georg blev indkvarterede hos «Frau Rat». Louise, den senere dronning af Preussen, var fjorten aar gammel; Fredrikke, der blev dronning af Hannover, var tolv aar, og arveprinsen var elleve aar. Prinsesserne var smukke og elskværdige, prinsen særdeles indtagende, og vertinden og hendes gjester var begeistrede for hverandre. Fru Aja gjorde alt for at more og underholde børnene. Medens hun talte med deres hofdame, fik prinsesserne øie paa pumpen i gaarden.

«Jeg vil pumpe vand,» raabte Louise og fór ned ad trappen. Hofdamen vilde skynde sig efter for at hindre det, men raadsherinden stængte hende inde, saa at de unge kunde more sig af hjertens lyst. De dansede, legte, hoppede og sprang og nød for første og kanske eneste gang en ubunden frihed.

Hver middag indfandt de sig ved hendes veldækkede bord og slugte med velbehag de retter, som hun satte frem for dem. Om eftermiddagen spilte Louise til dans, og broderen valsede med den muntre raadsherinde. Om aftenen maatte hun beskrive de tidligere kroninger for børnene og fortælle dem eventyr.

Hendes personlighed gjorde et uudsletteligt indtryk paa dem, og de glemte aldrig den herlige tid.

Prinsesserne Louise og Fredrikke af Mecklenburg

Fru Goethe holdt af «sine prinsesser» og var ikke lidet stolt af dem. Hun faldt dog snart til ro efter kroningsfestlighederne. «Efter den store uro, som har været her, er nu alt som uddød,» skrev hun den 20de december til Fritz von Stein. «Jeg er glad over det; thi jeg kan desto lettere lade mine kjæpheste galopere. Jeg har fire, som er mig lige kjære; ofte ved jeg ikke, hvilken jeg først skal sætte mig op paa. For det første er det Brabanter-kniplinger, som jeg har lært at forfærdige paa mine gamle dage, og som skaffer mig en barnagtig glæde. Saa kommer pianoet, derefter læsningen og sluttelig schakspillet, som jeg længst havde lagt paa hylden, men som jeg nu atter har søgt frem. Grevinde Isenburg bor hos mig, og spillet morer ogsaa hende meget. Naar vi begge er hjemme om aftnerne, hvilket heldigvis hænder ofte, spiller vi og glemmer hele verden, — og vi morer os kongelig.»

XXI.

Frankfurt i krigstid. — Goethes besøg. — Brev fra Goethe til moderen.

Med aaret 1792 begyndte for Frankfurt en lidelsestid, som med faa og korte afbrydelser varede til fru Goethes død.

Bølgeslagene fra den store franske revolution var ogsaa følbare i Tyskland. Preussen og Østerrige sluttede forbund for at hjælpe Marie Antoinette og Ludvig den sekstende ud af deres trængsler.

Hertugen af Weimar, som var preussisk general,

lede til krigsskuepladsen. De forenede arméer stod opstillede ved Longvy, og han opfordrede Goethe til at komme did.

Paa veien besøgte digteren sin moder efter mange aars forløb. Hvor opmuntrende samværet virkede paa ham, og hvilket varigt indtryk det efterlod, ser man i indledningen til hans «Campagne in Frankreich». Til sine venner i Mainz talte han om hendes geniale egenskaber, om deres gode samtaler og om hans store lighed med moderen. Hendes hjertelighed, hendes friskhed og munterhed vakte hans ønske om atter at bo i hendes nærhed.

De lykkelige dage, som han tilbragte hos hende, gav ham visnok ideen til den vakre scene i «Hermann und Dorothea», hvor han skildrer samtalerne med den forstandige moder, som finder sønnen meget forandret, men beder ham om at være aabenhjertig mod hende som før:

«Da versetzte bedeutend die gute, verständige Mutter:
Stille Thränen vergiessend, sie kamen ihr leichtlich ins Auge:
«Sohn, was hat sich in dir verändert und deinem Gemüte,
Dass du zu deiner Mutter nicht redest wie gestern und immer
Offen und frei und sagst was deinen Wünschen gemäss ist.»
«Und so lasst mich, o Mutter, denn da ich vergebliche Wünsche
Hege im Busen, so mag auch mein Leben vergeblich dahingehn,
Denn ich weiss es recht wohl: der Einzelne schadet sich selber,
Der sich hingibt, wenn sich nicht alle zum Ganzen bestreben.»
«Fahre nur fort,» so sagte darauf die verständige Mutter,
«Alles mir zu erzählen, das Grösste wie das Geringste,
Denn die Männer sind heftig und denken nur immer das Lezte.»

Under disse fortrolige samtaler fik fru Aja høre af hans egen mund, at han allerede flere aar havde levet i en forbindelse med Christiane Vulpius, og at hun havde skjænket ham en smuk og begavet søn. Han maatte tænke paa at sørge for hendes og sønnens fremtid, og moderen skulde hjælpe ham.

Hun blev rørt, da han skildrede sin huslige lykke. Med moderlig finfølelse sendte hun gaver til hende, og der udspandt sig en brevveksling, som fra forsigtig tilbageholdenhed gik over til tillidsfuld varme.

Hertugen af Weimar ventede imidlertid sin raadgiver; efter ti dages ophold i hjemmet maatte han drage videre.

«Ingen pen og ingen tunge kan beskrive den elendighed, som hersker inden de forenede arméer,» skrev Goethe den 16de oktober til sin moder.

Hertugen af Brunswig, Anna Amalies broder, havde overledelsen over den tyske hær. Hans vankelmodighed og generalernes uenighed bar hovedskylden for, at hans troppemasser maatte vige for franskmændene.

Medens preusserne trak sig tilbage, fattede den franske general Custine den forvovne plan at falde ind i Rhin-egnene med 18 000 mand. Han erobrede den saakalte «Pfaffenstrasse»: kurfyrstendømmerne Køln, Trier og Mainz samt Würzburg og Bamberg. I disse egne var fæstninger, hær og finanser, skoler og retsvæsen i elendig forfatning. Den undertrykte befolkning havde hidtil taalmodig baaret sine herrers aag; man modtog fienden næsten som en frelser i nøden. Fyrster og adel jog afsted i vild flugt med

sine opsamlede skatte, og tropperne løb sin vei uden at forsøge et forsvar.

Den 21de oktober 1792 var den ærværdige fæstning Mainz faldt i Custines hænder; den 22de oktober erobrede han Frankfurt. Han udstedte en proklamation, hvori han fremstillede franskmændene som folkets befriere fra rigmændenes tryk. Men borgerne svarede, at de var tilfredse med sin gamle regjering, og at det var en ulykke for befolkningen, naar de rige blev forfulgt.

Denne erklæring vakte saa meget større opsigt, fordi nabobyen Mainz havde ladt sig tvinge i knæ og havde anmodet om at blive forenet med Frankrige. Man roste frankfurterne over hele Tyskland og fremstillede deres optræden som et exempel til efterfølgelse.

Skjønt byen kun havde 40 000 indbyggere, blev den paatvunget en krigsskat af flere millioner; syv af de fornemste borgere blev ført til Frankrige som fanger, fordi den ikke straks blev betalt. Men atter viste frankfurterne sin offervilje: de betalte skatten ved frivillige bidrag.

Den 2den december fik byen undsætning af en hessisk bataljon, som stormede Friedbergerport. Indenfor murene blev franskmændene samtidig afvæbnede af unge haandverkere, der aabnede portene for sine landsmænd.

Custine var rasende over, at den rige kroningsstad var gledet ud af hans hænder. Mange mennesker flygtede; thi man var i stadig angst for, at han skulde vende tilbage og tage en forfærdelig hevn.

Fru Goethe bar sin del af byrden. Hun betalte

krigsskat for sig og sine tjenestepiger samt for sin søn, der efter eget ønske fremdeles var indskrevet som borger i Frankfurt. Hun var nødt til at pantsætte sine værdipapirer og optage et laan, for hvilket hun maatte betale ni procent i renter.

Indkvartering fulgte indkvartering. Baade fiender og venner havde det udmerket i hendes hus; vin og store skinker blev baaret frem for de udhungrede soldater, og hun betragtede det som «en kongelig fornøielse» at se paa, hvor godt det smagte dem. Hendes elegante værelser blev forvandlede til vagtstuer, hvor soldaterne røgte den udslagne dag. «Mit hus er saa skiddent, at det er en gru,» skrev hun. «Naar dette omsider er slut, kommer jeg til at trænge et helt aar, før alt kan komme i de gamle folder.»

Hun var tysk i sjæl og sind; men først og fremst følte hun sig som borgerinde i den frie rigsstad.

«Indlagt følger et udklip af vor lille adresseavis. Læs det og vær stolt af, at du er borger af Frankfurt,» skrev hun til sin søn, den 23de december 1793. «Alle vore rigeste kjøbmandssønner har trukket i uniform; de kjæmper sammen med de fattigste skræddere og skomagere for sit fædreland i nødens stund. Vore brave sachsenhäusere har meldt sig og har bedt om at faa tropper til indkvartering; det er folk, som eier en liden stue, og hvoraf de fleste er ubemidlede. Vore slagtere har næsten ikke længer skjorten paa kroppen, de har baaret alle til hospitalerne. Det har de altsammen gjort af varmt hjerte og frivillig, — det har ikke faldt et menneske ind at opfordre dem til det! Og dog forundrer man sig over, at Frankfurt bliver rig, at byen grønnes og blomstrer! —

Gud vil jo belønne det! — Nu nok om mine prægtige landsmænd, — sammenlignet med dem, maa alle andre rigsstæder krybe i skjul.»

Hendes broder var død. Frankfurts ledende mænd havde gjennem moderen tilbudt Goethe at overtage sin onkels embede.

Hvor meget fru Aja end ønskede, at hendes søn skulde være hende nærmere, turde hun ikke raade ham til at modtage dette tilbud.

«Jeg tror, at du har det bedre baade for sjæl og legeme i dine nuværende forhold, end om du begyndte en ny løbebane,» skrev hun; «thi du er i ordets egentlige betydning friherre.»

Goethe fulgte moderens vink og afslog tilbudet[1]:

«Det haab, som jeg nærede, om snart at se Dem igjen, elskede moder, og mine ærede venner i Frankfurt, er nu svundet; omstændighederne tvang mig til at reise fra Düsseldorf til Weimar over Paderborn og Kassel.

Hvilken usigelig uro har jeg ikke følt for Deres skyld! Hvor har jeg ikke beklaget den stilling, hvori mine landsmænd befinder sig! Men i hvor høi grad har jeg ikke samtidig beundret deres optræden under saa kritiske omstændigheder! — Intet kunde være mere smigrende for mig end spørgsmaalet, om jeg vilde beslutte mig til at modtage en borgermesters stilling, hvis jeg blev valgt. Det blev henvendt til mig paa et tidspunkt, da det i Europas, ja, i hele verdens øine er en ære at være født i Frankfurt.

Mine ungdomsvenner, som jeg stedse har havt saa megen grund til at sætte høit, kunde ikke have

[1] Julaften 1792.

givet mig et smukkere bevis paa, at de endnu har mig i erindring, end ved at anse mig værdig til at tage del i de offentlige anliggender i denne vigtige periode.

Med den store kjærlighed, som ethvert rettænt kende menneske nærer for sit fædreland, vilde det været selvfornegtelse at afslaa et embede, som enhver borger med glæde overtager, og især bør overtage i nærværende tid, — hvis ikke mine herværende forhold var saa lykkelige og over fortjeneste fordelagtige.

Hans høihed hertugen har gjennem en lang aarrække vist mig en saa overordentlig naade, jeg skylder ham saa meget, at det vilde være den største utaknemmelighed, om jeg forlod min post i det øieblik, da staten mest trænger trofaste tjenere.

Jeg beder Dem altsaa om paa det hjerteligste at takke de ærede herrer, der viser saa venlige følelser mod mig. De maa forsikre dem om min oprigtige taknemmelighed, og bede dem ogsaa i fremtiden at bevare deres tillid til mig.

Saasnart omstændighederne paa nogen maade tillader det, vil jeg følge mit hjertes trang og mundtlig og nøiagtig fremlægge det, som jeg blot har kunnet antyde i dette brev.»

XXII.

Goethe besøger atter fru Aja. — Forberedelser til flytning. — Indkvarteringer. — Fru Goethe sælger det gamle hus. — Den nye bolig.

Vaaren 1793 ventede fru Goethe atter sin søn. Hun havde huset fuldt af indkvarteringer, men glædede sig derfor ikke mindre til hans ankomst:

Goethes moder

«Der er plads nok i fru Ajas lille hus — kom bare! Du maa rigtignok nøie dig med anden etage. Men det spiller ingen rolle for en mand, som har været med i felten og har sovet under aaben himmel. Det skal forøvrig ikke mangle paa, hvad der hører til livets nødtørft og næring. — Alt, hvad

der endnu kunde være at sige, vil vi spare, til vi kan tale sammen mundtlig. Jeg liker overhovedet bedre at snakke end at skrive. [1]

Maaneden efter skrev hun: [2]

«Da dine forsætter ofte undergaar en besynderlig forandring og uforudseede omstændigheder muligens kan tilintetgjøre din plan, saa lad mig endelig ikke vente forgjeves — thi jeg kan slet ikke taale det!»

Goethe kom og blev hos hende nogen tid. Ogsaa denne gang tilbragte moder og søn dagene hyggelig sammen.

Under sit forrige besøg havde Goethe raadet hende til at sælge det store hus og flytte ind i en mindre leilighed. Beslutningen var fattet; hun ønskede nu at skille sig ved alt overflødigt inventar, som hendes mand havde skrabet sammen, og som i aarenes løb havde skaffet hende meget besvær.

Efter sønnens afreise begyndte hun at ordne det hele. Med mod og iver gik hun løs paa at faa bort malerier, kobberstik, landkart, antikviteter og kuriositeter.

«At schakre, handle og sælge er nu min eneste tanke,» skrev hun til Goethe den 17de oktober 1793.

En maaned senere skrev hun til ham:

«Herkules maakede gjødsel ud af en stald, og han blev forgudet. Ogsaa jeg har nu maaket gjødsel, men merker intet til forgudelsen. Jeg har gjennemrodet tre centner papir. Den smule, som kunde være til nytte, har jeg beholdt, det øvrige har jeg sendt til papirfabriken. De to loftsrum og tredie etage er nu renset for alt unyttigt indbo. Det gamle træ-

[1] Den 15de mars 1793. — [2] Den 26de april 1793.

verk, som ikke længer kunde bruges, har jeg hugget til brændsel; de andre sager, der var brugbare, har jeg sendt til offentlig auktion. — Med hensyn til husets salg har jeg tænkt mig følgende: Jeg afventer Schlossers ankomst for ogsaa at tale med ham. Dernæst maa jeg først og fremst finde en bolig, som passer for min stand og værdighed; thi jeg vil ikke gaa lavere ned i mine sidste leveaar. I femte akt maa der applauderes og ikke pibes! — — Jeg maa nu puste ud; jeg har en følelse, som sad jeg endnu paa loftet med de tre centner papir ved siden af mig og rundt omkring mig. Jeg holdt paa med det i fjorten dage, — det var et vederstyggeligt arbeide! Selv de ubetydeligste smaapakker var ombundne med snorer, — tænk bare, hvilket arbeide at aabne dem alle!

Den 7de januar 1794 skrev hun:

«I hele mit liv har jeg ikke saa varmt ønsket noget, som jeg nu ønsker at blive kvit hus, vine, bibliotek o. s. v.»

Hun sendte sønnen haandtegninger, de bøger, han ønskede, sine kostbare lysekroner og af sine bedste vine; og hun tilbød at sende ham mange andre ting, som hun ikke kunde faa plads til i en mindre leilighed. Hun vilde forære bort hertugen af Weimars og Anna Amalies buster, som hun i sin tid havde modtaget med høie jubelskrig. Hun skilte sig ved det berømte dukketeater, som hendes søn havde legt med som barn, og Seekatz's store billede af familien Goethe, der nu indtager en hædersplads i Goethemuseet i Weimar.

Fru Aja havde aldrig tilladt andre at tappe og

lægge om hendes vin; men med aarene var hun bleven hjertelig kjed af at sidde nede i kjelderen med dette arbeide.

Det gik langsomt med at faa vinbeholdningen solgt. «Iforgaars maatte jeg igjen opholde mig fem timer under jorden,» skrev hun.

Men endnu vanskeligere var det at finde kjøbere til de mange bøger. Det viste sig, at vinen var mere værdifuld end biblioteket.

Krigen rasede fremdeles; snart var franskmændene herrer i Frankfurt, snart tyskerne. Goethe bad moderen om at komme til ham. Men hendes kjærlighed til friheden var ikke bleven mindre med aarene; heller ikke var hendes reiselyst bleven større. Hun vilde desuden ikke lade sit hus og sine eiendele i stikken.

Den 13de januar 1794 skrev hun til sin søn:

«Af hjertet takker jeg dig for dit brev af 8de januar, hvori du saa kjærlig tilbyder at hjælpe mig til at reise bort. Endnu nærer jeg ikke den mindste frygt, og jeg tænker ikke paa at reise. Ganske vist har en panisk skræk bredt sig over hele Frankfurt, og det vilde ikke være underligt, om man blev revet med af strømmen, — frygt smitter ligesom snue Ieg søger saa meget som muligt at undgaa rædharerne for ikke selv at blive tummelumsk. — Her gaar det for sig, som naar barnepigen har fortalt en spøgelseshistorie og barnet bliver forskrækket, naar hun ser et hvidt haandklæde hænge paa væggen: man tror alt, naar det høres rigtig forfærdelig. Som et bevis blandt tusinde følgende lille historie: Den tredie januar klokken syv kom fru Louise Bethmann farende til mig i natdragt: «Raadsherinde!

kjære raadsherinde! Jeg maa melde dig den store fare! Fienderne bombarderer Mannheim! Kommandanten har sagt, at han ikke kan holde byen længer end tre dage» o. s. v.

Jeg var ganske rolig og sagde koldblodig: «Hvordan kan det hænge sammen, at man bombarderer Mannheim? De har ikke opstillet batterier. — Skyder man fra den flade strand? — Jeg skulde ikke tro, at kommandanten fortæller, hvad han agter at gjøre. Hvordan kan din brevskriver vide besked om det? — Skriv til ham og sig, at han er en rædhare.» —

Jeg takker Gud for, at jeg har saa meget forstand, at jeg ikke tror paa dette sludder! — Jeg vilde ønske, at alle kujoner reiste sin vei, saa blev ikke de andre smittede. — — Den saarede løitnant er ikke kommen til mig; men istedetfor ham har jeg faat en preussisk oberst, Jungherrn, og fire af hans folk. De tror, at de er komne ind i selve paradiset. Du kan ikke tænke dig, hvor meget de spiser!! De var saa udsultede, at det var den rene elendighed!»

Den 26de juli skrev hun atter:

«Hos os er det galere end nogensinde, — alle pakker sammen, alle gjør forberedelser til flugt.

For ikke at være helt uvirksom og for saavidt muligt at undgaa bebreidelser, som kunde ramme mig, lod jeg Lippold igaar pakke ind tre store kister fulde af de bedste af mine ting, der kan flyttes. Gjennem min ven i nøden, Nicolaus Schmidt, lod jeg dem bringe til hans svoger Polecs i Langensalza. Hvorfor ikke til dig? Det skal jeg sige dig: Grunden var den, at der ikke netop reiste kjørere til Weimar. Schmidt, som forstaar sig paa saadanne forretnigner,

raadede mig til det, og jeg, som er dum i disse ting, fulgte hans raad. Alt mit gode linned, baade det, som er færdigsyet, og det, som ikke er syet, sølv og smykker er indpakket paa det bedste og bundet sammen.

Midt i den største forvirring, da forhallen var fuld af halm, snorer og andet lignende, dukkede der op en ny indkvartering, kaptein og kvartermester von Goeltz. Men nu kommer det bedste: Han har sin frue med sig!! Ak, Herre Jemine, — fru Aja bliver isandhed plaget tilgavns! Gud bevare mit freidige mod og min munterhed!

Tiltrods for al denne tummel smagte min eggekage mig rigtig godt, da klokken blev fem, og iaften efter dagens møie skal jeg styrke mig med alenlange krebs. —

Naar faar jeg atter modejournaler? Jeg har ingen modtaget siden mars. Lad mig ogsaa faa «Mercur». Jeg har sendt dig ti centner bøger. — Jeg har ikke tid til mere idag, har endnu to breve at skrive: til Schlosser, som reiser afsted til Baireuth, og til Peter Melchior, som vandrer ud i den vide verden. Lev vel! Tænk af og til paa din for tiden plagede moder! — Hils alle, som du har kjær,

fra
fru Aja
vel tilmode.»

Hendes søn indrettede nogle værelser til hende i sit hus. Hendes svigersøn, der agtede at flytte til Holsten, bad hende indstændig om at følge ham og hans familie. Men tiltrods for de mange opfordringer afslog hun fremdeles med stor bestemthed at forlade Frankfurt.

«Hvad der styrkede hende, var kjærligheden til hendes fædreneby, som hun helt var vokset sammen med,» siger Goethe, «samt hendes urokkelige tro paa Guds omsorg og nogle bibelsprog, der staar i salmerne og profeterne, og som hendes øine faldt paa i rette øieblik. Derfor vilde hun end ikke aflægge et besøg hos mig.» —

Det viste sig næsten umuligt at faa huset solgt under krigen; de kjøbelystne fandt prisen for høi. I tidligere dage havde raadsherre Goethes hus været et af de smukkeste i Frankfurt; men det, som havde været elegant og bekvemt for firti aar siden, var bleven gammeldags. Fru Goethe klager over, at hun maa løbe fra loft til kjelder med alle, som vil bese det. «Det er ingen vederkvægelse for mine ben, der ofte gjør ondt,» siger hun.

Som et lysglimt i tidens uro kom endelig efterretningen om, at der var sluttet fred mellem Frankrige og Preussen.

Nu kom omsider en kjøber, der bød en antagelig pris. Først og fremst maatte hun imidlertid finde en leilighed, der behagede hende; thi «jeg vil ikke for nogen pris gjemme mig bort i et hul», sagde hun.

Hun vilde bo paa Frankfurts hovedgade, i nærheden af sine venner. Hendes værelser skulde være varme, men samtidig rummelige, elegante og lyse. Hun satte pris paa en vakker udsigt, men hun vilde ikke gaa mange trapper. Endvidere maatte hun have en stor forstue til alle sine skabe; og hun ønskede den moderne indretning, en klokke til pigekammeret: «straks jeg trænger noget — ringning!»

Hun var virkelig saa heldig at finde en bolig,

der svarede til disse ønsker; man tilbød hende en leilighed ved Rossmarkt, hvor hun havde udsigt over den mest befærdede del af Frankfurt.

«Saa langt er vi altsaa komne,» skrev hun den 16de mai 1795 til sin søn. «Naar endnu et uroligt fjerdingaar er tilende, haaber jeg at være glad og tilfreds, at betragte verden med ro og at kunne bede hvilkensomhelst Alexander om at gaa afveien, forat solen kan skinne paa mig. De tre værelser i mit nye hus møblerer jeg pent og ordentlig, men alt overflødigt juks skal sælges.»

Tiltrods for fredsslutningen blev tropperne ved at marschere gjennem byen og indkvarteringerne fortsatte. To preussiske soldater, som boede hos hende, hjalp hende med flytningen; de bar hendes eiendele fra det gamle hus til det nye saa forsigtig og omhyggelig, at intet blev beskadiget, og hun trængte hverken snedker eller kjører.

«Nu har jeg boet seks uger i min nye leilighed,» skrev hun den 24de august til Goethe; «naar du kommer og besøger mig, vil det glæde dig at se min nydelige lille bolig. Jeg bor udmerket, og jeg har netop saa meget, som jeg behøver: tre overordentlig smukke værelser i række. Det ene, som har fire vinduer og næsten er en sal, er min dagligstue og modtagelsessalon, saalænge jeg ikke behøver at lægge i ovnen. Det andet, som er et trefagsværelse, er mit soverum. Mine piger har et tofags-værelse; dette sidste er indrettet saa smukt, at det bliver dit værelse, naar jeg faar den glæde at se dig hos mig. Jeg skal nok finde et rum til mine folk paa bagsiden af huset. — Desuden er der en

smuk, rummelig forstue, hvor alle mine skabe staar, et vakkert, lyst kjøkken, alt sammenhængende, endelig spisekammer og vedbod, saa at jeg ikke behøver at gaa trapper, uden naar jeg gaar ud. Dette er husets indre; men nu kommer vi til udsigten: i saa henseende er det ubestridelig det første hus i Frankfurt!

Fru Goethes bolig ved Rossmarkt i Frankfurt am Main

Hovedvagten er lige i nærheden. Jeg ser nedad «Zeil» til hotel «Darmstadt», alle, som gaar ind og ud af Catharinaporten samt Bockenheimergaden o. s. v. Og det nuværende soldaterliv! Netop i dette øieblik stiller ansbacherne sig op paa paradepladsen. Klokken elleve drager vagtparaden forbi med sin udmerkede militærmusik. Og om søndagen, naar gudstjenesten i Catharinakirken er afsluttet og vagtparaden kommer, ser det ud som paa selve kroningsdagen paa den store plads.»

I december skrev hun:

«For hver dag, som gaar, liker jeg min nye bolig bedre og bedre. — Hvordan er det muligt, at jeg

kunde blive boende seks og firti aar ved Hirschgraben!»

I sin glæde over at have solgt det gamle hus forærede hun en stor sum penge til de fattige, og hun sendte flere gange betydelige summer til sin søn.

XXIII.

Fru Goethe som bedstemoder. — Familien Schlosser og familien Nicolovius. — Frankfurts bombardement 1796.

Vi ved, at Cornelia havde efterladt to døtre, Louise og Julie; i sit egteskab med Johanna Fahlmer havde Schlosser en datter og en søn, Henriette og Edvard. Fru Goethe elskede dem alle høit; hun vekslede stadig breve med dem, de besøgte hende ofte, hun legte med dem, fortalte historier og sørgede for adspredelser og glæder. I et af sine breve til børnene skriver hun:

«Den tykke Catharina spørger hver dag, om ikke Edvard og lille Jette snart kommer igjen; hun glæder sig umaadelig til atter at se paa vagtparaden sammen med eder. Og Elisabeth[1] vil gjerne lave brændt melsuppe.»

Kort før hun flyttede fra det gamle hus, fik hun underretning om, at hendes datterdatter Julie var død efter længre tids sygelighed. Budskabet gik hende meget nær. Men den, som stod hendes hjerte nærmest, var Louise, der lignede hende af temperament og karakter.

[1] Elisabeth Hoch.

Nogen tid efter søsterens død blev hun forlovet med Ludvig Nicolovius, der blev udnævnt til sekretær hos hertugen af Oldenburg og flyttede til Eutin. Bryllupet fandt sted i Ansbach, hvor Schlossers opholdt sig. Han havde taget afsked fra sit embede og levede for sin literære virksomhet. Det var hans hensigt at flytte efter de unge til Eutin, hvor flere af hans gamle venner var bosatte.

«Nu kan du se, at Gud allerede her nede belønner gode børn,» skrev fru Goethe til Louise i anledning af hendes forlovelse. «Er ikke dit egteskab næsten et under; og at det ordner sig saa, at dine kjære forældre og søskende reiser med dig! Det havde ikke kunnet ske, hvis der ikke havde været krig i landet. Husk dette hele dit liv! — Den Gud, som kunde opvække børn af stene, kan ogsaa vende det til det bedste, som vi i vor frygtagtighed betragter som ulykke. —

Kjære Louise, du eneste, som jeg har igjen efter en dyrebar, evig elsket datter, — Gud velsigne dig! Vær en trofast egtefælle for din brave, fremtidige mand! Gjør livet saa lyst og lykkeligt for ham, som du er istand til! Vær en god hustru og tysk husmoder, da vil intet forstyrre din indre ro, din sjælefred.

Bliv ved at holde af din bedstemoder, selv om du er langt fra hende. Min velsignelse følger dig, hvor du end er.»

Bedstemoderen glædede sig meget, da hun det følgende aar fik vide, at hendes kjære Louise ventede en arving. Hun skrev til sin søn: [1]

«Mit barnebarn Louise skal ligge i barselseng i

[1] Den 2den februar 1796.

mars maaned, — da bliver jeg oldemoder! For at feire denne begivenhed end mere, besluttede jeg at tage et arbeide for mig, som jeg tør vædde, at ingen oldemoder har gjort siden verdens skabelse, — og det er et sterkt stykke! Jeg forfærdiger kniplinger til barnets udstyr, til kapperne og de smaa ærmer. Det er intet juks, men tre finger brede Brabanter-kniplinger, og vel at merke: kniplede *uden briller!* Tænker du paa de korte dage og de mange hindringer, maa baade du og alle andre, som hører om det, rose min flid; thi underverket er fuldt færdigt og allerede afsendt.»

Da den lille verdensborger indfandt sig, var hun i den syvende himmel. Hun skrev til Louise og Ludvig Nicolovius:

«Nu takker alle Gud med hjerte, mund og hænder, som overflødig godt os uforskyldt tilsender! Ja, — mod eder, mod mig og os alle har Han atter vist sig som den, der er god, og hvis miskundhed varer evindelig! Lovet være hans hellige navn! Amen.

Kjære børn, Gud velsigne eder i eders nye værdighed! — — Hvor omhyggelig vil du ikke blive pleiet paa sjæl og legeme, min lille yndling! Den gode sæd vil tidlig blive saaet i dit unge hjerte! — — Oldemoder kan ikke bidrage noget til alt det gode; afstanden er for stor. Du kan være glad over dette, kjære Johan Georg Edvard! Oldemoder forstaar sig ikke paa at opdrage børn og passer slet ikke til at gjøre det. Naar de ler og er venlige, lader hun dem faa vin vilje i alle dele; og naar de græder og trækker munden paaskjæve, prygler hun dem uden at undersøge nøie, hvorfor de ler, hvorfor de græder.

Men jeg vil elske dig, glæde mig hjertelig over dig, ofte og varmt bære dig frem for Gud i mine bønner, og give dig min oldemoderlige velsignelse.» — —

Naar hendes svigersøn havde besluttet at reise saa langt bort som til Eutin, var en af hovedgrundene den, at han haabede at komme bort fra krigen; han var slagen af rædsel for de franske tropper.

Men inden han og hans familie drog mod Norden, vilde de aflægge et langt besøg hos moder Goethe.

Hun glædede sig overmaade til deres ankomst. Men besøget blev mindre behageligt, end hun havde ventet.

Frankfurternes haab om nu at faa leve i ro gik ikke i opfyldelse.

Preussen havde visselig sluttet fred. Men striden mellem Frankrige og Østerrige vedblev at rase, og kampene bølgede frem og tilbage i rigshovedstadens nærhed. St. Hansdag 1796 skrev fru Goethe til sin søn:

«Her har alle igjen været i forfærdelig angst. Man har pakket ind og reist afsted. — — Under alt dette virvar var jeg ligesaa rolig, som jeg tidligere har været: Jeg pakkede ikke ind, rørte mig ikke; mad og drikke smagte mig, og jeg sov godt. Mine erfaringer gjorde mig forhaabningsfuld. Han, som har hjulpet os tre gange, har ikke glemt os! Han kan ogsaa hjælpe os nu, og Han gjorde det gjennem de brave sachsere, som frelste os for denne gang.

Det bidrager ikke lidet til min sindsligevegt, at jeg bor mellem saa gode mennesker, der optraadte ligesaa rolig og stille som jeg; naar man er blandt ængstelige harer, koster det dobbelt besvær at holde sig opreist. — Schlosser var ti dage her med hustru

og børn. Stor fornøielse bragte det mig ikke; thi der var megen uro, og al hans hu stod til det forjættede land i Norden.»

Den 12te juli 1796 blev Frankfurt bombarderet af general Kleber. En mængde mennesker blev saarede, og over hundrede og femti huse brændte ned; ogsaa fru Goethes barndomshjem gik op i flammer. Den skade, bombardementet foraarsagede, blev beregnet til mange millioner. Bomberne regnede ned i den bydel, hvor hun boede. Folk, som hun kjendte, blev dræbte paa gaden.

Østerrigerne maatte trække sig tilbage, franskmændene tog byen i besiddelse og plyndrede og mishandlede den værgeløse befolkning. Raadmændene blev fængslede, og fienden forlangte ogsaa denne gang en uforholdsmæssig krigsskat. Men borgerne var ikke mindre ivrige end før for at hjælpe og frelse sin by: man bragte guld og sølv fra kirkerne og fra de enkelte familier; selv de fattige bragte sine børns daabsgaver.

Det blev fra nu af betragtet som et stort vovespil at blive i Frankfurt. Atter overveiede Goethe, om han ikke burde overtale sin moder til at komme til ham i denne trængselstid. Men han opgav det. «Saa vant som hun er til den store og livlige by, tør jeg ikke foreslaa det indtrængende,» skrev han.

«Af aviserne vil du have set, i hvilken stilling din fødeby nu befinder sig,» skrev fru Goethe til sin søn[1]. «Jeg var ikke det mindste bange for franskmændene og deres indrykning, jeg var sikker paa, at de ikke vilde plyndre. Hvorfor skulde jeg pakke

[1] Den 22de juli 1796.

ind? Jeg lod alt staa paa sin plads og var ganske rolig. Forøvrig troede intet menneske, at de keiserlige vilde blive her; — det var ogsaa det rene vanvid, som begivenhederne viste! Da de alligevel blev staaende, begyndte sagen at blive betænkelig. Det hus, hvor jeg bor, er i fredstid et af de smukkeste i byen; men desto forfærdeligere er det paa dage som de, vi oplevede. Kommandanten for de keiserlige tropper boede ligeoverfor mig, og jeg saa hele elendigheden: franskmænd med bind for øinene, vor borgermester, alle i angst for, hvad der forestod.

Mod aftenen den 12te begyndte bombardementet. Vi satte os nede i stuen hos vor vert. Da det stilnede noget, gik vi i seng. Ved to-tiden om morgenen begyndte det igjen, og vi sprang ud af vore senge. Nu pakkede jeg ind, ikke af frygt for franskmændene, men paa grund af branden. I løbet af et par timer var alt flyttet ned i kjelderen med undtagelse af jernkisten, som var for tung for os. Jeg sendte bud efter min svoger major Schulers furér og en anden kraftig mand, og de fik lykkelig anbragt den i kjelderen.

Indtil dette tidspunkt var jeg rolig. Men nu kom saa forfærdelige efterretninger om, at baade den ene og den anden (folk, som jeg kjendte!) var bleven dræbt af granater eller havde mistet en arm eller et ben o. s. v. Jeg begyndte at blive bange og besluttede at reise bort, — men ikke langt, kun for at undgaa bombardementet.

Intet kjøretøi var at opdrive for betaling. Omsider fik jeg høre, at en nabofamilie skulde kjøre til Offenbach; jeg bad dem om at tage mig med, og de samtykkede med stor elskværdighed.

Jeg hører ikke til de ængstelige sjæle; men denne skrækkelige nat, som jeg tilbragte ganske rolig i Offenbach hos mama La Roche, vilde kanske i Frankfurt have kostet mig livet eller ialfald helbreden. Den 12te, 13de og 14de blev jeg derfor i mit fristed. Morgenen den 15de kom efterretning om, at byen havde overgivet sig, og at man ikke længer behøvede at frygte for at blive dræbt. Men man maatte komme samme dag; thi den 16de skulde franskmændene rykke ind, og derefter vilde portene blive stængt.

Nu vilde jeg for ingen pris blive i Offenbach: For det første havde man kunnet tænke, at jeg var udflyttet; for det andet havde man kunnet tage mine smukke værelser fra mig, da de stod tomme, — jeg havde nemlig taget mine tjenestepiger med mig. —

Atter var jeg i nød; det var for anden gang umuligt at opdrive et kjøretøi. Da forbarmede vor gamle ven Hans André sig over mig; han gav mig sin smukke lille vogn, og snart var jeg igjen i «Goldener Brunnen». Jeg takkede Gud af ganske hjerte for, at jeg var bleven reddet, og for, at min bolig stod urørt.»

Den første august skrev hun igjen til sønnen:

«Vor stilling er i enhver henseende fatal og betænkelig, men det har aldrig været min sag at ængste og græmme mig før tiden. Fra gamle dage har jeg befundet mig vel ved at stole paa Gud, benytte øieblikket, holde hovedet høit og bevare min egen ærede person fra sygdom (thi nu vilde sygdom være meget ilde anbragt!). — Og jeg agter at holde ved paa denne vei.

De fleste af mine venner har forladt byen, teatret er lukket, intet menneske opholder sig i haverne.

Jeg er derfor hjemme næsten bestandig. Her spiller jeg piano, trækker ud alle registre, dundrer løs, saa at man kan høre det paa hovedvagten, læser alt muligt mellem hverandre — Musernes kalender, — Voltaires verdenshistorie — og glæder mig over min smukke udsigt. Paa den maade gaar baade den gode og den mindre gode dag.»

Østerrigernes seir ved Würzburg forandrede stillingen pludselig; franskmændene maatte rømme byen. Den 17de september skrev fru Goethe:

«De keiserlige tropper er nu her igjen, — Gud give, at de blev til krigens slutning! Vi var som under bøddelens haand i de syv uger. — Den 8de stod jeg op klokken fem om morgenen. Til min uudsigelige glæde saa jeg vore frankfurtersoldater ved hovedvagten. Jeg hentede min lorgnet; thi jeg turde ikke tro mine egne øine. De gik frem og tilbage bevæbnede med stokke; franskmændene havde taget med sig alle geværer. — Det er umuligt at beskrive, hvad jeg følte. Da jeg om aftenen hørte vor egen tappenstreg, var dette deiligere musik for mig end en af Mozarts operaer.»

XXIV.

Goethe besøger moderen med sin familie. — Fru Goethe og Christiane Vulpius. — „Hermann und Dorothea". — Schlossers død.

Høsten 1794 og 1795 havde Goethe talt om at komme til Frankfurt; hans kuffert var allerede kommen til moderen. Karl August havde tænkt at sende

Christiane og August Goethe

ham til krigsskuepladsen, men havde ombestemt sig i sidste minut, og han var bleven i Weimar.

Sammen med en ungdomsven planlagde han en reise til Italien.

Men inden han drog afsted, vilde han saavidt muligt sikre sin lille families fremtid. Hans moder var

en kraftig dame, og det kunde tænkes, at hun vilde overleve ham; han bad hende derfor om at give afkald paa sine arverettigheder til fordel for August og Christiane. Fru Aja svarede, at hun med glæde vilde gjøre alt, hvad der kunde glæde ham, og at hun gjerne gav afkald paa arven; men hun haabede inderlig, at hun ikke maatte komme til at overleve ham, og at han endnu maatte leve i firti aar.

Efter at have ordnet dette anliggende, som længe havde trykket ham, besluttede han at forestille August og Christiane for sin moder.

Det havde været en umaadelig skuffelse for hende, at han ikke var kommen til hende de foregaaende aar, da hun saa sikkert ventede ham. Nu da han vaaren 1797 meldte sin ankomst, havde hun endnu ikke glemt, hvad hun havde lidt af længsel og sindsbevægelse, da han udeblev.

Hun skrev til ham den 25de juni:

«Kjære søn!

Meddelelsen om din kuffert har glædet mig meget. Den skal blive vel opbevaret; men jeg betakker mig allerunderdanigst for at sende den tilbage uden dig! Thi jeg har endnu i friskt minde, hvordan jeg for to aar siden stirrede ud af vinduet og holdt skarpt udkik med hver eneste postvogn, der kjørte nedad Zeil, — og dette i hele fjorten dage! Denne gang gjør jeg ingen forberedelser, alt staar, som det staar, indtil du skriver: Den og den dag reiser jeg, og den og den dag haaber jeg at være hos Dem! Thi skjønaander er skjønaander! — og dermed basta.»

Men han kom virkelig og blev hos hende næsten

en hel maaned. Christiane og barnet var en uges tid i Frankfurt; de boede i et hotel i nærheden, hvor han og fru Goethe spiste sammen med dem.

Intet viser bedre fru Ajas storslagne karakter end den hjertelighed, hvormed hun modtog dem. Medens den fornemme verden i Weimar mødte Christiane med foragt, blev hun behandlet som en datter af raadsherinden. Hun følte sig beslegtet med det varme og ærlige i hendes natur. Hun holdt af hende paa grund af hendes kjærlighed og trofasthed mod Goethe; og som god husmoder satte hun pris paa hendes dygtighed. At hun var af lavere stand, spilte ingen rolle for moderen; for hende var det hovedsagen, at hendes søn var lykkeligere i dette forhold, end han vilde have været i «uheldigt egteskab».

Hun ønskede, at Goethe skulde egte hende, men hun søgte aldrig at paavirke ham til dette skridt; hun vidste, at vielsen for ham var en tom form.

Efter dette personlige møde opstod der et hjerteligt hengivenhedsforhold mellem dem. Christiane sendte hende bøger samt et varmt, taknemmeligt brev; i pakken lagde hun et par strømper, som hun selv havde strikket til hende. Fru Goethe sendte hende til gjengjæld ikke blot gode raad og kjærlig opmuntring, men en uendelighed af smaa og store gaver.

Den lille sønnesøn vandt straks bedstemoderens hjerte. Han var dengang mellem syv og otte aar gammel. Men længe før havde hun sendt hilsener, julegaver og mange smukke ting til ham. Efter besøget skrev de regelmæssig til hinanden; August sendte hende tykke bøger, hvori han fortalte stort og smaat om deres familieliv i Weimar.

«Hver gang jeg faar et hefte, der er saa smukt og tydelig skrevet, glæder jeg mig over, at du har saa let for at fremstille alting saa klart og anskueligt,» skrev bedstemoderen.[1] «Hvis jeg likte ligesaa godt at skrive, som du gjør, kunde jeg fortælle dig, hvilken elendig opdragelse børnene fik i mine unge dage. — Kjære August! jeg ved af erfaring, hvad det vil sige at have glæde af sit barn! Din kjære fader har aldrig gjort mig sorg eller fortræd. Derfor har Gud velsignet ham, saa at han er bleven ophøiet over mange andre, og Han har skjænket ham stor berømmelse. Alle retsindige mennesker sætter ham høit. Tag ham til exempel og mønster! — Man kan ikke tænke sig, at en saa prægtig gut som min August, der eier en saadan fader, ikke skulde gjøre sig al umag for at følge i hans fodspor.»

Charlotte von Stein havde fjernet sønnen fra moderen; Christiane førte dem nærmere sammen. Hendes godhed mod de to, der stod hans hjerte nærmest, rørte Goethe og vakte hans dybe taknemmelighed. Af hans breve til Schiller ser vi, hvor godt og hyggelig han under dette besøg havde det sammen med sin moder. Frankfurt syntes ham interessantere end i ungdommen. Han samlede oplysninger om forskjellige forhold, der vedrørte hans fødeby; og takket være sit indgaaende kjendskab til personer og institutioner, kunde fru Aja hjælpe ham med dette.

Det bidrog til at styrke det gode forhold, at sønnen paa en taktfuld maade ordnede en pinlig sag. Den største del af fru Goethes formue stod i usikre udenlandske værdipapirer; en fjernere slegtning, dok-

[1] Den 21de juli 1798.

tor Starck, havde udkastet den tanke, at man burde gjøre hende umyndig for at redde pengene; men baade hendes søn og hendes svigersøn modsatte sig dette bestemt. Goethe fremholdt, at hun i sin mands levetid havde baaret det tunge økonomiske tryk med største taalmodighed; han erklærede, at hun ikke alene havde ret til at forvalte sin egen formue, men at hun kunde bruge op alt, hvad hun eiede, hvis hun havde lyst.

Samværet var særdeles tilfredsstillende for begge. Fru Goethe talte længe med begeistring om den lykkelige tid, og efter afreisen skrev hendes søn, at afskeden fra moderen havde faldt ham tung.

Nogen tid efter hans tilbagekomst til Weimar udkom hans herlige idylliske epos «Hermann und Dorothea». Han sendte hende straks to exemplarer; det ene var trykt paa det fineste papir og indbundet i silke. Aaret efter sendte han hende et tredie exemplar, der var endnu mere pragtfuldt indbundet.

«Verket fortjener at udstyres saa smukt,» skrev fru Goethe; «det er et uforligneligt mesterverk. Jeg bærer det rundt med mig, som katten bærer sine unger.»

Fuld af glæde fortalte hun sin søn, at en af Frankfurts fremragende geistlige havde citeret vers af «Hermann und Dorothea» ved en brudevielse og havde tilføiet, at bedre ord kunde man ikke give et brudepar med paa veien.

I «Hermann und Dorothea» gav Goethe sin moder et nyt bevis paa sin kjærlighed og forstaaelse, skjønt de havde været adskilte saa længe: Som Hermanns moder har han tegnet fru Goethe; ogsaa her har

han — som i Götz von Berlichingen — kaldt hende Elisabeth efter hende. — —

Skildringen af hendes klogskab og ømhed, hendes ønske om at se sønnen gift og lykkelig, hendes vanskelige stilling ved siden af den pedantiske mand og den inderlige forstaaelse mellem moder og søn rørte fru Goethe dybt.

Et aars tid efter at sønnen havde forladt hende, vendte hendes svigersøn uventet tilbage til Frankfurt; han var bleven udnævnt til borgermester efter sin broder, som nylig var død.

«Hvem skulde have drømt om dette,» skrev fru Aja til Goethe.[1] «Jeg faar i ham en støtte, og det kan jeg trænge under de nuværende forhold, som fremdeles er vanskelige. — Jeg glæder mig til omgangen med fru Schlosser; skjønt jeg har adskillige damebekjendtskaber, er der ingen, som helt forstaar mig. Erindringen om de gamle tider vaagner atter: da Hanchen sad hos mig ved det runde bord i det gamle hus, og du mangen hyggelig aften var gjenstand for vor samtale.

Det er alligevel komisk, at Schlosser, som næsten løber til verdens ende af frygt for franskmændene, og som gjør store opofrelser for at undgaa dem, vender tilbage paa en tid, da de mennesker, som han frygter, næsten omringer os, og man endnu ikke ved, hvordan alt vil ende.»

Schlossers frygt for franskmændene synes at have været en forudanelse; kampene i byens nærhed blev aarsag til hans død.

Den 20de oktober 1799 skrev fru Goethe:

[1] Den 15de september 1798.

«Den efterretning, som jeg idag bringer dig, vil komme uventet, og den vil bedrøve dig. Schlosser er død; han blev reven bort fra os den 17de dennes af lungebetændelse.

De par aar i Eutin synes ikke at have været heldige for ham. Da han reiste, saa han frisk og blomstrende ud; ved hans tilbagekomst for elleve maaneder siden kjendte man ham næsten ikke igjen. Idag for fjorten dage siden opholdt han sig i sin have, som han nylig havde kjøbt. — Han hørte skud, men blev ved med sit arbeide. Skuddene kom nærmere; da skyndte han sig afsted og kom til Eschenheimerport. Den var stængt, broen var trukket op, franskmændene stod foran den. En mand sagde til ham, at han kunde komme ind ad den nye port, hvis han skyndte sig. Nu anstrengte han sig til det yderste, kom ogsaa vel ind, men var ophedet og angst. Han gik hen til sin svigerinde, som laa syg i et forfærdelig varmt værelse, og hvor han selvfølgelig blev endnu mere ophedet. Nu blev det pludselig bestemt, at der skulde holdes møde i raadhuset, og han maatte ile afsted til den store, kolde raadssal. Dagen efter fik han hoste, feber og aandenød. Han vilde ikke have læge. Endelig kom der en, som fandt ham dødssyg; man hentede en til, som ligeledes erklærede, at sygdommen var meget farlig.

Denne gang havde de ret; thi han døde!

Den gode fru Schlosser og hendes to kjære børn sender dig hjertelige hilsener.»

XXV.

Dronning Louise af Preussen og fru Goethe. — Hertugen af Mecklenburg. — Nicolovius om fru Goethe. — Den tyske moder og den franske forfatterinde.

Indtil den høie alderdom bevarede fru Goethe sin udmerkede helbred og sit gode humør. Til sine sidste dage havde hun en løftende indflydelse paa sine omgivelser. Hendes hjem og hendes hjerte stod altid aabent for de unge, og hvor gammel hun end blev, følte hun sig i sindet jevnaldrende med dem.

Baade sommeren og vinteren bragte hende glæder. Om sommeren besøgte hun sine venner i deres haver, og hun kjørte ud i sin veninde Elise Bethmanns vogn; til hendes bolig hørte desuden en plads, hvor hun blegede det garn, som hun selv havde spundet, og hvor hun likte at sidde og lade solen skinne paa sig. Om vinteren gav hun hverken afkald paa selskabelighed eller paa teatret, skjønt hun nødig gik ud, naar nordenvinden feiede gaderne, og skjønt hun længtede efter varme og vaar.

Hun gjorde nar af sine svagheder: sin altfor store kjærlighed til teatret, sin snakkesalighed og sin frygt for sindsbevægelser, som hun ikke tiltroede sig kraft til at bære. Det var en eiendommelighed hos hende, at hun søgte at holde ubehagelige indtryk borte; naar hun fæstede en tjener, sagde hun en gang for alle:

«Jeg ønsker, at man ikke skal meddele mig sladder! Man skal ikke fortælle mig noget ubehageligt, intet, som kan forskrække eller forurolige mig, hverken naar det sker i mit eget hus, i naboskabet eller ude i byen. Hvis sagen vedkommer mig, faar jeg

tidsnok høre det; hvis den ikke vedkommer mig, bekymrer den mig ikke. Selv om der bryder ild ud i den gade, hvor jeg bor, vil jeg ikke vide det, før det er nødvendigt.»

Hun havde vedblivende sin gode appetit, og hun var altid sirlig klædt. Endnu paa sine gamle dage tog hun sig udmerket ud, naar hun brusede ind i selskaber, kunstfærdig friseret, som oftest klædt i gul silkekjole med langt slæb og brede kniplinger, med egte perler om halsen, brillanter paa brystet og armbaand, som lyste af diamanter. Naar man hilste hende paa gaden, stillede hun sig op som til menuet og neiede dybt.

Hun var gjenstand for den største ærbødighed. Næsten alle stormænd, som reiste gjennem hendes by, opsøgte vedblivende den gamle dame. Blandt disse var Alexander von Humboldt, Jacob Grimm og statsminister von Hardenberg. Ogsaa gamle venner fra Weimar dukkede atter op: Musikeren Kranz sendte hende sine kompositioner. Kraus, der var direktør for den hertugelige tegneskole, besøgte hende flere gange. Hun var hyppig gjest hos Anna Amalies søster, markgrevinden af Baireuth, som pleiede at besøge Frankfurt. Og Karl Augusts søn, den senere storhertug Karl Friederich, besøgte hende vaaren 1802 paa gjennemreise til Paris.

Men de største æresbeviser, og de som hun satte mest pris paa, blev vist hende af «hendes prinsesse Louise», som nu var dronning af Preussen.

Den 20de juli 1799 skrev hun til Goethe:

«Dronningen indbød mig gjennem sin broder. Prinsen kom til mig til middag og spiste ved mit lille

bord. Klokken seks hentede han mig i en vogn med to tjenere. Dronningen talte med mig om svundne tider, hun erindrede endnu med stor glæde mit forrige hus, de gode pandekager o. s. v.

Hvilken virkning slige ting gjør paa menneskene! I alle kaféer og vinstuer, i store og smaa selskaber fik man straks høre det; de første dage talte man ikke om andet, end at «dronningen har ladt «Frau Rat» hente til sig gjennem arveprinsen af Mecklenburg». — Og hvor man plagede mig til at fortælle alt, hvad vi havde talt om, — kortsagt: jeg havde en glorie om min pande, som klædte mig godt.»

Sommeren 1803 opholdt dronning Louise af Preussen sig atter i nærheden af Frankfurt. Den 24de juni skrev fru Goethe til sin søn:

«Kongen og dronningen af Preussen var i Wilhelmsbad. Dronningen erklærede, at hun maatte tale med raadsherinde Goethe, og at man maatte træffe foranstaltninger for at faa mig ud til hende. Som følge deraf underrettede grevinden af Leiningen mig om hendes majestæts befaling, og klokken to om eftermiddagen hentede hun mig i en vogn, som var forspændt med fire raske heste. Klokken halv fem kom vi til Wilhelmsbad. Jeg blev ført ind i et elegant værelse, hvor dronningen viste sig som solen blandt stjernerne. Hun glædede sig hjertelig over at se mig og forestillede mig for sine tre søstre: hertuginden af Hillburghausen, arveprinsessen af Thurn og Taxis, fyrstinden af Solms; den sidstnævnte og dronningen huskede endnu med stor fornøielse mit hus og meget andet. Da jeg rigtig var fuld af jubel, — hvem kom ind? Vor hertug af Weimar! Tænk

dig min glæde!!! Og hvor meget kjært og godt han sagde om dig! — Jeg var saa bevæget, at jeg samtidig havde lyst til at le og græde. I den stemning, jeg var, lod dronningen mig kalde ind i et andet værelse; ogsaa kongen kom derind. Dronningen gik hen til et skab og tog frem et prægtigt halssmykke, og — nu skal du blive forbauset — hun lagde det med egen haand om min hals. Jeg var rørt til taarer og var næsten ikke istand til at takke.

Prydet med dette kostbare smykke kom jeg atter ind i det værelse, hvor hertugen og dronningens tre søstre opholdt sig. De glædede sig meget over min pragt og min forvandling.

Det er umuligt udtømmende at skildre alt, hvad der hændte paa denne for mig saa ærefulde dag. Kun saa meget: Jeg kom glad og lykkelig tilbage til «Goldener Brunnen» klokken ti om aftenen.»

Ogsaa dronning Louises søskende viste hende stedse hjertelighed. Hertug Georg besøgte hende mange gange.

«Jeg vil kun sige Dem, kjære Frau Rat, at jeg i Deres brev gjenfandt min kjære gamle raadsherinde, den kvinde, som har skjænket os den store Goethe, hvilket aldrig har forundret mig,» skrev han til hende. «Bliv ved at holde meget af mig, og lev rigtig, rigtig længe, saa at vi endnu mangen gang, naar jeg kommer gjennem Frankfurt, kan drikke en skaal til minde om den herlige gamle tid.

Dronningen, som fortæller mig, at det var en saa hjertelig glæde for hende at se Dem igjen i Frankfurt, sender Dem sine venligste hilsener. Med Deres tilladelse omfavner jeg Dem, som jeg pleier, efter gammel tysk skik. Georg.»

Fru Ajas unge veninde Bettina Brentano traf hertugen hos hende i hendes sidste aar.

Hun kom for at besøge hende en aften. Pigen, som lukkede op, sagde, at raadsherinden endnu ikke var kommen hjem, men at hun ventede hende snart.

Bettina gik ind. Det var mørkt i værelset; hun satte sig ved vinduet og stirrede ned paa pladsen. Det forekom hende, at hun ikke var alene, men at nogen pustede i hendes nærhed; hun blev forskrækket og vovede ikke at røre sig af pletten. Fru Goethe kom straks efter; hendes pige fulgte hende med et tændt lys.

«Er du der?» spurgte raadsherinden. «Ja» raabte to stemmer paa én gang. Bettina kom springende fra vinduet; en ung mand i uniform med mange ordener traadte frem fra en mørk krog. Det var hertugen af Mecklenburg-Strelitz.

«Kan jeg faa lov at spise fleskesalat og eggekage hos Dem iaften, fru raadsherinde?» spurgte han.

Hertugen glemte aldrig Goethes moder. Efter hendes død kjøbte han det store taffelur, som stod i hendes stue.[1]

1813, da Tyskland reiste sig for at afkaste Napoleons aag, skrev han til sin søster: «Hvor det er skade, at den gamle fru Goethe er død, at hun ikke oplever at se sin bys gjenopreisning.» —

Vaaren 1800 kom hendes datterdatter Louise Nicolovius til Frankfurt sammen med sin mand og sine tre børn.

Nicolovius fortæller:

«Da vor lille Edvard igaar var hos bedstemoder

[1] Dette taffelur forærede han Goethe paa hans ottiaars-fødselsdag.

i hendes teaterloge og slugte skuespillet med umættelig interesse, var hendes oldemoderstolthed paa sin høide, og hun fortalte til høire og venstre, at han var hendes barnebarnsbarn.»

«Bedstemoder Goethe er overhovedet for vor store familie,» skrev han videre; «hun er den livligste og mest hjertevarme af familien. — Hele hendes væsen, hendes meget bestemte optræden i selskabslivet, hendes originalitet, hendes straalende munterhed river med sig, saa at man ikke faar tid eller lyst til at kritisere. Hverken paa hendes aand eller paa hendes udseende merker man hendes alder. Hvor hun viser sig, vaagner liv og glæde.»

Den engelske advokat og forfatter Crabb Robinson, som besøgte hende 1802, roser i sterke udtryk hendes kraftige personlighed. Mindre sympati synes det at have været mellem hende og den franske forfatterinde fru von Staël, som var i Frankfurt nogle gange i begyndelsen af forrige aarhundrede. Fru Aja søgte at undgaa hende. Men fru von Staël ønskede meget at træffe Goethes moder, og de mødtes en eneste gang hos familien Bethmann.

En kreds af fornemme frankfurterinder var samlede, da man ventede den berømte dame. Fru Goethe stod i midten, høi og rank. Hendes store øine straalede, og hun var klædt i al sin pragt. Om halsen bar hun det smykke, som dronningen af Preussen havde foræret hende; i haanden holdt hun en gulddaase, hvorpaa der var malet et miniaturbillede af hendes søn.

Modtagelsessalen laa i dæmpet belysning og var dekoreret med orientalske planter. Fru von Staël

kom gjennem en forhal; for at naa hen til det sted, hvor frankfurterinderne ventede hende, maatte hun gaa fire trappetrin ned. Hun snublede, idet hun rykkede frem mod fru Goethe. Raadsherinden hilste med stor værdighed og sagde saa høit, at man hørte det over hele salen:

«Je suis la mère de Goethe!»

«Ah, je suis charmée,» sagde forfatterinden og neiede dybt.

Den aandfulde franske dame og den kraftfulde tyske husmoder mønstrede hinanden, medens fru von Staëls følge og frankfurterinderne lyttede til de ord, som blev vekslede mellem dem. [1]

Den 13de januar 1804 skrev fru Goethe til sin søn:

«Jeg hører, at fru von Staël nu er i Weimar. Paa mig virkede hun saa trykkende, som om jeg havde en møllesten om halsen. Jeg gik overalt afveien for hende, afslog indbydelser til selskaber, hvor hun var, og følte mig lettet, da hun reiste. Hvad vil denne dame med mig? — Jeg har i hele mit liv ikke skrevet saa meget som en ABC-bog, og min genius vil ogsaa bevare mig fra at gjøre det i fremtiden!»

[1] Bettina Brentano udmaler denne scene i meget kraftige farver; hun paastaar, at hun selv var tilstede, hvilket imidlertid ikke kan have været tilfældet. Hun henlægger selskabet hos Bethmanns til 1808; men det fandt sikkert sted 1803. Ved at sammenligne de forskjellige kilder er jeg kommen til den overbevisning, at det berømte møde mellem de to damer var, som jeg har skildret ovenfor.

XXVI.

Fru Goethe og teatret. — Fru Goethe og literaturen. — Goethes sygdomme. — August Goethe besøger sin bedstemoder.

Karl August havde anmodet Goethe om at overtage ledelsen af hofteatret i Weimar, som var bleven aabnet 1791, og det lykkedes den store digter at skabe en mønsterscene.

Under sit ophold i Frankfurt havde han bedt sin moder om en fortegnelse over alle de skuespillere og sangere, som hun kjendte og satte pris paa. Hun opfyldte hans ønske og tilføiede fyndige kritiske bemerkninger ved hvert eneste navn. Han spurgte hende stadig tilraads i teateranliggender. I sine breve maatte hun fortælle om forestillingerne i Frankfurt, om spillet, om publikums holdning, og hun maatte sende ham teaterprogrammerne. Som man ser af hendes breve, anbefalede hun ofte kunstnere og kunstnerinder, og hun havde stor indflydelse paa engagementerne.

Høit op i sytti-aarene var hun en ligesaa begeistret tilskuer i teatret som i sin ungdom. I et brev af 2den januar 1804 fortæller hun sin søn om opførelsen af hans «Clavigo»:

«Jeg og vore frankfurtere kan takke dig for en herlig aften. — Gid jeg rigtig kunde beskrive, hvor udmerket det hele gik, hvordan skuespillerne behandlede stykket som sit eget barn og spilte med lyst og kjærlighed! — Skjønt huset var fuldproppet, var det saa stille i den store sal, at man kunde have hørt en knappenaal falde. Stilheden blev kun afbrudt,

naar tilskuerne blev altfor bevægede og der lød applaus og bravoraab. — Bedre, fuldkomnere kan dette sørgespil neppe blive spilt paa nogen scene.»

Den 30te november samme aar skrev hun:

«Nytaarsdag skal Schillers «Tell» opføres hos os. Tænk paa mig klokken seks! De mennesker, som sidder i nærheden af mig og ved siden af mig, skal ikke understaa sig til at pudse næsen, — det kan de gjøre hjemme!»

Kunstnerne ærede hende høit og spilte med dobbelt begeistring, naar hun var tilstede.

Forfatterinden Caroline von Günderode fortæller sommeren 1805 om en opførelse af Goethes «Die Geschwister»:

«Det var tomt i teatret paa grund af varmen. Raadsherinde Goethe sad ganske alene paa samme side som jeg. Hun raabte op paa scenen:

«Hr. Werdy, — spil bare væk! jeg er tilstede!»

Werdy spilte udmerket. Efter hver scene klappede fru Goethe bifald, saa det rungede i det tomme hus, og kunstneren bukkede dybt for hende.

Da det var slut, takkede hun og raabte til skuespillerne, at hun vilde skrive til sin søn om forestillingen.» —

Næst efter Bibelen, som vi ved var hendes kjæreste læsning, interesserede hun sig mest for dramatisk literatur. Men hun læste ogsaa en mængde andre ting: romaner, afhandlinger, tunge historiske verker, og hun havde gjennemploiet Luthers skrifter. I hendes breve ser man hendes iver for at faa tilsendt det literære tidsskrift «Mercur», som indeholdt kritiker over nye bøger.

Goethe sendte hende altid sine arbeider, straks de kom ud. Mange af dem sendte han hende allerede i manuskript, og han satte stor pris paa hendes dom. Hun modtog dem med umiddelbar begeistring; men efter det første udbrud af tak og glæde fulgte som oftest en veloverveiet kritik. Hun læste alt, hvad der blev skrevet om ham og hans digtning, og hun sendte ham de kritiker, som syntes hende berettigede; hun efterspored ogsaa det indtryk, som hans bøger gjorde inden hendes bekjendtskabskreds.

August von Goethe

De mange citater af hans verker, som forekommer i hendes breve, viser baade, hvor nøie hun kjendte dem, og at hendes tanker altid beskjæftigede sig med dem. Hun pleiede at fremsige steder af hans bøger og gjorde det med et tonefald, som greb de tilstedeværende dybt. Hun sang ogsaa gjerne de digte, hvortil der var komponeret musik, skjønt melodierne ikke tilfredsstillede hende; tilhørerne maatte synge omkvædet med. Naar sangen var endt, sagde hun med stolthed: «Jeg er hans moder!»

Men hun betragtede ham ingenlunde som Tysklands eneste store digter. Ogsaa Schiller var hende

meget kjær, og hun skattede mange andre af datidens digtere.

Schiller var bleven professor i Jena paa Goethes anbefaling. Efter at have havt dette embede i ti aar, flyttede ogsaa han til Weimar.

De to digtere arbeidede sammen og sluttede et varmt venskab, som stod urokket til Schillers død, skjønt en mængde mennesker søgte at undergrave det.

Moderen glædede sig over dette venskab og samarbeide. I næsten alle breve til sin søn sendte hun hilsener til «den kjære Schiller». Hun sendte ogsaa ham kritiker over hans bøger; og naar hans dramaer blev opført i Frankfurt, viste hun samme interesse som ved opførelsen af Goethes verker. Schiller satte hendes kunstforstaaelse høit, og baade han og hans hustru var hende varmt taknemmelige for hendes velvilje. Da August Goethe besøgte hende, skrev fru von Schiller til ham:

«Sig til Deres høit ærede bedstemoder, at et af de faa ønsker, jeg endnu har her i verden, er at lære hende at kjende. Jeg elsker og ærer hende af saa mange grunde!» —

Naar Goethe ikke besøgte sin moder i hendes sidste aar, var dette ikke af mangel paa kjærlighed. Han var bundet til Weimar ved mangfoldige gjøremaal, og han var forpligtet til at følge sin hertug paa reiser; han var desuden meget sygelig og maatte tilbringe somrene ved badesteder for at samle kræfter til vinterens strid og møie. Christiane havde altid bekymringer for sin syge geheimeraad og udtalte flere gange, at «man maatte pleie ham godt den korte tid. han endnu havde igjen».

I sin moders høie alderdom gjennemgik han to gange livsfarlige og langvarige sygdomme. Den 2den januar 1801 blev han angrebet af halsbetændelse og rosen, og man frygtede for et hjerneslag.

Christiane veg ikke fra ham, medens han svævede mellem liv og død. Karl August og Anna Amalie var i stor uro for ham. Fru von Stein glemte sin bitterhed; hun besøgte ham sammen med fru von Schiller, og det kom til en forsoning.

Fru Aja fik intet vide om sygdommen, før faren var over og hun fik meddelelse om hans bedring.

Faa uger efter skrev sønnen selv:[1]

«Denne gang, kjære moder, skriver jeg egenhændig til Dem, forat De kan forvisse Dem om, at det atter staar nogenlunde vel til med mig.

Sygdommen overfaldt mig ikke helt uventet; jeg havde en tid befundet mig mindre vel. Hvis jeg ifjor havde besøgt et badested, ligesom i tidligere dage, vilde jeg maaske sluppet lettere. Men da jeg ikke havde et bestemt onde, vidste selv de dygtigste læger ikke, hvad de skulde raade mig til. Og paa grund af magelighed, forretninger og økonomiske forhold reiste jeg ikke til Pyrmont, som man opfordrede til; paa den maade blev det afgjørende udbrud overladt tilfældet.

Efter forskjellige symptomer brød sygdommen endelig ud i slutningen af forrige aar. Jeg har kun en dunkel forestilling om de ni farlige dage og nætter, som De allerede har hørt om.

Da jeg igjen kom til bevidsthed, gik min bedring hurtig fremad. Legemlig befinder jeg mig nu nogen-

[1] Den første februar 1801.

lunde vel, og det ser ud, som jeg ogsaa snart skal komme i aandelig ligevegt. — De vil let kunne tænke Dem, hvor god, omsorgsfuld og øm min kjære lille har været ved denne leilighed; jeg kan ikke rose hende nok for hendes utrættelige opofrelse. August har ligeledes holdt sig meget tapper, og begge er til stor glæde for mig nu, da jeg vender tilbage til livet.

Den deltagelse, som hans høihed hertugen, den fyrstelige familie, byen og omegnen viste mig under min ulykke, var ligeledes meget trøstefuld. Jeg tør ialfald smigre mig med, at man har nogen hengivenhed for mig, og at man tillægger mit liv nogen betydning.

Jeg ønsker, at De maa tilbringe vinteren rigtig frisk og glad! Da jeg hverken er hindret fra at se mennesker om mig eller fra at beskjæftige mig, tænker jeg, at disse par sørgelige maaneder ikke vil være uden nytte og glæde.»

Moderen var fuld af jubel og tak. Hun svarede:

«Hele vor by var i bevægelse paa grund af din sygdom. Saasnart det blev meddelt i bladene, at du var bedre, regnede aviser ind i min stue; alle vilde være den første, som bragte mig den glædelige efterretning. — — Maatte Gud fremdeles styrke dig paa sjæl og legeme, — dette er mit daglige ønske og min bøn!»

Vinteren 1805 blev han atter livsfarlig syg. Ogsaa denne gang vakte efterretningen stor sorg og uro i hans fødeby. Ingen af de mange, som gik ud og ind i hans moders hus, vovede at nævne det til hende.

Da han var udenfor fare, talte hun selv om det.

«Skjønt man intet sagde, vidste jeg selvfølgelig, at det stod meget daarlig til med Wolgang,» sagde

hun. «Gud og hans gode natur har hjulpet ham. Man kan igjen tale til mig om Wolfgang, uden at jeg faar et stik i hjertet, naar han nævnes.»

Den rørende omsorg, som Christiane havde vist under Goethes sygdomme, og de gode breve, som blev vekslede, styrkede baandet mellem hende og Goethes moder.

«Jeg liker glade mennesker,» skrev fru Aja til hende;[1] «naar de hører til min familie, holder jeg dobbelt og tredobbelt af dem! Hvis jeg var regjerende fyrstinde, vilde jeg gjøre som Julius Cæsar: man skulde kun se glade ansigter ved mit hof! De gode mennesker er som oftest glade, fordi de har god samvittighed; jeg er bange for, at lurendreierne, som altid ser ned, har noget af Kains natur. Ifølge Luther sagde Gud til Kain: Hvorfor skjuler du dit ansigt? Men i den oprindelige tekst staar det: Hvorfor hænger du med hovedet?» —

Da August var femten aar gammel, blev han konfirmeret. Først nu blev han legitimeret af Goethe, som kort efter sendte ham til Frankfurt, hvor han overraskede sin bedstemoder.

Hun var ikke hjemme, da han kom. Hendes pige sagde, at hun var i teatret, og han skyndte sig did. Da han heller ikke traf hende der, gik han tilbage til hendes bolig for at vente paa hende.

«Igaaraftes klokken ni, da jeg kom hjem, kom en vakker yngling mig imøde,» skrev fru Goethe.[2] «Først kjendte jeg ham ikke; han er bleven meget stor og meget smuk. Da han nævnte det navn, som er mig saa kjært, stod jeg aldeles forbauset! Han sover i

[1] Den 18de januar 1802. — [2] Den 8de april 1805.

værelset ved siden af mig, og jeg haaber, at han skal føle sig vel hos mig. Vi skal se, hvordan vi kan fordrive tiden for ham!»

Hun tog ham med til sine venner; mange fandt, at han lignede sin fader, og alle modtog ham hjertelig.

«Den kjære gut har et særdeles indtagende væsen; alle, som ser ham, holder af ham,» skrev fru Goethe til sin søn.

Han takkede hende varmt:

«Jeg vilde ønske, at erindringen om hans besøg maatte være Dem til halvt saa megen glæde, som hans fortællinger derom er for os. Vi hensættes levende til Dem og mine gamle venner. Tak hjertelig alle, der modtog ham saa venlig! Det første forsøg paa at kikke ud i verden har lykkedes saa vel for ham, at jeg nærer godt haab for hans fremtid. Han har havt en lykkelig ungdom, og jeg ønsker, at han glad og munter maa gaa ind i en alvorligere alder. Naar han fortæller om, hvor vel De fremdeles befinder Dem, er det den største glæde for os; han maa atter og atter gjentage det.»

«Nu er han altsaa hjemme igjen, frisk paa legeme og sjæl,» svarede bedstemoderen. «Gud lade ham vedblive at være, som han er, da vil vi alle faa glæde og lykke. Amen! — Jeg var meget bedrøvet, da han reiste. I de fire-fem uger havde jeg vænnet mig saa til ham, at jeg stadig syntes at høre hans stemme i sideværelset. Min eneste trøst var, at man ikke her kan gjøre noget for hans fremtid, og at dette maa være vigtigere for mig, end at han er i nærheden af bedstemoder.»

XXVII.

Napoleons-krigene. — Slaget ved Jena. — Goethe lader sig vie til Christiane. — Bettina.

Krigene fortsatte. Napoleon havde erklæret Frankfurt neutral, men hans hærmasser togede gjennem byen, og indkvarteringerne og rekvisitionerne sluttede ikke.

«Gud ved, at vi er trætte og mætte af det hele,» skrev fru Goethe til sin søn.

Ved freden i Pressburg, den 26de december 1805, blev Sydtyskland afhængigt af Napoleon. En corsikaner, som man kun havde hørt tale om et halvt snes aar, beseirede i løbet af kort tid de russiske, østerrigske og tyske arméer og knuste det tusindaarige romerske rige.

Den franske general Augereau trængte ind i Frankfurt i januar 1806 og lagde atter tunge skattebyrder paa borgerne.

«Vi lever som midt i krigen, maa betale krigsskat, har en mængde indkvarteringer, selve generalstaben,» skrev fru Goethe den 15de februar til sin søn. «Det komiske er, at vi ikke ved hvorfor; thi der er fred, ialfald med os! — Jeg er, Gud ske tak, kjæk og frisk, har gode venner, som hjælper mig med raad og daad, og har tilegnet mig den livsvisdom, som sultan Baham præker i Wielands «Vintereventyr»: «Sørg for øieblikket og lad Gud sørge for fremtiden.»

Jeg har en garde-artillerist, en behagelig, høflig mand i indkvartering. —

Førstkommende onsdag den 19de februar fylder jeg fem og sytti aar. «Drik da min skaal!!!» —

Hun var i sin høie alderdom ikke alene tilskuer ved det tyske riges undergang, men hun oplevede at Frankfurt mistede sin selvstændighed. Ved Napoleons magtsprog blev hendes fødeby tilkjendt fyrstbiskop Dalberg, som indlemmede den i sine stater.

Den 6te august 1806 erkjendte Franz af Østerrige det tyske riges opløsning; han nedlagde sin værdighed som tysk keiser. Denne begivenhed greb fru Goethe dybt.

«Jeg er tilmode, som naar en gammel ven er meget syg,» skrev hun til Goethe.[1] «Lægerne opgiver ham, man er sikker paa, at han skal dø; men tiltrods for denne vished bliver man rystet, naar der kommer brev om, at han er borte. Saaledes føles det for mig og for hele byen! Igaar blev «keiser og rige» første gang udeladt af kirkebønnen. Illuminationer, fyrverkerier, o. s. v., men intet tegn paa glæde, — altsammen er som begravelsesfester.» —

I Weimar var forholdene omkring dette tidspunkt endnu værre end i Frankfurt. Karl August var ved hæren og kjæmpede paa Preussens side; de fleste medlemmer af hans familie var flygtede ud af det lille land.

Fredrik den stores armé blev knust i slaget ved Jena. Preusserne flygtede gjennem Weimar, franskmændene forfulgte dem, og de franske soldater plyndrede byen og mishandlede befolkningen.

Hertuginde Louise var forbleven paa sin post; efter altid at have været upopulær, blev hun pludselig elsket og æret. En stor del af befolkningen søgte beskyttelse hos hende.

[1] Den 19de august 1806.

Mange venner ilede til Goethes hus. Pludselig trængte seksten bevæbnede franske soldater ind og skreg, at de vilde tale med husets herre. Goethe var i øvre etage; han kom ned i sin hvide slobrok og spurgte, hvad de ønskede. Hans mægtige personlighed virkede saa imponerende, at de nedstemte sin tone og høflig bad ham om at drikke et glas med dem.

Bettina Brentano

Han gik atter op i sine egne værelser, hvor han foreløbig blev i ro. Men soldaterne, som var ophidsede af vin, ilede senere paa aftenen op ad trappen, trængte ind til ham og truede ham med sine vaaben. Christiane skyndte sig efter dem; hun kastede sig mellem Goethe og franskmændene, dækkede ham med sit legeme og reddede hans liv.

Tre dage efter skrev Goethe til hofprest Günther:

«I disse dage og nætter er et gammelt forsæt modnet: Jeg vil fuldt og helt anerkjende min lille veninde, som har gjort saa meget for mig, og som ogsaa har gjennemlevet disse timers prøvelser sammen med mig.»

Den 19de oktober 1806 kjørte han og Christiane til slotskirken, hvor de blev viede i sakristiet.

Til de venner, som kom for at lykønske, sagde Goethe:

«Hun har altid været min hustru.»

Hans officielle giftermaal opfyldte et mangeaarigt ønske hos hans moder. Kort efter vielsen reiste den nye geheimeraadinde i besøg til hende.

«Vi var meget fornøiede og lykkelige sammen,» skrev fru Aja til sin søn.[1] «Du kan takke Gud, — et saa elskværdigt, herligt, ufordærvet væsen møder man meget sjelden. — Det glæder mig usigelig, at alle mennesker, alle mine bekjendte likte hende saa godt.»

I januar 1807 vendte Karl August tilbage til sit lille hertugdømme; han havde mistet al popularitet. Hans folk var forbitret, fordi han havde været fraværende, medens hans rige blev herjet. Napoleon var forbitret, fordi han havde holdt fast ved Preussen. Han maatte underkaste sig ham og slutte sig til Rhinforbundet.

Ogsaa hans moder, som havde været paa flugt, vendte nu tilbage sammen med den trofaste frøken von Göchhausen, der havde fulgt hende. Hertugen af Brunswig — hendes elskede broder — var død efter at have mistet sin krigerberømmelse og sit land. Hendes fædrenehus var gaat under, hendes store onkels rige var bleven ødelagt, og flugten og modgangen havde knækket hende fuldstændig.

Anna Amalie døde den 10de april 1807 efter faa dages sygdom.

«Vor kjære hertugindes bortgang har rørt mig dybt,» skrev fru Goethe. «De smukke erindringer, som jeg har om hende, er mig nu dobbelt kjære.

[1] Den 17de april 1807.

Det er mange aar, siden vi kom bort fra hinanden — som det saa ofte gaar i livet —, men de gode minder fra fortiden er aldrig bleven udviskede af min erindring.» — —

I sine sidste aar fik fru Goethe en ny ven; Maxe Brentanos yngste datter Bettina sluttede sig til hende med ungdommens sværmeriske hengivenhed.

Hendes moder havde søgt trøst hos fru Aja i sit ulykkelige egteskab. Hendes broder Clemens, der blev berømt som digter, havde fundet ly hos hende, naar verden haanede ham. Ogsaa Bettina havde kjendt hende fra sin tidlige barndom; men hun havde tilbragt sin første ungdom hos sin bedstemoder i Offenbach, og hun var tyve aar gammel, da hun traadte hende nærmere.

Hendes intime veninde forfatterinden Caroline von Günderode blev sindssyg og forkortede sit liv. I sin sorg bad den unge pige raadsherinden om trøst og venskab.

«Vi vil forsøge det,» svarede hun.

Hvor forskjellig den excentriske Bettina end var fra den ligefremme og kjernesunde «Frau Rat», kastede hendes ungdom og hendes overstrømmende begeistring for sønnen et solskjær over den gamle dames sidste dage. Naar hun var i Frankfurt, besøgte hun hende hver eneste dag. Hun pleiede at styrte ind til hende med favnen fuld af blomster og grene, som hun havde plukket paa sine spadserture i byens omegn. Hun kastede blomsterne paa gulvet, satte sig paa en skammel ved hendes fødder og lagde hovedet i hendes skjød.

«Du kaster blomsterne bort, skjønt du har baaret dem den lange vei,» sagde fru Goethe; — hendes

pige maatte bringe et fad, og hun ordnede dem selv. Bettina bragte hende ogsaa gaver og udsøgt frugt. Da hun en dag saa deilige pærer i en have, sprang hun ind og stjal et par af dem, og de smagte raadsherinden udmerket.

Naar den unge pige sad hos hende paa den lave skammel og lyttede spændt til hendes ord, gjenoplevede hun i erindringen den lykkelige tid, da Wolfgang var ung og i hendes nærhed; hun fortalte hende om hans barndom og fremsagde de af hans digte, som hun især elskede. Ofte læste hun Mignons sang for hende:

«Nur wer die Sehnsucht kennt,
Weiss was ich leide.»

«Skjønt du var saa langt borte fra hende og saa længe var skilt fra hende, har intet menneske forstaat dig bedre end din moder,» skrev Bettina til Goethe.

Hendes yndlingsdigt var:

«So lasst mich scheinen, bis ich werde;
Zieht mir das weisse Kleid nicht aus!
Ich eile von der schönen Erde
Hinab in jenes feste Haus.

Dort ruh' ich eine kleine Stille,
Dann öffnet sich der frische Blick;
Ich lasse dann die reine Hülle,
Den Gürtel und den Kranz zurück.

Und jene himmlischen Gestalten,
Sie fragen nicht nach Mann und Weib,
Und keine Kleider, keine Falten
Umgeben den verklärten Leib.

Zwar leb' ich ohne Sorg' und Mühe,
Doch fühlt' ich tiefen Schmerz genung.
Vor Kummer altert' ich zu frühe;
Macht mich auf ewig wieder jung!»

Hun kaldte dette digt sin trosbekjendelse.

Helt kunde de mødes i sin kjærlighed til den store digter, som moderen saa gjerne talte om, og som Bettina aldrig blev træt af at høre om.

Goethe sendte hende nogle venlige linjer gjennem sin moder. Hun svarede ham i et overstrømmende brev. Vaaren 1807 reiste hun til Weimar.

«Den lille Brentano har altsaa alligevel sat sin vilje igjennem og set Goethe,» skrev fru Aja til sin svigerdatter. «Jeg tror, at hun ellers vilde være bleven sindsforvirret; thi noget lignende har jeg aldrig oplevet! Hun vilde klæde sig som gut og vandre paa sin fod til Weimar. Ifjor vinter var jeg ofte rigtig ængstelig for pigebarnet. Gud ske tak, at hun endelig har faat sin vilje paa skikkelig maade.»

Kort efter skrev hun igjen om hende til svigerdatteren:

«Det staar ikke til at negte, at hun er fuld af egenheder, og det er ganske naturligt, at man bedømmer hende galt. Hun har igrunden ingen anden her end mig. Hun kommer til mig hver dag, — det er næsten hendes eneste glæde! Jeg maa da fortælle hende om min søn, senere maa jeg fortælle eventyr. Hun paastaar, at intet menneske kan fortælle som jeg.»

Den 19de mai 1807 skrev fru Goethe til sin unge veninde:

«Gode, kjære, bedste Bettina!

Hvad skal jeg sige dig, hvordan skal jeg takke dig for den store fornøielse, du har gjort mig! Din gave er smuk og udmerket; men din kjærlighed og dine gode tanker er mere værd og gjør mig mere

glæde, end de døde bogstaver kan udtrykke. Glæd mig i hjerte, sind og sjæl og kom snart tilbage til mig. Du er bedre, kjærere, større end de mennesker, som krabber rundt omkring mig. Man kan ikke egentlig kalde deres gjøren og laden for liv; der findes ikke en gnist hos dem, hvor man skulde kunne tænde en fyrstik, — de spærrer munden op i forundring over hver tanke, som ikke staar i ABC-bogen. Men nok om dette! Lad os komme til noget, som holder os skadesløs: Min glæde var stor, da jeg hørte af min svigerdatter, at du var i Weimar, du gjorde dem megen glæde, man beklagede kun, at du blev saa kort. — Hvor meget vi vil have at fortælle hinanden!!! Kom derfor snart og glæd hende, som, indtil teppet falder, er og bliver

din sande veninde
Elisabetha Goethe.»

Alt, hvad fru Goethe fortalte, bevarede Bettina i sin erindring, og mange af hendes udtalelser skrev hun straks ned. «Jeg gjorde det ikke af anden grund end fordi jeg blev overrasket over hendes aand, og fordi det var saa merkværdigt, at hun var det eneste grønne træ blandt saa mange tørre kviste,» sagde hun.

Hun kom til Goethe som budbringer fra hans moder. Ved at gjentage alt, hvad fru Aja havde fortalt hende, vakte hun minderne fra hans ungdom; og det styrkede baandet mellem dem, at hun gjorde hans moder glæde. Mødet med den store digter var opfyldelsen af hendes skjønneste drøm; hun overøste ham med stormende tilbedelse, og der opstod et

poetisk venskab mellem dem, som efterfulgtes af en brevveksling, der varede flere aar.[1]

I sine breve gjentager Goethe:

«Bliv ved at holde af min moder! — Skriv til moder og bed hende om at skrive til dig. Hold af hinanden! Man vinder selv saa uendelig meget, naar man vinder en anden ved kjærlighed.»

«Bliv ved at betragte min moders hus som et hjem,» skrev han en anden gang til hende; «du er bleven saa meget for hende, at hun ikke kan undvære dig; stol paa min taknemmelighed og min hengivenhed!»

Ogsaa paa sine ældre dage betragtede Bettina Goethes retlinjede moder som et forbillede for alle kvinder.

«Gid jeg endnu havde moderen,» sagde hun; «jeg vilde foretrække hendes selskab for alle andres. — Naar jeg var sammen med hende, behøvede jeg ikke at opleve store ting: en solstraale, sneen, som faldt, lyden af et posthorn vakte følelser, erindringer og tanker.»

[1] Bettina blev senere en berømt forfatterinde. Kort efter fru Goethes død egtede hun Achim von Arnim. Da hun og hendes mand kom til Weimar for at besøge Goethe, fik venskabet en bra afslutning; Bettina fornærmede Christiane, som svarede heftig og blev dybt krænket. Goethe tog parti for sin hustru og tilgav det aldrig. Bettina gjensaa ham først 1824, længe efter Christianes død.

XXVIII.

De sidste indkvarteringer. — Breve fra fru Goethe til hendes svigerdatter og til hendes søn. — De sidste gjesters indtryk og de sidste fester.

Fru Goethe havde indkvarteringer til sine sidste dage, og hun bar denne plage vedblivende med et lyst smil.

«Min franske indkvartering forlod mig igaar,» fortalte hun Bettina. «Før jeg fik tænkt mig om, tog den unge gut mig om halsen, kyssede mig og sagde: «Vous êtes ma mère!» Han græd og jeg græd. Du skulde have set alle omfavnelserne! Uafladelig sprang han igjen opad trapperne og trykkede min haand atter og atter og atter; det vilde aldrig have taget ende, hvis ikke trommen havde kaldt.»

Den 14de december 1807 skrev hun til sin svigerdatter:

«For en uge siden havde vi russere i indkvartering, alle var smukke, høflige, velopdragne folk. Jeg havde to overordentlig elskværdige unge mennesker. — —

Her sner det som i Lapland. For min skyld kan det gjerne sne og hagle, jeg har to varme stuer, og jeg har det hyggeligt inden døre. Naar veiret er saa stormfuldt, bliver jeg hjemme; den, som vil se og høre mig, maa sende vogn efter mig. Jeg er meget lykkelig, naar jeg er ganske alene hjemme om aftenen. Fru Aja! fru Aja! naar du kommer i farten, enten det er med tale eller skrivning, gaar det som en stekevender. — — Jeg tror, at jeg lader den løbe, til jeg har givet eder et lidet begreb om min aftenglæde:

Goethes moder i sin alderdom

En fremmed kom engang til den hellige Johannes. Han havde hørt meget tale om ham og ventede at finde ham midt i sine studier, omgivet af manuskripter og fordybet i vigtige betragtninger. Da han besøgte ham, fandt han til sin umaadelige forbauselse, at den store mand legte med en agerhøne, der spiste af hans haand, og han havde megen fornøielse af det tamme dyr.

Johannes saa den fremmedes forundring, men lod, som han ikke merkede den.

«De har der en bue; — lader De den være spændt hele dagen?» spurgte Johannes i løbet af samtalen.

«Langtfra,» sagde den fremmede, «det gjør ingen skytter! Buen maa afspændes.» — «Det samme er tilfældet med menneskesjælen,» sagde Johannes; «den maa ogsaa afspændes, ellers bliver den sløvet.»

Rigtignok er jeg ingen Johannes; men jeg har en sjæl, som i dagens løb anstrenger sig, skjønt den ingen aabenbaringer dikterer mig! Betænker man, at den bor i et seks og sytti-aarigt legeme, bør der absolut spændes fra. Er jeg mellem gode venner, saa er det ikke tale om at gjøre det, — da ler jeg høiere end de yngste. Det er heller ikke tale om det, naar jeg er i teatret, hvor der kanske ikke er seks, som føler saa levende for det skjønne som jeg, og som morer sig saa kostelig. Men naar jeg er ganske alene hjemme og allerede maa tænde lys klokken halv fem, henter jeg min agerhøne, og da er jeg saa forhippet paa den, at ingen faar komme til mig.» —

Enhver triumf for hendes elskede søn, hver anerkjendelse af hans geni baade i indland og udland var en lysstraale, der faldt ind over hendes alderdom.

Den 6te oktober 1807 skrev hun til Goethe:

«Markedet var fuldt af — professorer!!! Da meget af din ros og ære falder tilbage paa mig, og folk indbilder sig, at jeg har nogen del i dit store talent, saa kommer de for at betragte mig. Jeg stiller ikke mit lys under en skjeppe, men paa lysestagen! Ganske vist forsikrer jeg menneskene, at jeg ikke har bidraget det ringeste til det, som har gjort dig til en

stor mand og digter, — thi den ros, som ikke tilkommer mig, modtager jeg aldrig! — Jeg ved desuden meget vel, hvem det er, som skal have tak og pris. Jeg har sandelig ikke gjort det ringeste til din dannelse i moderlivet, da spiren til det hele blev nedlagt. — Saa har du da, min kjære fru Aja, med føie givet Gud æren, som ret og billigt er. — Men lad os nu komme til mit lys, som staar paa lysestagen og skinner yndefuldt i øinene paa professorerne: Den gave, Gud har givet mig, er levende at kunne fremstille alt, hvad der ligger indenfor min viden, stort og smaat, virkelighed og digt! Saasnart jeg kommer ind i et selskab, bliver alle glade og fornøiede, fordi jeg fortæller. Jeg lod altsaa professorerne høre mine fortællinger, og de var tilfredse med mig og er det fremdeles. Det er hele kunststykket! Men endnu en ting er nødvendig: Jeg sætter altid op et venligt ansigt, — det glæder folk og koster ingen penge, som afdøde Merck pleiede at sige.»

Blandt de mange, som besøgte hende mod slutningen af hendes liv, var professor Heinrich Voss fra Heidelberg. Han skrev til Goethe:[1]

«Jeg fandt Deres moder fuldstændig saa frisk som for tre maaneder siden. Jeg fortalte hende meget om Dem, beroligede hende i flere henseender og meddelte kun, hvad der var glædeligt. Jeg gav den udmerkede dame haab om, at De kommer og besøger hende i vinter; jeg tænkte mig det, og jeg tænker det fremdeles! Da maa De ogsaa komme til Heidelberg, kjære hr. geheimeraad! Deres moder har allerede lovet at følge med Dem!»

[1] September 1806.

Hans hustru skrev til deres sønner:

«Vi besøgte fru raadsherinde Goethe, — en høist merkelig dame! Den muntre aabenhjertighed, hvormed hun taler om sig selv og alt, hvad der kommer i hendes vei, bringer en til fuldstændig at glemme hendes alder. Det er paafaldende, hvor Goethe ligner sin moder! — Hun fortalte saa meget i den time, vi var hos hende, at mange andre vilde have brugt en hel eftermiddag til at fortælle det. Hun har en egen evne til at nyde alt paa denne jord og til at holde det ubehagelige borte.»

Vaaren 1808 skulde August Goethe reise til universitetet i Heidelberg. Da bedstemoderen fik vide det, indbød hun ham til at besøge hende paa veien.

«Vi skal have det rigtig morsomt sammen,» skrev hun,[1] «jeg glæder mig til det. — Bedstemoder er ogsaa i vinter rigtig «allegro». Men paa grund af nordosten, hendes dødsfiende, er hun indpakket som i en æske bomuld. Hun har ikke været i teatret i vinter, desto oftere hos gode venner, men indhyllet i pels fra øverst til nederst.»

Hendes sønnesøn kom og blev hos hende tre uger; atter tog han del i det selskabelige liv sammen med hende, og han gjorde ogsaa denne gang et udmerket indtryk paa alle.

Frankfurts nye overhoved, fyrst-biskop Dalberg havde i tidligere dage kjendt Goethe. Han gjorde en fest til ære for hans moder og søn.

Da den gamle frue traadte ind i salen, gik fyrsten hende selv imøde og bød hende armen. Han havde nylig taget bolig i byen; da han bar en al-

[1] Den 28de mars 1808.

mindelig geistlig dragt, faldt det hende i første øieblik ikke ind, hvem det var, som viste hende denne ære. Men da hun ved taffelet sad ved hans side og saa den dybe ærbødighed, alle viste ham, gik det pludselig op for hende, hvem han var. Efterat han havde udbragt en skaal for hendes søn, reiste hun sig og raabte begeistret: «Leve hans høihed!»

Naarsomhelst hun viste sig i selskabslivet, var hun, til trods for sin høie alder, et midtpunkt, som alle samlede sig om. Bettina beskriver en fest, hvor fru Aja var tilstede vaaren 1808. Hun kom ved middagstid, blev til klokken ét om natten og befandt sig dog fuldstændig vel den følgende dag. Man havde taffelmusik, og der blev sunget. Raadsherinden sang sammen med fire og tyve personer saa høit, at man hørte hendes stemme over alle de andre. Efter middagen fortalte hun selskabet et eventyr. Da man drak hendes søns skaal, blev hun end mere festlig stemt; hun forsikrede, at hun følte sig, som om hun var tyve aar gammel, og som om hun endnu kunde leve i treti aar.

Faa maaneder efter døde Goethes moder.

XXIX.

Fru Aja's sidste brev til sønnen. — Hendes sygdom og død. — Goethes familie. — Hans død. — „Aristeia der Mutter". — En mindefest. — Statuen af Goethes moder.

Den første juli 1808 skrev fru Goethe det sidste brev til sin søn. Intet tyder paa, at hun følte sig legemlig svag:

«Kjære søn!

Jeg modtog lykkelig og vel dine verker den 29de juni. Jeg, Schlossers, Stocks takker paa det hjerteligste for dem. Alle otte bind er hos bogbinderen og bliver indbundne i det fineste skindbind, hvilket er en selvfølge, hvor det gjælder saadanne mesterverker. Dit kjære brev af 22de juni var det atter trøsteligt, kjært og herligt at modtage. Maatte Gud vedblivende velsigne din kur og lade det gamle onde forsvinde! Lov og tak skal ikke mangle, saa længe jeg lever!

Endnu har jeg ikke kunnet tilstille Bettina dit kjære, venlige brev til hende. Hun farer rundt som en lygtemand, snart er hun i Rheingau, snart andre steder; naar hun kommer, skal hendes lykke blive hende tildel. — Paa denne aarstid er det altid propfuldt af fremmede i Frankfurt; det er som en folkevandring. De kommer helt fra Norge. Alle er forbausede over Frankfurts skjønhed, men især over byens omegn. De gamle volde er revne ned, de gamle porte er sløifede; rundt hele byen er anlagt en park. Det er næsten som et eventyr, — man ved slet ikke, hvordan det tidligere saa ud. Vore gamle parykker vilde ikke bragt alt dette tilveie, selv om de havde holdt paa til dommedag! Ved det mindste solglimt strømmer utallige mennesker ud af byen, kristne, jøder pêle-mêle, — alle mellem hverandre i den skjønneste orden, — det er det mest rørende, man kan se for sine øine. Og alt dette gjøres uden udgifter! De pladse, hvor de gamle stadsmure og volde laa, bliver solgt til herværende borgere; én tager meget, en anden mindre, — alle bygger af hjer-

tens lyst. Den ene skaffer sig en blegeplads, den anden anlægger en have; det ser nydelig ud, — og dermed basta. Plag ikke den kjære August med skrivning! Jeg ved, hvor han bor, og at han er frisk. Han gjør fodture, hvad mere behøver jeg at vide? — Lev vel! Hils hr. Riemer og bliv ved at holde af

din
trofaste moder
Goethe.

E. S. Hvis en skuespiller ved navn Werdy træffer dig, saa vær venlig mod ham.»

Mod slutningen af august gik det hurtig nedad bakke med hendes legemskræfter. Men hun trøstede sig over alderdommens skrøbeligheder med sit sedvanlige gode humør. Hun sagde til en veninde, som besøgte hende:

«Nu er jeg igjen tilfreds med mig selv og kan blive ved at lide nogle uger. En tid var jeg utaalelig; jeg gjorde oprør mod Vorherre som et lidet barn, der intet forstaar. Men igaar kunde jeg ikke holde det ud længer! Skam dig, gamle raadsherinde, sagde jeg; du har havt nok af gode dage, du har tilmed Wolfgang! Naar de onde dage kommer, maa du ikke sætte op et saa misfornøiet ansigt! Vil du bestandig vandre paa roser, skjønt du har naaet støvets aar? — Lidelserne slap mig, da jeg sagde dette. Jeg blev bedre, fordi jeg ikke var saa ond.»

Ved siden af fru Schlosser og hendes datter tog familien Stock sig varmt af hende i hendes sidste dage. Hendes søstersøn doktor Melber var hendes huslæge. Elisabeth Hoch, der mangfoldige aar havde

været hendes tjenestepige, blev hos hende til hendes død.[1] Bettina var paa et af sine hyppige besøg i Rheingau, men kom paa en kortere tid til Frankfurt og skyndte sig til hende.

«Du holder mig oppe i denne lidelsestid,» sagde hun til den unge pige; «jeg ved, at enden nærmer sig.»

Hun traf bestemmelser med hensyn til sin begravelse: Hun gav sin pige ordre til at lægge rigelig med rosiner i begravelseskagen, thi hun havde aldrig likt kager, hvori der ikke var mange rosiner. Hun bestemte ligeledes, hvilken vin der skulde sættes frem for følget.

Kort før hendes død kom en snedker for at anbefale sit arbeide. Hun svarede, at det gjorde hende ondt, at han kom saa sent; hun havde allerede bestilt sin kiste. Hendes omgangsvenner troede ikke, at hun var farlig syg; de indbød hende til et selskab. Hun bad dem undskylde, at hun ikke kom; raadsherinden «skulde netop lægge sig til at dø».

Tilstanden forværredes, men hun var fremdeles aandsfrisk og tilfreds.

Goethe tilbragte sommeren i Karlsbad; han havde ikke truffet sin moder de sidste elleve aar. Hun havde elsket ham høiere end nogen anden; derfor havde hun aldrig ladt ham ane, hvor hun længtede efter ham. Ogsaa nu forbød hun paa det bestemteste, at man underrettede ham og hans familie om hendes sygdom.

Dagen før sin død sendte hun bud efter doktor

[1] «Lieschen» kaldte altid den store digter «vor unge herre». Hun døde først i 1846 og var tilstede, da Goethes statue blev afsløret i Frankfurt.

Melber. Hun spurgte ham, hvor lang tid hun havde igjen; da han svarede undvigende, raabte hun ærgerlig:

«Vil han være saa god at sige mig sandheden! Jeg ved vel, at det lakker mod slutningen. Sig mig aabent, hvorlænge jeg kan leve?»

Han svarede, at hun sandsynligvis kunde leve til næste dags middag. Hun hørte rolig paa hans ord og bad ham blive hos hende.

Ikke langt fra hendes hus blev der holdt konsert, og musiken lød ind i hendes værelse.

«Naar jeg slumrer ind, vil jeg tænke paa den musik, som jeg snart skal høre i himlen,» sagde hun.

Med fuld bevidsthed gik hun ind i døden ved middagstid den 13de september 1808.

Samme dag, som efterretningen om hendes død naaede Weimar, vendte hendes søn tilbage fra Karlsbad. Hjemmet var festlig smykket; først efter middagen vovede Christiane at meddele ham det sørgelige bud. Han var sønderknust. Som altid, naar store sorger rammede ham, stængte han sig i taushed inde i sine værelser.

Faa dage efter skrev han til Louise Nicolovius:

«Vor gode moder har dog forladt os for tidlig! Men det skjænker nogen trøst, at hun havde en lys alderdom, og at hun stod freidig og med løftet pande i de trængselsfulde tider.»

Johan Fredrik Schlosser skrev til August Goethe:

«Roligt og stolt som hendes liv havde været, var ogsaa hendes milde, lidelsesfrie død. Hendes omtanke for andre forlod hende end ikke i hendes sidste øieblikke.»

I sin vennekreds efterlod hun et dybt savn; og Bettina erklærede, at Frankfurt nu syntes hende en ørken.

Fru Aja havde — som vennerne sagde om hende — «været trofast baade i gode og onde dage, barmhjertig, altid rede til raad og hjælp, og falskhed kjendte hun ikke. Man gik aldrig fra hende uden at have lært af hende».

* * *

Det viste sig umuligt at skaffe Christiane adgang til de høiere kredse, selv efter at hun var bleven viet til Goethe.

I begyndelsen af 1815 blev hun alvorlig syg; hun døde den 6te juni 1816 efter forfærdelige lidelser.

«Fra hun første gang betraadte mit hus, har hun kun gjort mig glæde,» sagde Goethe til forfatterinden Elisa von der Recke. Til en af sine venner skrev han efter hendes død:

«Jeg vil ikke negte, at min tilstand grænser til fortvivlelse.» —

August Goethe havde været meget overladt til sig selv, og han havde ført et tilbagetrukket liv. Han følte sig trykket af sin faders storhed, og han ønskede at gaa i krigen. Men Goethe, der var bange for at miste sit eneste barn, rev ham bort fra militærtjenesten, der utvivlsomt vilde have været nyttig for hans udvikling.

Efter moderens død traadte han mere i forgrunden; hvor han viste sig, vakte han opsigt paa grund af sin skjønhed. Faderen skaffede ham en stilling i statens tjeneste, skjønt han aldrig havde taget eksamener.

Saalænge Christiane levede, havde det ikke været muligt for ham at faa en hustru fra de fornemme kredse. Et halvt aar efter hendes død forlovede han sig, efter faderens ønske, med Othilie von Pogwisch, hvis bedstemoder var storhertugindens overhofmesterinde. Han blev fader til tre smukke og begavede børn, Walther, Wolfgang og Alma; men egteskabet blev meget ulykkeligt. Han følte sig uvel i sit hjem og i sin familiekreds. Fra slegten Vulpius havde han en skjebnesvanger arv: tilbøielighed til drik, som ikke lod sig bekjæmpe; hans eneste ønske var at komme bort fra Weimar. Vaaren 1830 reiste han til Italien. Han døde samme høst i Rom.

Den unge fru Goethe med sine børn blev boende hos sin svigerfader.

De sidste aar af sit liv trak Goethe sig tilbage fra verden. Langt ind i sin høie alderdom bevarede han sin aandelige og legemlige spænstighed; de brunsorte øine havde samme vidunderlige glans som i hans ungdomstid. Han bevarede ogsaa sin kjærlighed til naturen, sin menneskevenlighed og sin arbeidsglæde.

I mere end seksti aar havde han bevidst og ubevidst arbeidet paa «Faust»: I tagkammeret i Frankfurt, i Strassburgs domkirke, i lysthuset ved Sesenheim, under de gamle lindetrær udenfor Wetzlar, ved Rhinen, i Rom og i Weimar. Sommeren 1831 afsluttede han omsider anden del af dette vældige drama.

Goethe døde den 22de mars 1832 siddende i sin lænestol. Han blev tre og otti aar gammel.

Tusinder fulgte ham til graven. Han hviler i

Weimar ved siden af Schiller og tæt ved Karl August, Anna Amalie og Louise.

Først efterverdenen har lært at forstaa ham.

Hans børnebørn døde ugifte; de var sygelige og tilbageholdne naturer. Walther blev musiker. Wolfgang tog med udmerkelse den juridiske doktorgrad; han var filolog og historiker og offentliggjorde flere digtsamlinger. Alma blev kun atten aar gammel.

De to brødre negtede at laane ud sin bestefaders store samlinger; de afslog «det tyske forbunds» tilbud om at kjøbe Goethe-huset og dets skatte, og de stængte værelserne for almenheden.

Men da den sidste af brødrene døde (1885), viste det sig, at Goethe-huset ved Frauenplan, samt alle de videnskabelige samlinger og kunstskatte, som det indeholder, var testamenteret til den weimarske stat. Storhertuginde Sophie af Weimar var udnævnt til eneste arving og eneste forvalter over Goethes store familiearkiv.

Fru Ajas sterke tro paa, at Goethe-stammen ikke skulde dø, er ikke gaat i opfyldelse; den tredie og fjerde generation af hendes familie visnede i skyggen, til trods for den glans, som omstraaler slegtens største. Men ingen onde anelser formørkede hendes sidste aar. Og hendes tillid til, at hendes søns verker vil vedblive at leve, er ikke bleven tilskamme.

Efter en høitidelig indvielsesfest blev Goethe-nationalmuseet i Weimar aabnet 1886. Da arkivet omtrent samtidig blev tilgjængeligt for almenheden, stiftedes en Goethe-forening, der nu tæller mangfoldige tusinder af medlemmer over hele Europa.

* * *

Kort efter fru Goethes død besluttede hendes søn at forfatte sit livs erindringer. Det faldt ham vanskeligt efter et saa bevæget liv at gjenkalde i mindet, hvad han havde oplevet i længst forsvundne tider. Mange mennesker, som han skyldte den dybeste taknemmelighed fra sine udviklingsaar, var, som han selv udtrykte det, «bleven skyggebilleder for ham».

Han skrev i sine annaler: «Det viste sig, at jeg havde ventet for længe med biografien. Jeg burde have udarbeidet den, medens min moder levede. Dengang stod jeg hine barneaar nærmere, og jeg vilde være bleven helt sat tilbage til dem ved hjælp af den enestaaende og kraftige hukommelse, som hun var i besiddelse af.»

Skjønt han i en række scener i «Dichtung und Wahrheit» viser enkelte, baade humoristiske og alvorlige sider af hende, gav planen ham ikke leilighed til at skjænke efterverdenen et afrundet billede af moderen i dette verk. I sit livs sildige aften havde han endnu til hensigt at reise hende et literært mindesmerke; kort før sin død fortalte han sin sekretær Riemer, at han tænkte at skrive en bog om fru Aja. Blandt hans efterladte papirer har man fundet et hefte med overskriften «Aristeia der Mutter» («til moderens forherligelse»). Under titelen har han tilføiet: «Den skal vise, hvordan min moder udmerkede sig herlig blandt kvinderne.»

I denne «Aristeia» har Goethe nedskrevet fortællinger om sin moder og hendes forældrehjem, som Bettina sendte ham efter hans opfordring, og som hun senere optog i sin egen bog: «Goethes Briefwechsel mit einem Kinde».

I samme afhandling siger sønnen:

«Det vilde være forgjeves, hvis jeg vilde tale om min moders egenskaber og eiendommeligheder. Men det var merkværdigt, hvordan moderfølelsen hos hende udfoldede sig paa en særegen maade ligeoverfor hendes førstefødte søn, og til hvilken høihed denne karakter hævede sig i slutningen af det forrige aarhundrede.»

Fru Goethe har selv sat sig det bedste mindesmerke. Hvad hun var, og hvad hun følte, toner os imøde i hendes breve; de er den kilde, som man bør øse af, naar man vil lære at kjende hendes ydre forhold og hendes indre liv. I disse breve har hun freidig og uden al forfængelighed løftet sløret fra sit ansigt. —

Goethes moder ligger begravet ved siden af sin egtefælle paa familien Textors begravelsesplads i nærheden af St. Peterskirken i Frankfurt. Kirkegaarden er nu omdannet til en offentlig park.

Hundrede aar efter den gamle raadsherres død, den 25de mai 1882, afslørede man paa gravstedet en mindesten over ham og hans hustru, som er reist af byens borgere.

Goethe-huset i Frankfurt blev allerede i 1863 indkjøbt af byen. Siden 1884 har man ivrig samlet møbler og andre eiendele, som har tilhørt familien Goethe; gjennem en pietetsfuld restaurering har rummene faat den mest mulige lighed med sit udseende i fru Ajas tid.

Paa hundredeaars-dagen for hendes død blev der holdt en stor fest til minde om hende i Palmehaven i Frankfurt. Høsten 1915 blev der reist en

statue af hende i hendes fødeby, som hun elskede saa høit, og hvor hun levede og døde.

Elisabeth Goethe sammenlignede sit livs slutning med femte akt i et skuespil; hun udtalte haabet om, at man vilde tilkjendegive bifald, naar teppet faldt. Dette haab er i fuldt maal bleven opfyldt; overalt hvor man elsker Goethes digtning, ærer man hans moder.

Takket være hendes solskinsnatur, hendes uskyldige og forfriskende munterhed, hendes ligefremhed og originalitet, hendes mod, hendes godhed og hendes urokkelige tro paa Guds vise forsyn, vilde fru Aja være en betydelig kvindeskikkelse, selv om hun ikke havde været moder til den store Goethe.

920,7 m4.eks.

Tschudi, Clara.
Goethes moder.

Depotbiblioteket
76g0 50 540

TSCHUDI GOETHES MODE

921
GOE